

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Національний університет «Одеська юридична академія»

Факультет прокуратури та слідства (кримінальної юстиції)

Кафедра кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової
діяльності

КРИМІНАЛЬНА ЮСТИЦІЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

**Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції,
присвяченої до 75-річчя доктора юридичних наук, професора, члена-
кореспондента Національної академії правових наук України Юрія
Павловича Аленіна**

*м. Одеса,
20 листопада 2021 року*

Одеса
Фенікс
2021

УДК 343.17/19(477)(082)

К 82

*Рекомендовано до опублікування рішенням вченої ради Національного університету
«Одеська юридична академія» (протокол № 4 від 30 листопада 2021 року)*

Голова оргкомітету

*д.ю.н., професор, віце-президент, перший проректор Національного університету
«Одеська юридична академія»*

М.Р. Аракелян

Відповідальні редактори:

Аркуша Л.І. – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності Національного університету «Одеська юридична академія»;

Торбас О.О. – доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності Національного університету «Одеська юридична академія»;

Завтур В.А. – кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності Національного університету «Одеська юридична академія»

Матеріали публікуються в авторській редакції.

*Повну відповідальність за достовірність і оригінальність поданих матеріалів,
відповідність чинному законодавству несуть автори та їх наукові керівники.*

Кримінальна юстиція сучасної України: виклики та перспективи : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присв. до 75-річчя д.ю.н., проф. Ю.П. Аленіна (м. Одеса, 20 листоп. 2021 р.) [Електронне видання] / відповід. ред.: Л.І. Аркуша, О.О. Торбас, В.А. Завтур ; Національний університет «Одеська юридична академія». – Одеса, 2021. – 285 с. – Режим доступу: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/16008>
DOI 10.32837/11300.16008

ISBN 978-966-928-756-4

У збірнику містяться матеріали доповідей, присвячених загальнотеоретичним проблемам вдосконалення кримінального процесуального законодавства, питанням вдосконалення нормативної регламентації досудового розслідування, доказам і доказуванню у кримінальному провадженні, актуальним питанням вдосконалення судового провадження та ін.

Видання розраховано на наукових працівників, викладачів вищих юридичних навчальних закладів, здобувачів вищої освіти усіх рівнів, а також юристів-практиків.

УДК 343.17/19(477)(082)

ISBN 978-966-928-756-4

© НУ «Одеська юридична академія», 2021

ПЕРЕДМОВА

Шановні учасники конференції !

18 вересня 2021 р. виповнилося 75 років від дня народження відомого та надзвичайно талановитого вченого, педагога і практика, доктора юридичних наук, професора, члена-кореспондента НАПрН України, заслуженого юриста України, професора кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності Національного університету «Одеська юридична академія», заслуженого юриста України Юрія Павловича Аленіна.

Ю. П. Аленін народився 18 вересня 1946 р. в с. Дубляни Львівської області. Після закінчення у 1973 р. Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова (нині – Одеський національний університет імені І. І. Мечникова) працював слідчим прокуратури Ленінського району м. Одеси. З 1977 р. – на науковій та викладацькій ниві, пройшов шлях від асистента, старшого викладача до доцента кафедри криміналістики, кримінального процесу та криміналістики. З 1997 по 2016 р. – завідувач кафедри кримінального процесу (нині – кафедра кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності) Національного університету «Одеська юридична академія». Нині – професор кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності Національного університету «Одеська юридична академія».

У 1984 р. Ю. П. Аленін захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему: «Розслідування в проблемних ситуаціях, які виникають у справах про розкрадання рибопродуктів» (спеціальність 12.00.09), у 1997 р. – дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук на тему: «Теоретичні та практичні основи розкриття і розслідування осередків злочинів» (спеціальність 12.00.09). Науковий ступінь доктора юридичних наук присуджено у 1997 р., вчене звання професора присвоєно у 2001 р. У 2013 р. Ю.

П. Аленіна обрано членом-кореспондентом Національної академії правових наук України.

Сферу наукових інтересів Ю. П. Аленіна становлять питання початку досудового розслідування, загальних умов досудового розслідування, розслідування тяжких злочинів, розслідування осередків злочинів, провадження слідчих (розшукових) дій, проблеми застосування примусу у кримінальному провадженні, процесуальна самостійність слідчого як суб'єкта кримінального провадження.

Він є автором фундаментальних робіт у галузі кримінального процесу та криміналістики, автором та співавтором монографій, колективних праць, підручників, методичних та навчально-методичних посібників, науково-практичних коментарів до КПК України, загальна кількість яких перевищує 150 найменувань. Особливо визначними серед них є: «Выявление и расследование очагов преступлений: теория и практика: монография» (1996), «Процессуальные особенности производства следственных действий: монография» (2002), «Введение в украинское право» (у співавторстві), «Расследование тяжких преступлений: научно-практическое пособие» (у співавторстві, 2006), «Кримінально-процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар» (у співавторстві), «Кримінально-процесуальне право України: підручник» (у співавторстві, 2009), «Кримінальний процес України: навчальний посібник для підготовки до іспиту» (у співавторстві, 2010), «Прийняття процесуальних рішень за новим кримінальним процесуальним законодавством України» (у співавторстві, 2012), «Розслідування злочинів проти особи: керівництво для слідчих» (у співавторстві, 2014), «Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 року: ідеологія і практика застосування» (2018, у співавторстві), Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України (2020, у співавторстві).

Ю.П. Аленін здійснив безцінний внесок у підготовку вітчизняних наукових та науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації. Він є фундатором однієї із найпотужніших в Україні школи вчених-криміналістів та

процесуалістів. Під його керівництвом було підготовлено та захищено більше 20 кандидатських та 3 докторські дисертації. Юрій Павлович постійно бере участь у роботі спеціалізованих вчених рад як опонент дисертаційних досліджень здобувачів наукового ступеня доктора філософії та доктора наук.

З нагоди ювілею професора Юрія Павловича Аленіна колективом кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності Національного університету «Одеська юридична академія» було ініційовано проведення Міжнародної науково-практичної конференції «Кримінальна юстиція сучасної України: виклики та перспективи».

До нашого свята долучилися науковці з усіх куточків України, представивши результати своїх досліджень із найактуальніших питань сучасної кримінальної процесуальної, кримінально-правової, криміналістичної та кримінологічної науки. Ми щиро дякуємо всім, хто підтримав нашу ініціативу та взяв участь у роботі конференції. Сподіваємося, що представлені наукові дослідження сприятимуть вдосконаленню кримінального, кримінального процесуального законодавства та практики його застосування, зміцненню демократичної та правової держави, стануть в нагоді всім правникам, які цікавляться питаннями реформування кримінальної юстиції в Україні.

Сергій КІВАЛОВ,

доктор юридичних наук, професор,
президент Національного
університету «Одеська юридична
академія», академік Національної
академії правових наук України,
Заслужений юрист України

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Аленін Юрій Павлович

*доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії
правових наук України, заслужений юрист України, професор кафедри
кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності
Національного університету «Одеська юридична академія»*

АНАЛІЗ СТ. 214 КПК УКРАЇНИ В ЧАСТИНІ ОКРЕМОГО ВИДІЛЕННЯ ПОЧАТКУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Чинний КПК України 2012 року вніс досить багато змін до порядку розслідування, розгляду та вирішення кримінальних правопорушення. Проте, навіть через дев'ять років, серед науковців та практиків досі тривають суперечки щодо доцільності ліквідації одних процесуальних інститутів та введення інших. І, можливо, основним предметом таких диспутів і досі є змінений порядок початку досудового розслідування.

Відповідно до ч. 1 ст. 214 КПК України, слідчий, дізнавач, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань, розпочати розслідування та через 24 години з моменту внесення таких відомостей надати заявнику витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань. Слідчий, який здійснюватиме досудове розслідування, визначається керівником органу досудового розслідування, а дізнавач - керівником органу дізнання, а в разі відсутності підрозділу дізнання - керівником органу досудового розслідування.

Розробники нового КПК України пояснили ліквідацію стадії порушення кримінальної справи численними порушеннями, які допускали слідчі, відмовляючи у порушенні справ. В той же час складно назвати виправданим повну ліквідацію даної стадії як відповідь на порушення, які мали місце на початку досудового розслідування. Крім того, прокурор перевіряв всі відмовні матеріали та своїм рішенням міг скасувати постанову слідчого про відмову у порушенні кримінальної справи. За результатами такої перевірки фактично половина всіх матеріалів поверталася слідчому, і він зобов'язаний був починати досудове розслідування. На даний же час відсутність стадії порушення кримінальної справи стає причиною значного зростання кількості кримінальних проваджень (фактично у три рази), в яких має бути проведений хоча б певний мінімум процесуальних дій для прийняття рішення про, наприклад, закриття кримінального провадження. В цілому не можна заперечувати, що на початку кримінального провадження повинен існувати хоча б базовий процесуальний «фільтр», який би допомагав відсіяти однозначно «некримінальні» заяви.

Крім того неправильним буде твердження, що до внесення відомостей до ЄРДР кримінальне провадження не здійснюється. Так, навіть факт подання заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення вже створює кримінальні процесуальні відносини: слідчий, дізнавач та прокурор зобов'язані внести таку заяву до ЄРДР. У випадку встановлення факту бездіяльності щодо невнесення відомостей до ЄРДР заявник може звернутися до слідчого судді щодо оскарження такої бездіяльності. Виходячи з позиції, що кримінальне провадження починається саме з досудового розслідування, а досудове розслідування – лише з моменту внесення відомостей до ЄРДР, то поза кримінальний процесом залишається вся процедура вирішення скарги слідчим суддею на бездіяльність щодо невнесення відомостей до ЄРДР.

Також не можна забувати про значний масив процесуальних дій, які можна проводити до моменту внесення відомостей до ЄРДР. Так, згідно зі ч. 3 ст. 214 КПК України, у невідкладних випадках до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань може бути проведений огляд місця події

(відомості вносяться невідкладно після завершення огляду). Для з'ясування обставин вчинення кримінального проступку до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань може бути: 1) відібрано пояснення; 2) проведено медичне освідчування; 3) отримано висновок спеціаліста і знято показання технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису; 4) вилучено знаряддя і засоби вчинення кримінального проступку, речі і документи, що є безпосереднім предметом кримінального проступку, або які виявлені під час затримання особи, особистого огляду або огляду речей. У разі виявлення ознак кримінального правопорушення на морському чи річковому судні, що перебуває за межами України, досудове розслідування розпочинається негайно, відомості про нього вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань за першої можливості.

Відповідно до ст. 3 КПК України, всі ці дії здійснюються поза кримінальним провадженням, адже вони проводяться до моменту внесення відомостей до ЄРДР. Однак це не применшує їх значення та можливість використання результатів таких дій під час досудового розслідування та судового розгляду.

Таким чином можна зазначити, що фактично до початку досудового розслідування існує ще одна стадія, адже ще до внесення відомостей до ЄРДР реалізуються кримінальні процесуальні відносини. Тому доцільним буде внесення змін до КПК України задля унормування питання щодо початку досудового розслідування задля виділення додаткової стадії кримінального процесу.

Торбас Олександр Олександрович

*доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального процесу,
детективної та оперативно-розшукової діяльності Національного
університету «Одеська юридична академія»*

СПЕЦИФІКА ЛІНГВІСТИЧНИХ КОНСТРУКЦІЙ ОКРЕМИХ ПОЛОЖЕНЬ КПК УКРАЇНИ 2012 РОКУ

Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 року – це, по суті, звичайний текст, який має відповідати законам побудови будь-яких текстів. Дійсно, є в ньому досить специфічні формулювання, які вважаються зразком суто кримінального процесуального стилю (хоча, наприклад, формулювання «вирішувати питання», яке в КПК України зустрічається 16 раз, є жаргонізмом і більше використовується специфічним колом осіб), проте, як і будь-який текст, КПК України має підпорядковуватись базовим лінгвістичним правилам. Проте, як свідчить практика, інколи такими правилами або нехтують, або неправильно тлумачать, що завдає значну шкоди правозастосовчому процесі.

Можливо, одним з найяскравіших прикладів є ст. 50 КПК України, де в п. 2 ч. 1 сказано, що повноваження захисника у кримінальному провадженні підтверджуються ордером, договором із захисником або дорученням органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги. Досить часто працівники правоохоронних органів тлумачили кому між словами «ордером» та «договором» як таку, що заміняє сполучник «та». У зв'язку з цим у захисника, який подавав слідчому чи прокурору ордер, часто вимагали і договір з клієнтом про надання правової допомоги. Найчастіше такі проблеми виникали під час проведення термінових слідчих дій (наприклад, обшуків), а адвокат, який прибував на таку дію, з об'єктивних причин не міг отримати письмовий варіант договору.

2019 року Верховний Суд надав остаточну відповідь на питання, які саме документи має подавати захисник відповідно до ст. 50 КПК України. Так, було сказано, що «у цьому випадку використана синтаксична конструкція, в якій

однорідні члени речення з'єднані безсполучниковим зв'язком і між двома останніми членами речення стоїть розділовий сполучник «або». Таким чином, пункт 2 ч. 1 ст. 50 КПК України визначає, що повноваження захисника мають вважатися підтвердженими, якщо - на додаток до документу, передбаченого п. 1, - захисник надав хоча б один із документів, передбачених п. 2 ч. 1 цієї статті цього кодексу» [1].

В цілому необхідно зазначити, що такий висновок Верховного Суду є цілком логічним та очевидним. Проте сам факт того, що Верховний Суд для прийняття правильного рішення повинен проводити звичайний шкільний аналіз речення, вказує на величезне значення правильного формулювання будь-якої норми, адже навіть одна зайва кома може суттєво змінити порядок її застосування та звести нанівець всі намагання законодавця забезпечити ефективність правового регулювання. І, як показує аналіз інших положень КПК України, таких прикладів досить багато.

Наприклад, відповідно до ч. 7 ст. 228 КПК України, фотознімок з особою, яка підлягає впізнанню, пред'являється особі, яка впізнає, разом з іншими фотознімками, яких повинно бути не менше трьох. Після ознайомлення з цим реченням виникає логічне питання: то скільки всього має бути фотознімків? З одного боку можна стверджувати, що фотознімки мають рахуватися окремо: фотознімок з особою, яка підлягає впізнанню (*одне фото*) та інші фотознімки, яких має бути *не менше трьох*, тобто всього не менше *чотирьох*. З іншого боку, законодавець, формулюючи дане положення, міг вести мову про всі фото разом: фотознімок з особою, яка підлягає впізнанню, та інші фотознімки, яких *разом* має бути *не менше трьох*. Конструкція статті не дає змоги однозначно відповісти на дане питання. Очевидно, що по відношенню до ч. 7 ст. 228 КПК України легше всього брати максимум – чотири фотознімки, адже кримінальне процесуальне законодавство дозволяє використовувати більше знімків, але можуть виникнути суттєві проблеми, коли фотознімків буде менше. Проте в інших положеннях чинного кримінального процесуального законодавства не дають змоги так легко уникати подвійного тлумачення.

Наприклад, відповідно до п. 8 ч. 1 ст. 3 КПК України, керівник органу досудового розслідування – це начальник Головного слідчого управління, слідчого управління, відділу, відділення органу Національної поліції, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, перший заступник або заступник Директора Державного бюро розслідувань, керівник (начальник) Головного слідчого управління, слідчого управління, відділу органу Державного бюро розслідувань, Головного підрозділу детективів, підрозділу детективів, відділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України та його заступники, які діють у межах своїх повноважень. На перший погляд проблем у тлумаченні даного положення не повинно виникати, проте не зрозуміло, чи вважається заступник начальника відділу органу Національної поліції керівником органу досудового розслідування. В самому кінці п. 8 вказано «та його заступники, які діють у межах своїх повноважень». Таке формулювання дає змогу зробити висновок, що мова ведеться про заступників всіх осіб, які були до цього перераховані, а отже це стосується і начальника відділу органу Національної поліції (хоча тут навіть краще було б використати формулювання «та їх заступники»). Проте всередині п. 8 міститься формулювання «або заступник Директора Державного бюро розслідувань», таким чином розриваючи логічний зв'язок між останнім формулюванням «та його заступники» і всіма суб'єктами, які були перераховані до цього. Якби законодавець хотів уточнити, що заступники всіх начальників також можуть вважатися керівниками органів досудового розслідування, то він мав би уточнювати це по відношенню до кожного з суб'єктів, як він це зробив з Директором ДБР. Хоча в самій першій редакції п. 8 ч. 1 ст. 3 КПК України ще 2012 року було наступне формулювання «керівник органу досудового розслідування – це начальник Головного слідчого управління, слідчого управління, відділу, відділення органу внутрішніх справ, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, органу державного бюро розслідувань та його заступники, які діють у межах своїх повноважень». Власне таке формулювання не ставить під

сумнів те, що заступник кожного з начальників також є керівником органу досудового розслідування. Проте, після внесення не зовсім коректних змін відносно заступника Директора ДБР була загублена загальна логіка п. 8, що і спричиняє складнощі у її тлумаченні. В даному конкретному випадку логічним буде припущення, що при внесенні змін законодавець не планував змінювати структурне тлумачення п. 8, адже його метою було лише уточнення положень щодо посадових осіб ДБР. Тобто правильним буде первинне тлумачення, що формулювання «його заступники» відносяться до всіх суб'єктів, адже саме такою було логіка першої редакції п. 8.

В цілому слід констатувати, що на даний момент законодавець недостатньо приділяє уваги аналізу лінгвістичних конструкцій, які використовуються ним для удосконалення кримінального процесуального законодавства, що досить часто стає причиною проблем при застосуванні окремих положень КПК. Слід визнати доцільним проводити додаткові лінгвістичні експертизи змін, які пропонуються законодавцем, перед тим, як такі зміни вводити до кримінального процесуального законодавства.

Список використаних джерел:

1. Постанова Верховного Суду від 13 листопада 2019 року, справа № 201/1058/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85678633> (дата звернення: 09.11.2021).

Волошина Владлена Костянтинівна

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального процесу,
детективної та оперативно-розшукової діяльності Національного
університету «Одеська юридична академія», адвокат*

ОКРЕМІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАСАДИ НЕВТРУЧАННЯ У ПРИВАТНЕ ЖИТТЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Невтручання у приватне життя як засада кримінального провадження зазначена як у ст.15 КПК так і у Конституції України, де сформульовано у вигляді формулювання, що ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України. Ст. 8 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року передбачає, що кожна людина має право на повагу до її особистого і сімейного життя, житла і таємниці листування. Це право у практиці Європейського Суду з прав людини формулюється як право на невтручання у особисте життя, право жити так, як бажаєш, без піддавання розголосу подробиць особистого життя... однак право на повагу особистого життя цим не вичерпується. Воно включає також, у певній мірі, право на встановлення та підтримання відносин з іншими людьми, особливо в емоційній сфері, для розвитку та реалізації особистості людини[1,с.295]. Право на повагу особистого життя органічно включає в себе право на збереження конфіденційності інформації, що стосується особистого життя. Треба наголосити на тому, що у своїх позиціях ЕСПЛ дійшов висновку, що він не вважає за можливе або необхідне дати вичерпне визначення поняття «приватне життя» і що було б неправильно обмежувати його «внутрішнім колом», де кожен може жити таким своїм власним життям, якому він надає перевагу, і повністю виключити з цього зовнішній світ, що не входить до складу цього кола(рішення Європейського суду з прав людини у справі Німіц проти Німеччини) [2].

Будь-яке втручання згідно з п. 1 ст. 8 Конвенції має бути виправданим в розумінні п. 2 як таке, що здійснюється «згідно із законом» і є «необхідним у

демократичному суспільстві» задля досягнення однієї або більше законних цілей, що в ньому наводяться. Формулювання «згідно із законом» вимагає від оскаржуваного заходу як підґрунтя в національному законодавстві, так і його відповідності принципіві верховенства права (рішення Європейського суду з прав людини у справі «Белоусов проти України», заява № 4494/07)[3].

Конституційний Суд України (далі –КСУ) рішенням від 20.01.2012 р. у справі за конституційним поданням Жашківської районної ради Черкаської області щодо офіційного тлумачення положень частин першої, другої статті 32, частин другої, третьої статті 34 Конституції України ствердив, що особистим життям фізичної особи є її поведінка у сфері особистісних, сімейних, побутових, інтимних, товариських, професійних, ділових та інших стосунків поза межами суспільної діяльності, яка здійснюється, зокрема, під час виконання особою функцій держави або органів місцевого самоврядування. КСУ резюмував, що неможливо визначити абсолютно всі види поведінки фізичної особи у сферах особистого та сімейного життя, оскільки особисті та сімейні права є частиною природних прав людини, які не є вичерпними, і реалізуються в різноманітних і динамічних відносинах майнового та немайнового характеру, стосунках, явищах, подіях тощо. Право на приватне та сімейне життя є засадничою цінністю, необхідною для повного розквіту людини в демократичному суспільстві, та розглядається як право фізичної особи на автономне буття незалежно від держави, органів місцевого самоврядування, юридичних і фізичних осіб (п. 3.1) [4].

Отже, невтручання у приватне життя у кримінальному провадженні означає, що держава не має права втручатися у приватне життя осіб без відповідних правових підстав під час здійснення кримінального провадження та має вжити заходи для забезпечення конфіденційності інформації про особисте та сімейне життя людини, яка стала відома у ході кримінальної процесуальної діяльності. Слід зазначити, що сфера особистого життя людини є досить широкою і включає у себе фізичну, просторову, комунікативну та інформаційну сфери буття людини.

Ст. 15 КПК закріплює, що під час кримінального провадження кожному гарантується невтручання у приватне (особисте і сімейне) життя. Ніхто не може збирати, зберігати, використовувати та поширювати інформацію про приватне життя особи без її згоди, крім випадків, передбачених КПК. Інформація про приватне життя особи, отримана в порядку, передбаченому КПК, не може бути використана інакше як для виконання завдань кримінального провадження. Кожен, кому наданий доступ до інформації про приватне життя, зобов'язаний запобігати розголошенню такої інформації.

Отже, втручання є законним за таких умов: закріплення підстави правообмеження в законі; здійснення правообмеження згідно з процедурою, встановленою законом; зрозумілість і доступність закону; передбачуваність наслідків застосування закону; закон, який встановлює підставу обмеження права, повинен захищати від свавілля; чітке обмеження дискреційних повноважень уряду щодо правообмеження. ЄСПЛ тлумачить вираз «необхідне в демократичному суспільстві» як відповідність між метою та засобами її досягнення.

Засоби будуть вважатися непропорційними за таких умов: під час прийняття рішення не заслухано думку особи, чиї права обмежуються; під час прийняття рішення обов'язок щодо доказування перекладено на особу, чиї права обмежуються; не встановлено всі важливі обставини, у яких відбувається правообмеження; відсутність дискреційних повноважень, що робить закон автоматичним там, де він повинен бути гнучким; надмірна тривалість процедури захисту. [5 с. 119–120].

Особливого змісту цей принцип набуває у стадії досудового розслідування, в межах якого інколи неможливо уникнути законного втручання у приватне життя людини. КПК зобов'язує суб'єктів які здійснюють кримінально-процесуальну діяльність вживати заходів щодо нерозголошення обставин особистого та сімейного життя особи. Однак інформація про обставини особистого та сімейного життя може бути отримана під час проведення слідчих (розшукових) дій, таких, як допити, освідування, огляд місця

події, огляд документів, тощо. Так, наприклад, при проведенні допиту інформація про особисте та сімейне життя може бути отримана як безпосередньо від самого власника такої інформації, так і від інших осіб. Використання примусових повноважень, наданих законодавством, вимога підкоритися де завгодно і в будь-який час перевірці особи та детальному обшуку особи, одягу та особистих речей є втручанням у право на повагу до приватного життя. Таке втручання виправдане умовами пункту 2 статті 8 лише у випадку, якщо воно "відповідає законодавству», переслідує одну або кілька законних цілей, зазначених у параграфі 2, і є «необхідним у демократичному суспільстві» для досягнення цілі або цілей (рішення Європейського суду з прав людини у справі «Віг проти Угорщини», заява № 59648/13)[6].

Вважаємо, що дія принципу невтручання у приватне життя розповсюджується на усі процесуальні дії, у тому числі слідчі(розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії [7].

Відповідно до ст.222 КПК, відомості досудового розслідування можна оголосити лише з письмового дозволу слідчого або прокурора і лише в тому обсязі, в якому вони визнають можливим. Слідчий, прокурор попереджає осіб, яким стали відомі відомості досудового розслідування, у зв'язку з участю в ньому, про їх обов'язок не розголошувати такі відомості без його дозволу. Дані досудового розслідування можуть бути розголошені, якщо це розголошення не може вплинути на його всебічність, об'єктивність та повноту та відповідає, не суперечить діючому законодавству, не порушує права та законні інтереси учасників кримінального провадження. Кримінальне процесуальне законодавство не передбачає обов'язкової письмової форми попередження слідчим, прокурором, осіб які брали участь у кримінальному провадженні, або присутніх при цьому про обов'язок нерозголошення даних досудового розслідування без їхнього дозволу. Таке попередження учасникам кримінального провадження може бути зроблене в усній формі або відібрана підписка з попередженням про відповідальність у відповідності зі ст.387КК. Однак, на жаль таке попередження стосується лише інтересів досудового

слідства. На нашу думку, необхідно також передбачити обов'язок слідчого, дізнавача, прокурора, слідчого судді, суду вживати заходи щодо нерозголошення відомостей приватного життя особи, які стали відомі під час проведення досудового розслідування, судового розгляду.

Таким чином, принцип невтручання у приватне життя особи у стадії досудового розслідування можна визначити як правове положення, яке виражає вимогу поваги приватного життя особи при провадженні досудового розслідування у кримінальній справі та необхідність забезпечення збереження конфіденційності інформації, що стосується особистого та сімейного життя, з боку суб'єктів, які здійснюють досудове розслідування та приймають участь у кримінальному провадженні.

Список використаних джерел:

1. Гомьен Д., Харрис Д., Зваак Л. Европейская конвенция о правах человека и Европейская социальная хартия: Право и практика. М., 1998
2. URL: <http://www.echr.ru/documents/doc/2461421/2461421.htm>
3. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_989#Text
4. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-12#Text>
5. Сироїд Т. Л. Міжнародний захист прав людини : навч. посібник. Харків : Право, 2019. 310 с
6. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95213523>
7. Case of Sergey Volosyuk v. Ukraine Application no.1291/03 Judgment European Court of Human Rights, 12 March 2009, final 12 June 2009. HUDOC: database. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/rus#{\"full text\":\[\"SergeyVolosyuk\"\],\"documentcollectionid2\":\[\"GRANDCHAMBER\",\"CHAMBER\"\],\"itemid\":\[\"001-91726\"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/rus#{\)

Підгородинська Анастасія Вікторівна

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального процесу,
детективної та оперативно-розшукової діяльності Національного
університету «Одеська юридична академія»*

Широбокова Лілія Олександрівна

*аспірантка кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-
розшукової діяльності Національного університету «Одеська юридична
академія»*

**РЕАЛІЗАЦІЯ ОКРЕМИХ ЗАГАЛЬНОВИЗНАНИХ МІЖНАРОДНИХ
СТАНДАРТІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ У ГАЛУЗІ ПРАВ
ЛЮДИНИ У ПРОВАДЖЕННІ З ПЕРЕЙНЯТТЯ**

Міжнародні стандарти та засади у галузі прав людини суттєвим чином впливають на хід та результати кримінального провадження у цілому. Дотримання основних прав і свобод людини вже давно не є обов'язком кожної окремої держави, а є спільною справою для світового співтовариства, спільною сумісною діяльністю держав, спрямованою, зокрема, на створення низки міжнародно-правових норм, їх поступову імплементацію у національні законодавства держав, рекомендацій з приводу ефективного застосування таких норм, здійснення спеціальної підготовки правозастосовних органів з метою недопущення порушення основних прав і свобод під час здійснення кримінального провадження.

Міжнародні стандарти у галузі прав людини, зазначає Т.М. Слінько, - представляють собою загально визнані міжнародно-правові норми, які закріплюють на загальнолюдському рівні статус особистості і встановлюють перелік основоположних прав і свобод, а також межі можливого або припустимого їх обмеження [1].

Щодо досліджуваного поняття у науці існує думка про те, що це закріплені у міжнародно-правових документах уніфіковані та загальноприйняті принципи

та норми, які закріплюють мінімально необхідний перелік умов, яким повинна відповідати процедура захисту прав і свобод людини і які є обов'язковими для держав-учасниць певного міжнародного зобов'язання (конвенції, договору, пакту), за невиконання яких передбачені санкції правового чи юридичного характеру [2, с. 22]. Загальновизнані стандарти та принципи – поняття складне та неоднозначне. Слід зазначити, що ознака загальновизнаності пов'язана з визнанням як обов'язкових правил поведінки у сфері прав людини більшістю держав світу.

Зазначені стандарти закріплюються міжнародними договорами як універсального (зокрема, Загальною декларацією з прав людини, Статутом ООН, Міжнародним пактом про громадянські та політичні права), так і регіонального характеру (Конвенцією про захист прав та основоположних свобод, Протоколів до неї, Конвенцією проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність видів поводження і покарання). Закріплені у цих міжнародно-правових актах стандарти знайшли свій прояв у низці галузевих міжнародних договорах, включаючи і сферу міжнародного співробітництва під час кримінального провадження (Європейській конвенції про передачу провадження у кримінальних справах тощо), а також у низці положень, закріплених у КПК України.

Сфера кримінального провадження значним чином пов'язана із можливими зловживаннями та порушенням прав людини і основних свобод, тому міжнародно-правові стандарти та засади у сфері дотримання прав і основних свобод у повному обсязі повинні застосовуватися під час його здійснення, у тому числі при провадженні диференційованих, відмінних від звичайних, формах процесу. Провадження, пов'язані із міжнародним співробітництвом, у тому числі провадження з перейняття кримінальних справ, у повній мірі потребують ефективної реалізації міжнародно-правових стандартів і засад кримінального провадження під час здійснення.

У науці кримінального процесуального права визначено певну систему загальновизнаних міжнародних стандартів, які мають бути реалізовані під час

здійснення кримінального провадження, до яких, зокрема, відносяться: право на те, щоб не бути утримуваним у рабстві чи підневільному стані; право не піддаватися катуванню або жорстокому, нелюдському чи принижуючому гідність поводженню чи покаранню; право на рівність усіх перед законом та право на рівний захист законом; право на ефективне відновлення в правах компетентним національним судом у випадках порушення основоположних прав, наданих Конституцією чи законом; право на свободу та особисту недоторканність; право на справедливий судовий розгляд; право на призначення покарання виключно на підставі закону; право на повагу до особистого та сімейного життя; право на власність; право не бути позбавленим свободи за невиконання будь-якого договірної зобов'язання [3, с. 24-41].

Кожен із зазначених стандартів пов'язаний із здійсненням кримінального провадження на різних стадіях, у різних процедурах, зокрема і у провадженні в порядку перейняття кримінальних справ.

Так, під час вказаного провадження повною мірою має реалізовуватись право на те, щоб не бути утримуваним у рабстві чи іншому підневільному стані. Аналіз міжнародно-правових актів дозволяє зробити висновок про нетотожність і в деяких випадках наявність суттєвих відмінностей у встановленні компонентного складу того чи іншого права. Зокрема, зазначене право, у досліджуваному аспекті, може бути пов'язане із можливістю застосування примусової та обов'язкової праці. При цьому, відповідно до п.1 ч. 3 ст. 8 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, такий захід стосується засуджених за рішенням компетентного суду. Отже, допоки особа, щодо якої здійснюється провадження з перейняття, не набуде відповідного процесуального статусу, вона не може бути примушена до примусової чи обов'язкової праці.

Право не бути підданим катуванню або жорстокому, нелюдському чи принижуючому гідність, кореспондує з обов'язком держави встановити на законодавчому рівні відповідну заборону, а також обов'язок компетентних органів, які здійснюють реалізацію процедури передання (перейняття), не застосовувати заборонені процедури у своїй діяльності, зокрема, при

провадженні слідчих (розшукових) дій, при триманні під вартою особи до отримання запиту компетентного органу іноземної держави про перейняття тощо.

Право на рівність усіх перед законом та право на рівний захист закону у процедурі перейняття реалізується через засади кримінального провадження, зокрема, верховенство права, законність, тощо, і зобов'язує, виходячи із наданої сукупності процесуальних прав і обов'язків, не здійснювати перешкод, незважаючи на будь-які ознаки, які можуть мати дискримінаційний характер. Питання застосування кримінального процесуального примусу також повинно вирішуватись тільки на підставах та у порядку, встановленому законом, без будь-якої дискримінації.

Право на ефективне відновлення у правах компетентними національними судами у випадках порушення основоположних прав, наданих Конституцією чи законом передбачає існування відповідного механізму, пов'язаного із: забезпеченням всякій особі прав і свобод, встановленні ефективного засобу правового захисту; забезпеченням того, щоб право на правовий захист для будь-якої особи, яка потребує захисту, встановлювалось компетентними судовими, адміністративними чи законодавчими властями або будь-яким іншим компетентним органом, передбаченим правовою системою держави і розвивати можливості судового захисту; забезпеченням застосування компетентними властями засобів правового захисту, коли вони надаються. Реалізація цього стандарту пов'язана із наявністю сформованої сукупності інститутів та інституцій, за посередництва яких може відбуватись ефективне відновлення в правах. Зокрема, у йдеться про інститут адвокатури, інститут Уповноваженого ВРУ з прав людини та інш., через прописані кримінальні процесуальні функції, а також через наявність якісної судової системи, яка здатна вирішувати питання відновлення прав, враховуючи і засади, і гарантії, і практику ЄСПЛ.

Інші міжнародні правові стандарти, вказані вище, також реалізуються у провадженні з перейняття кримінальних справ, пов'язані із наявністю і дотриманням специфічної кримінальної процесуальної форми, можливістю

застосування заходів кримінального процесуального примусу за наявності підстав для цього (тимчасового арешту до отримання запиту до 18 діб відповідно до Європейської конвенції про передачу провадження у кримінальних справах), з дотриманням розумного строку провадження, а також можливості оскарження.

Отже, виходячи із вищевикладеного, можна зазначити, що загальновизнані стандарти у галузі прав людини повинні реалізовуватись у повному обсязі при перейнятті кримінальних проваджень, зокрема через встановлену систему засад кримінального провадження, кримінальних процесуальних гарантій, визначення особливостей кримінального процесуального порядку і необхідності його дотримання.

Список використаних джерел:

1. Слінько Т.М. Міжнародно-правові стандарти в галузі прав людини та їх відображення в Конституції України. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/15177/1/Slinko_30-34.pdf
2. Чорна С.З. Міжнародні стандарти прав людини та їх імплементація у процесуальній реалізації правозахисної функції судової влади в Україні. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2020, № 2. С. 22-23
3. Кучинська О.П., Фулей Т.І., Бараннік Р.В. Принципи кримінального провадження у світлі практики Європейського суду з прав людини: монографія. Ніжин. Видавництво «Аспект-Поліграф», 2013. 223 с.

Самарин Вадим Игоревич

кандидат юридических наук, доцент, доцент кафедры уголовного процесса и прокурорского надзора Белорусского государственного университета

МЕЖДУНАРОДНАЯ ПРАВОВАЯ ПОМОЩЬ ПО УГОЛОВНЫМ ДЕЛАМ, РАССЛЕДУЕМЫМ В БЕЛАРУСИ, СКВОЗЬ ПРИЗМУ РЕШЕНИЙ ЕСПЧ

Республика Беларусь не является членом Совета Европы и не участвует в Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод (далее – ЕКПЧ). Однако это не означает, что у данного государства не происходит соприкосновения с основным человекоориентированным инструментом надгосударственного уровня в регионе. В сфере уголовного правосудия его можно заметить в рамках процедуры оказания международной правовой помощи по уголовным делам, расследуемым в Беларуси.

Европейский Суд по правам человека (далее – ЕСПЧ) рассматривает достаточно много дел, связанных с нарушением прав человека при оказании международной правовой помощи по уголовным делам как в рамках государств-членов Совета Европы, так и в отношении третьих государств (например, Беларуси). Прежде всего, это дела, касающиеся нарушений основополагающих прав человека при выдаче обвиняемых и осужденных. Следует учитывать, что данный суд не осуществляет контроль за правильным применением законодательства об экстрадиции (*Altun v. Germany*), так как его мандат ограничен проверкой соблюдения ЕКПЧ. В ходе изучения решений ЕСПЧ можно заметить, что зачастую вопросы применения уголовно-процессуального принуждения к лицу, запрашиваемому к выдаче, принятия решения о выдаче лица (с учетом возможного применения пыток, бесчеловечного или унижающего достоинство обращения или наказания, нарушения права на справедливое судебное разбирательство в запрашивающем государстве), передачи указанного лица являются наиболее важными, ключевыми для заявителей, о чем свидетельствует повышенная активность последних, связанная с обжалованием в первую очередь именно этих позиций.

Так, по делу *Puzan v. Ukraine* (51243/08) заявитель прежде чем обратиться в ЕСПЧ, осуществлял свою защиту от экстрадиции главным образом путем обжалования вышеперечисленных уголовно-процессуальных действий, выполняемых в рамках процедуры выдачи лица для уголовного преследования (не находя защиты в рамках национальных средств). В своем решении ЕСПЧ посчитал содержание лица под стражей до решения вопроса о выдаче Украиной заявителя Беларуси нарушающим ст. 5 ЕКПЧ (право на свободу и личную неприкосновенность). Однако нам интереснее данное решение в иной части: оценке допустимости жалобы в отношении нарушения ст. 3 и 6 ЕКПЧ. В данной части Суд, обосновывая свою компетенцию, сослался на свою позицию в известном деле *Soering v. UK* (14038/88), когда было признано нарушением ст. 3 ЕКПЧ передача лица в другое государство, «если были продемонстрированы достаточные основания полагать, что в случае экстрадиции лицо столкнется с реальным риском подвергнуться пытке или бесчеловечному или унижающему достоинство обращению или наказанию в запрашивающем государстве». При этом в деле *Puzan v. Ukraine* сделана важная оговорка: «ссылка на общие проблемы, касающиеся соблюдения прав человека в отдельной стране, не может самостоятельно служить основанием для отказа в экстрадиции». По мнению Суда, заявитель не смог обосновать свои утверждения, что его экстрадиция в Беларусь будет представлять собой нарушение ст. 3 или 6 ЕКПЧ, конкретными обстоятельствами. Аналогичная позиция повторялась и в иных делах, связанных с выдачей лиц Беларуси (*Kozhayev v. Russia*, *Galeyev v. Russia* и др.) При этом Суд отметил, что заявители в отдельных из указанных дел подвергались уголовному преследованию в Беларуси ранее (и отбывали уже наказание), но не указывали, что предыдущий опыт взаимодействия с уголовным процессом в Беларуси был связан с какими-либо обстоятельствами, которые могли бы обосновать серьезный риск жестокого обращения или несправедливого судебного разбирательства в будущем.

В отдельных своих решениях ЕСПЧ дал косвенную оценку некоторых институтов уголовно-процессуального права Беларуси. Так, в решении по делу

Koktysh v. Ukraine (43707/07) Суд установил, что оправдательный приговор в отношении заявителя был отменен в рамках исключительной процедуры – надзорного производства. Без оценки непосредственно производства по делу заявителя ЕСПЧ отметил, что «в ряде дел подобная процедура была признана не соответствующей гарантиям справедливого судебного разбирательства» (имелись в виду, прежде всего, дела против государств-участников Совета Европы).

Для правоприменителей Беларуси может быть полезно решение по делу *K. v. Russia* (69235/11), в котором ЕСПЧ в отношении заявителя-гражданина Беларуси повторил требования, которым должны отвечать гарантии запрашивающего государства, даваемые запрашиваемому государству. Список специальных критериев был сформулирован ранее (*Othman (Abu Qatada) v. UK*) и среди них должна быть дана оценка того, сформулированы ли такие гарантии в общих или конкретных терминах. и можно ли объективно проверить их соблюдение запрашивающим государством с помощью дипломатических или других механизмов контроля. В указанном же деле Суд посчитал, что заверения, данные белорусскими властями, носили скорее общий характер.

На наш взгляд, для анализа практики оказания органам Республики Беларусь, ведущим уголовный процесс, международной правовой помощи по уголовным делам могут быть релевантны и решения по некоторым иным делам, рассмотренным ЕСПЧ.

Так, неприемлемым в смысле пп. f п. 1 ст. 5 ЕКПЧ назвал ЕСПЧ содержание лица под стражей с целью «выдачи в замаскированной форме» в деле *Bozano v. France* (9990/82) . Суд Франции отказал выдать ордер на выдачу заявителя Италии. Тогда власти Франции приняли постановление о его высылке, задержали его и отвезли к границе со Швейцарией, передали лицо полиции последней. Из Швейцарии заявитель был экстрадирован в Италию. В то же время, если лицо содержится под стражей в ходе нетипичной выдачи в отсутствие между государствами соответствующего международного договора

Öcalan v. Turkey (46221/99), то это не может быть признано нарушением ст. 5 ЕКПЧ.

В деле *Serçe v. Romania* (35049/08) ЕСПЧ вторгся в сферу международной правовой помощи по уголовным делам, указав, что положения международных договоров между государствами ограничиваются предоставлением межгосударственных процессуальных рамок для передачи осужденных лиц и не создают никаких субъективных прав как таковых. В любом случае, эти типы международных инструментов не содержат обязательства подписавших государств выполнять просьбу о передаче осужденного. Несмотря на то, что договор между Румынией и Турцией содержал основания для отказа в передаче, он не обязывал румынские власти принимать решение в пользу ходатайства заявителя о передаче его для отбывания наказания в государство гражданства. В целом ЕКПЧ не предоставляет заключенным право выбирать место содержания под стражей, а разлучение и удаленность от семьи являются неизбежным следствием содержания под стражей после того, как румынское государство использовало свои прерогативы в области уголовного наказания.

Таким образом, органам Республики Беларусь, ведущим уголовный процесс, запрашивающим международную правовую помощь по уголовным делам у государств-членов Совета Европы следует анализировать практику ЕСПЧ по делам с косвенным вовлечением Беларуси и оценивать материалы дела с учетом позиций данного Суда (в том числе связанным с предыдущей практикой направления соответствующих просьб органам иностранных государств). На основе анализа ряда решений ЕСПЧ, касающихся выдачи (передачи) лиц, можно выделить важные для Беларуси позиции:

- ссылка лица на общие проблемы, касающиеся соблюдения прав человека в отдельной стране, не может самостоятельно служить основанием для отказа в выдаче лица для уголовного преследования либо отбывания наказания;
- гарантии, предоставляемые при направлении просьбы о выдаче, должны носить не общий, а конкретный характер;

- положения международных договоров между государствами ограничиваются предоставлением межгосударственных процессуальных рамок для передачи осужденных лиц и не создают никаких субъективных прав как таковых.

Лукашкіна Тетяна Василівна

доцент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності Національного університету "Одеська юридична академія"

ПІДСТАВИ ТА СКЛАДОВІ УХВАЛЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ РІШЕНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Відповідно до ч. 1 ст. 110 КПК України [1] процесуальними рішеннями є всі рішення органів досудового розслідування, прокурора, слідчого судді, суду.

В межах даної роботи ми не розглядаємо питання про сутність, класифікацію, значення процесуальних рішень. Цим питанням присвячено роботи українських науковців, зокрема дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук Н.В. Глинської [2].

Питання про вимоги до процесуальних рішень, їх форму та зміст докладно врегульоване щодо судових рішень (Глава 29 КПК), зокрема, ст. 370 КПК визначено що судові рішення повинні бути законним, обґрунтованим і вмотивованим. Очевидно, що законним та обґрунтованим повинні бути будь-яке процесуальне рішення. Обґрунтованим є рішення, ухвалені на підставі об'єктивно з'ясованих обставин. Отже, зробимо висновок – підставою для ухвалення процесуального рішення є встановлені фактичні обставини. І такі обставини слід досить чітко визначати у кримінальному процесуальному законодавстві. Фактичні обставини повинні бути з'ясовані за допомогою доказів, а в окремих випадках - за допомогою непроцесуальної інформації. Наприклад, рішення про зупинення досудового розслідування в зв'язку з хворобою підозрюваного можна буде ухвалити тільки за умови, що наявність тяжкої

хвороби, яка перешкоджає його участі у провадженні, підтверджується відповідним медичним висновком (п. 1 я. 1 ст. 280 КПК), тобто йдеться про докази, які містяться у документі (або висновку експертизи). Рішення про проведення освідування (ст. 241 КПК) прокурор може прийняти і на підставі непроцесуальної інформації (даних про те, що на руці можливого підозрюваного є певне татуювання). Крім того, ухвалення процесуального рішення у кримінальному судочинстві потребує вирішення питання про стандарт доказування, на підставі якого можливе ухвалення відповідного рішення.¹ Так, вирок суду, яким обвинувачений визнається винуватим, може бути ухвалено тільки за умови, що фактичні обставини встановлені судом (були доведені стороною обвинувачення) поза розумним сумнівом (ч. 2 ст. 17 КПК).

Розглянемо дані теоретичні положення на прикладі деяких процесуальних рішень. Одне з провідних процесуальних рішень на досудовому розслідуванні – повідомлення про підозру.² Для забезпечення законності та обґрунтованості цього процесуального рішення важливе значення має правильне визначення підстави його ухвалення. На жаль, чинний КПК не містить взагалі поняття «підстави» для повідомлення про підозру. В ст. 276 КПК йдеться про «випадки» повідомлення про підозру. До таких випадків віднесено:

- затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення. Перш за все, зазначимо, що таке регулювання даного «випадку», породжує певні питання – чому до такого випадку не віднесено затримання при вчиненні **замаху** на вчинення кримінального правопорушення; затримання під час **безперервного**

¹ Поняття, зміст, значення стандартів доказування у кримінальному судочинстві розкрито у дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук Х.Р. Слюсарчук [3].

² Повідомлення про підозру – багатозначне поняття, його можна розглядати як етап досудового розслідування; як процесуальну дію (ознайомлення підозрюваного із змістом підозри, вручення йому відповідного процесуального документу); як процесуальний акт, процесуальне рішення, в якому формулюється підозра. Докладно **різні значення** розглядуваного поняття, його сутність розглянуто у роботах: [4, с. 461; 5 та ін.]

переслідування особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення (п.п. 1, 2 ч. 2 ст. 207 КПК, п. 1 ч.1 ст. 208 КПК), затримання в разі, коли є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину, віднесеного законом до підслідності НАБУ (п. 3 ч. 1 ст. 208 КПК), а також якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні злочину, передбаченого ст.ст. 255, 255-1, 255-2 КК України (п. 4 ч. 1 ст. 208 КПК). Оскільки затримання особи незалежно від підстав затримання надає затриманій особі статус підозрюваного (ч. 1 ст. 42 КПК), очевидно, що такій особі необхідно вручити письмове повідомлення про підозру не пізніше двадцяти чотирьох годин з моменту її затримання, як це передбачено ч. 2 ст. 278 КПК. Додамо, що відповідно до ч. 4 ст. 208 КПК уповноважена службова особа, що здійснила затримання, повинна негайно повідомити затриманому зрозумілою для нього мовою підстави затримання та у вчиненні якого злочину він підозрюється, а також роз'яснити процесуальні права. Отже, ще до вручення письмово повідомлення про підозру затриманий повинен знати, в зв'язку з чим його затримано, та мати можливість реалізувати надані йому права, зокрема право вимагати перевірку обґрунтованості затримання. В деяких, можливо, виключних випадках, затримання могло бути помилковим, мабуть такий випадок передбачений п. 3 ч. 3 ст. 212 КПК, яким на особу, відповідальну за перебування затриманих, покладається обов'язок звільнити затриманого негайно після зникнення підстави для затримання. Якщо помилковість затримання або «зникнення» підстав для затримання (маємо на увазі помилковість припущення про причетність затриманого до кримінального правопорушення) виявлено було до спливу 24 годин з моменту затримання, мабуть повідомлення про підозру особі не вручається.

Таким чином, вважаємо, що п. 1 ч. 1 ст. 276 КПК передбачено не підставу для повідомлення про підозру, а строк, на протязі якого особі, яку було затримано, необхідно вручити повідомлення про підозру.

- другий «випадок» - обрання до особи одного з передбачених КПК запобіжних заходів. Помилковість такого «випадку» очевидна, оскільки за чинним КПК України запобіжний захід можна обрати тільки до особи, яка має процесуальний статус підозрюваного. Якщо така особа відсутня і знайти її не вдалося, надати їй процесуальний статус підозрюваної необхідно шляхом винесення повідомлення про підозру, яке не буде вручено їй внаслідок невстановлення місцезнаходження, проте буде вжито заходів для вручення у спосіб, передбачений КПК для вручення повідомлень (ч. 1 ст. 42). Тільки після цього прокурор (слідчий за погодженням з прокурором) зможуть звернутись до слідчого судді з клопотанням про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою та з клопотанням про надання дозволу на затримання такої особи. Розгляд клопотання про обрання запобіжного заходу у відсутності підозрюваного можливий тільки у випадку, коли таку особу оголошено у міжнародний розшук (ч. 6 ст. 193 КПК).

- третій «випадок» - наявність достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення. І тут, на наш погляд, йдеться не про підставу для повідомлення про підозру, а про засоби встановлення підстави – докази.

Розглянувши зазначені «випадки», Ю.П. Алєнін не визначає підстав для повідомлення про підозру, а пропонуючи тлумачення поняття «достатні докази» пише, що під ними слід розуміти достовірні відомості, зібрані, перевірені та оцінені слідчим, прокурором у встановленому законом порядку, які в своїй сукупності приводять до єдиного висновку, що на даний момент розслідування конкретна особа вчинила кримінальне правопорушення. В разі, коли окремі докази винуватості не узгоджуються з іншими, то це означає, що приймати рішення щодо повідомлення особі про підозру немає підстав. І далі автор зазначає, що достатність доказів виражається у наявності такої системи належних, допустимих, достовірних фактичних даних, що отримані в результаті всебічного, повного й об'єктивного дослідження обставин кримінального провадження, які відображають предмет доказування [4, с. 461-462]. Таке

тлумачення викликає певні заперечення. По-перше, як ми вже зазначали, підставою для ухвалення процесуального рішення є фактичні обставини, а не докази. По-друге, важко уявити, як можна всебічно, повно та об'єктивно (за КПК – неупереджено) дослідити обставини кримінального провадження, зокрема, на протязі доби після затримання особи. По-третє, встановити на момент повідомлення про підозру всі обставини предмету доказування, навряд чи можливо, а головне – не потрібно.

Аналізуючи зміст ст. 277 КПК, можна дійти висновку, що в письмовому повідомленні по підозру необхідно, зазначивши анкетні відомості особи (підозрюваного), сформулювати зміст підозри, що, по суті, потребує викласти стислий виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначення часу, місця його вчинення, а також інших суттєвих обставин, відомих на момент повідомлення про підозру (п. 6 ч. 1 ст. 277), а також зазначити правову кваліфікацію кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність (п. 5 ч. 1 ст. 277). Отже, можна зробити висновок – підставою для повідомлення про підозру є встановлені фактичні обставини, передбачені п.п. 1 і 2 ч. 1 ст. 91 КПК - подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення); винуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення. Інші обставини, які підлягають доказуванню (і складають предмет доказування у кримінальному провадженні) можуть бути на цей момент ще не встановленими (пом'якшуючі та обтяжуючі обставини, розмір шкоди, якщо він не впливає на кваліфікацію кримінального правопорушення, тощо). Обставини, які слугують підставою для повідомлення про підозру, повинні бути встановлені за допомогою доказів. При цьому використовується стандарт доказування – обґрунтована підозра. Стандарт доказування «обґрунтована підозра» вживається у чинному КПК, але зміст його не визначений. Стосовно розглядуваної підстави цей стандарт доказування можна визначити як таке добросовісне припущення щодо наявності фактичних

обставин, які свідчать про вчинення кримінального правопорушення певною особою, яке ґрунтується на доказах, і дає підстави для подальшого провадження для перевірки такого припущення.

Встановлені слідчим, дізнавачем, прокурором фактичні обставини (які ми визначили як підставу для повідомлення про підозру) не тільки надають право скласти повідомлення про підозру, але й покладають обов'язок на уповноважених суб'єктів скласти таке повідомлення та вручити його підозрюваному. Несвоєчасне повідомлення про підозру (коли встановлені відповідні фактичні обставини, а з повідомленням про підозру слідчий, прокурор зволікає) істотно порушує права підозрюваного, щодо якого фактично здійснюється кримінальне переслідування, а реалізувати права, зокрема, право на захист, підозрюваний не має можливості.

Підставою для складання обвинувального акту є встановлені фактичні обставини, які визначені ч. 1 ст. 91 КПК (предмет доказування). Ці обставини повинні бути встановлені за допомогою доказів і на підставі досягнення стандарту доказування – поза розумним сумнівом, тобто йдеться про певний рівень переконання прокурора в тому, що всі фактичні обставини встановлені правильно, розумних сумнівів у цьому немає.

Підставою для ухвалення рішення, яким провадження вирішується по суті в суді, є з'ясовані фактичні обставини з використанням стандарту доказування – поза розумним сумнівом. Зокрема, таким чином суд повинен ухвалити рішення про застосування (або відмову у застосуванні) примусових заходів медичного характеру до особи, **яку визнано неосудною**. Інша ситуація виникає, на наш погляд, у випадку вирішення судом клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру до особи, яка підозрюється чи обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення, і **захворіла на психічне захворювання до ухвалення вироку**. Відповідно до ч. 4 ст. 95 КК особи, які вчинили кримінальні правопорушення у стані осудності, але захворіли на психічну хворобу до постановлення вироку, у разі припинення застосування примусових заходів медичного характеру через видужання, **підлягають**

покаранню на загальних засадах. Отже, суд, який вирішує питання про застосування примусових заходів медичного характеру до таких осіб, не має права вирішувати наперед питання про їх винуватість у вчиненні кримінального правопорушення, суд тільки перевіряє наявність підстав для застосування до такої особи примусових заходів медичного характеру. Якщо суд не вбачатиме підстав для застосування примусових заходів медичного характеру, він відмовляє у відповідному клопотанні, а провадження щодо такої особи може бути зупинене (якщо стан здоров'я не дозволяє особі брати участь у провадженні) або продовжено у загальному порядку, (якщо особа одужала, або її хвороба не перешкоджає участі у провадженні). Примусові заходи, застосовані до зазначеної особи, на наше переконання, являють собою різновид заходів забезпечення кримінального провадження. Вирішуючи питання про застосування таких заходів, суд використовує стандарт доказування – обґрунтована підозра (якщо психічну хворобу було виявлено під час досудового розслідування) або обґрунтоване обвинувачення (якщо хворобу було виявлено під час судового розгляду).

Суд, який розгляне провадження по суті після одужання особи, буде вирішувати питання про її винуватість, використовуючи стандарт доказування поза розумним сумнівом.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
2. Глинська Н.В. Концептуальні засади визначення та забезпечення стандартів доброякісності кримінальних процесуальних рішень: дис. ... д-ра юрид наук. Харків, 2015. 462с.
3. Слюсарчук Х.Р. Стандарти доказування у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид наук. Львів, 2017. 258с. <https://law.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/02/%D0%94%D0%B8%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F-%D0%A1%D0%BB%D1%8E.pdf>

4. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України / за ред. С.В. Ківалова та С.І. Кравченко. Одеса: Фенікс, 2020. 924с.

5. Гуртієва Л.М. Поняття та правова природа повідомлення про підозру у кримінальному провадженні України. *Митна справа*. 2014. № 6. С. 185-190.

Нечаєва Ірина Олексіївна

викладач кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ

Топчій Андрій Олегович

курсант 3 курсу факультету №1 з підготовки слідчих Харківського національного університету внутрішніх справ

МЕДІАЦІЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕНІ: ЧЕСЬКИЙ ДОСВІД

Важливою тенденцією сучасного розвитку кримінального судочинства європейських країн є пошук альтернативних способів вирішення кримінально-правового конфлікту. Одним із механізмів його врегулювання є медіація. Незважаючи на те, що єдиної універсальної форми або моделі медіації не існує, різноманіття її проявів об'єднує одна мета – досягнення компромісу між двома сторонами за допомогою незалежної третьої сторони. Україна належить до романо-германської правової системи, тому конкретним прикладом вдалого впровадження цього правового інституту наведемо на прикладі Чехії, де досвід адаптації та розвитку медіативних процедур є позитивним.

Першим актом Чеської Республіки, що закріпив процедуру медіації на законодавчому рівні, є Закон «Про службу пробації і медіації», опублікований у 2000 році. Згідно ч. 2 § 2 даного Закону, медіація визначається як позасудове посередництво з метою вирішення спору між обвинуваченим і жертвою, а також діяльність спрямована на врегулювання конфліктної ситуації, здійснювана у зв'язку з кримінальним судочинством. Також зазначається, що застосування медіативної процедури можливо тільки при наявності згоди і обвинуваченого і

потерпілого [1]. Це вказує на наявність певної залежності особи, у провадженні якої перебуває справа, від зацікавлених учасників.

Законодавче закріплення визначення медіації в кримінальному судочинстві Чехії представляється нам вельми цінним, тому що дозволяє відмежувати її від інших галузей права.

Слід констатувати, що процедура медіації в Чехії можлива на всіх етапах кримінального судочинства, що є важливим. Її мета це створення умов для застосування альтернативних рішень у кримінальних справах. Це певним чином сприяє вирішенню конфліктів між потерпілими та правопорушниками, а також дає можливість відшкодувати завдані збитки.

Слід зазначити, що в ході медіації в процес вирішення кримінально-правового конфлікту залучаються всі сторони, що беруть участь. При цьому роль потерпілого як учасника кримінального судочинства посилюється, тому його права максимально задовольняються за рахунок компенсації шкоди. У свою чергу правопорушник, беручи участь в медіаційних відносинах, не тільки бере на себе відповідальність за свої дії, але й має можливість осмислити юридичні наслідки. Таким чином, мова йде не тільки про відновлення прав потерпілого, а й можливе формування правопослухняної поведінки у особи (виховна функція). Виділимо такі основні функції чеської Служби пробації і медіації: вирішення конфлікту за допомогою примирення; встановлення пробаційного нагляду, мета якого полягає в мотивації правопорушника вести відповідний законослухняний спосіб життя, щоб виправдати себе протягом терміну пробації; збір даних про особу правопорушника, до яких відноситься інформація про соціальне і службове становище, сім'ю та інші дані, що мають значення для винесення вироку; контроль за виконанням громадських робіт. Припис останніх являє собою міру покарання для правопорушника. При цьому співробітник служби пробації інтенсивно працює (взаємодіє) із засудженим протягом усього терміну виконання даного покарання. Завдання такої взаємодії полягає в тому, щоб змусити засудженого вести правильне, законослухняне життя і відшкодувати потерпілому заподіяну шкоду; призупинення тримання під вартою. За

допомогою цього правопорушник може не тільки оцінити перебування на волі, а й переосмислити свою поведінку. Дана функція дозволяє співробітнику служби посередництва і пробації реалізувати профілактичні заходи. Особливе значення це має в тих випадках, коли правопорушник є неповнолітнім.

В свою чергу варто зазначити, що в Україні вже є основа для впровадження даного правового інституту. Мова йде про угоду про примирення сторін, що регламентується положеннями ч 1 ст. 471 КПК України [2]. Медіація активно впроваджується у національне законодавство, однак лише щодо неповнолітніх та за певних умов. Так, спільним наказом Міністерства Юстиції та Генеральної прокуратури України №172/5/10 від 21.01.2019 р. «Про реалізацію пілотного проєкту «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення»», встановлює законодавче визначення медіації у кримінальних правопорушеннях: «добровільна, позасудова процедура, під час якої неповнолітній, який є підозрюваним у вчиненні кримінального правопорушення, та потерпілий за допомогою посередника намагаються врегулювати конфлікт шляхом укладення угоди про застосування Програми відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення» [3]. Відповідно можемо стверджувати про поступову адаптацію національного законодавства до законодавства Європейського Союзу, що звісно є позитивною зміною.

Підсумовуючи зазначене, можемо зробити висновок, про те, що правовий інститут відновного правосуддя, а саме медіація є важливою складовою кримінального судочинства, оскільки спрямований на гуманізацію та демократизацію правової системи. Наразі Україна прямує на шляху до запровадження правових європейських стандартів, тому необхідно приводити чинне законодавство у відповідність до законодавства ЄС та активно переймати позитивний та успішний досвід зарубіжних країн.

Список використаних джерел:

1. Zákon o Probační a mediační službě a o změně zákona č. 2/1969 Sb., o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy České republiky, ve znění

pozdějších předpisů, zákona č. 65/1965 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů, a zákona č. 359/2000 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí (zákon o Probační a mediační službě). URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2000-257> (дата звернення: 24.09.2021).

2. Кримінальний процесуальний кодекс України// Відомості Верховної Ради України: кодекс від 13.04.2012, редакція від 14.05.2021. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 24.09.2021).

3. Наказ Міністерства юстиції України, Генеральної прокуратури України № 172/5/10 Про реалізацію пілотного проекту «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення» // Відомості Верховної Ради України: наказ від 21.01.2019, редакція від 14.08.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0087-19#Text> (дата звернення: 24.09.2021).

Бабій Світлана Володимирівна

*аспірантка кафедри кримінального процесу, детективної та
оперативно-розшукової діяльності Національного університету «Одеська
юридична академія»*

ЩОДО ПИТАННЯ ВІДНЕСЕННЯ РЕАБІЛІТАЦІЇ ВІД НЕПРАВОМІРНИХ ДІЙ ДО ГАЛУЗЕВИХ ЗАСАД КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Ефективне забезпечення захисту прав і свобод людини і громадянина можливе завдяки неухильному дотриманню засад кримінального провадження. Загальновідомими є факти неодноразового звернення до ЄСПЛ осіб, які незаконно чи безпідставно притягувалися до кримінальної відповідальності і наявність рішень на їх користь, що вказує на необхідність удосконалення положень чинного законодавства щодо відшкодування шкоди, завданої неправомірними діями судових та правоохоронних органів. Тому віднесення

реабілітації від неправомірних дій до галузевих засад набуває особливого значення та потребує детального аналізу.

У науці немає єдиної позиції щодо змісту поняття «реабілітація». Одні автори (Б.Т. Безлепкін, А.І. Столмаков, Т.Т. Таджієв, А.Г. Еділян) ототожнюють реабілітацію з фактом виправдання підсудного або закриття кримінальної справи відносно підозрюваного, обвинуваченого, засудженого з реабілітуючих підстав. Другі (Ч.С. Касумов, М.І. Пастухов, М.Ф. Полякова, М.Є. Шумило) відстоюють точку зору про те, що в поняття реабілітації слід включити не тільки факт закриття кримінальної справи або виправдання осіб, необґрунтовано притягнутих до кримінальної відповідальності, а й правові наслідки, що настають у зв'язку з цим. Треті (Н.І. Скворцов, Л.Д. Кокорев) переконані, що реабілітація є правовим наслідком виправдання громадянина, що тягне за собою відновлення його у попередніх правах, відшкодування заподіяної йому матеріальної шкоди.

Реабілітація в кримінальному процесі – поновлення доброго імені, честі, гідності, репутації, соціального та громадянського статусу людини, відновлення усіх її юридичних прав і свобод та позитивних для неї правовідносин і вжиття заходів адаптації реабілітованої людини в суспільство, а також відшкодування майнових і фінансових збитків та компенсація моральної шкоди в разі незаконного обвинувачення у вчиненні злочину, або допущення інших слідчих і судових помилок, незаконних дій, рішень або обмеження її прав і свобод [5, с. 229].

Реабілітація у кримінальному процесі – це діяльність суду зі встановлення факту незаконності кримінально-процесуального провадження щодо конкретної особи та визначення розміру завданої їй майнової та моральної шкоди, а також її відшкодування за участю інших посадових осіб, організацій, підприємств і установ та поновлення в раніше обмежених правах у встановленому процесуальному порядку з метою повернення її до соціального й правового статусу, який вона мала до вчинення щодо неї незаконних дій чи рішень [6, с. 294-295].

Зазначимо, що в п. 5 ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. передбачено право кожного, хто став потерпілим від арешту або затримання, здійсненого у супереччя положенням цієї статті, на відшкодування [1]. Подібні приписи також мають місце в інших міжнародно-правових актах, а саме в ст. 8 Загальної декларації з прав людини та ст. 9 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права. Також п. 1, 2 ст. 85 Римського статуту Міжнародного кримінального суду від 17.07.1998 р. зазначені такі положення: кожен, хто став жертвою незаконного арешту чи тримання під вартою, має право на компенсацію, що має позовну силу; якщо будь-яка особа остаточним рішенням була визнана винною за кримінальний злочин і якщо винесений їй вирок був згодом скасований на тій підставі, що якась нова чи нововиявлена обставина незаперечно доводить наявність судової помилки, то особа, яка зазнала покарання в результаті такого визнання винною, отримує законну компенсацію, якщо не буде доведено, що вказана невідома обставина не була свого часу виявлена виключно або частково з її вини [3].

Слід додати, що в іноземних країнах у кримінально-процесуальних кодексах передбачені норми, що стосуються даного питання. Зокрема, ст. 7 КПК Республіки Білорусь встановлює реабілітацію як повне відшкодування заподіяної шкоди, а також відновлення прав, порушених незаконним кримінальним переслідуванням в якості одного із завдань кримінального процесу. Білоруський законодавець включив до КПК гл. 48 «Проведення з відшкодування шкоди, заподіяної фізичній чи юридичній особі незаконними діями органу, що здійснює кримінальний процес», де розкрив поняття моральної, фізичної, майнової шкоди, а також поняття порушення трудових, пенсійних, житлових та інших особистих немайнових прав фізичної особи.

Ст. 22 КПК Вірменії «Відновлення прав постраждалих від судових помилок» передбачає право виправданої особи на відновлення своїх прав і відшкодування заподіяної йому шкоди, а також закріплює за органами досудового розслідування обов'язок щодо вжиття заходів до відновлення порушених прав громадянина.

У свою чергу КПК Республіки Казахстан передбачає гл. 4 «Реабілітація. Відшкодування шкоди, завданої незаконними діями органу що здійснює кримінальний процес». У її статтях розкривається поняття реабілітації, яка поділяється на часткову і повну, визначається коло осіб, які мають право на реабілітацію, а також зазначено порядок відшкодування заподіяної шкоди, розкривається зміст майнової шкоди [4].

В Україні досліджуване питання регулюється ЗУ «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинові незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» від 1.12.1994 р. та Положенням про застосування ЗУ «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинові незаконними діями органів дізнання, попереднього слідства, прокуратури і суду» від 4.03.1996 р. Також у п. 3 ст. 42 КПК України вказано, що підозрюваний має право вимагати відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду, в порядку, визначеному законом, а також відновлення репутації, якщо підозра, обвинувачення не підтвердилися. У п. 1 ст. 130 КПК України закріплено, що шкода, завдана незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду, відшкодовується державою за рахунок Державного бюджету України у випадках та в порядку, передбачених законом [2].

Передумовами для реабілітації особи та подальшого відшкодування їй завданої матеріальної та моральної шкоди можуть бути: 1) незаконні дії чи бездіяльність судових та правоохоронних органів; 2) прийняті незаконні рішення; 3) слідчі чи судові помилки, що спричинили шкоду особі; 4) встановлений у передбаченому законом порядку факт незаконного засудження, визнання особи підозрюваним, обвинуваченим, затримання, арешт, обшук, виїмка, накладення арешту на майно, звільнення з посади; 5) вчинення інших незаконних дій, якими обмежуються права і законні інтереси особи.

Підставами для застосування заходів реабілітації щодо обвинуваченого є:

1) винесення виправдовувального вироку суду; 2) встановлення в обвинувальному вироку суду чи іншому рішенні суду факту незаконного повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, незаконного взяття і тримання під вартою, незаконного проведення в ході кримінального провадження обшуку, виїмки, накладення арешту на майно, відсторонення від роботи (посади) та інших процесуальних дій, що обмежують чи порушують права та свободи особи, незаконного проведення оперативно-розшукових заходів; 3) закриття кримінального провадження за відсутністю події кримінального правопорушення, відсутністю у діянні складу кримінального правопорушення або не встановленням достатніх доказів для доведення винуватості особи у суді і вичерпанням можливостей їх отримати. Право на відшкодування шкоди, завданої оперативно-розшуковими заходами, виникає також за умови, що протягом 6-ти місяців після проведення таких заходів не було розпочате кримінальне провадження за результатами цих заходів.

На нашу думку, сьогодні основними причинами неналежної реалізації реабілітації від неправомірних дій є недостатня нормативно-правова основа регулювання самого процесу реабілітації; не закріплено основних положень щодо правового статусу особи, що реабілітується; недостатнє знання постраждалими, судовими і правоохоронними органами чинного законодавства і практики його застосування; поширеність думок серед постраждалих про безперспективність і навіть небезпечність вимагання від держави відшкодування завданої їм шкоди.

Оскільки галузеві засади кримінального провадження є гарантією встановлення істини, захисту прав і свобод людини та забезпечення справедливості правосуддя, то реалізація права на реабілітацію від неправомірних дій, а також його визначення в системі галузевих засад кримінального провадження відіграє важливу роль для захисту особи від ймовірного необґрунтованого, неправомірного застосування до неї кримінальної

відповідальності, зменшить випадки оскарження прийнятих рішень, більше того допоможе зосередити увагу на проблемах кримінального процесу.

Отже, важливість та необхідність закріплення реабілітації від неправомірних дій як галузевої засади кримінального провадження проявляється у не лише у подальшій можливості постраждалої особи компенсувати неправомірні дії, які були застосовані щодо неї, а й у тому, що це буде запобіжним механізмом від здійснення помилок відповідними органами щодо інших осіб у майбутньому.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. : ратифіковано ЗУ від 17.06.1997 р. № 475/97-ВР / Верховна рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 20.10.2021).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 20.10.2021).
3. Римський статут міжнародного кримінального суду: Міжнародний документ від 17.07.1998 р. / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588 (дата звернення: 20.10.2021).
4. Глобенко Г. І. До питань інституту реабілітації у кримінальному процесі України. *Кримінальний процес та криміналістика: сучасний стан та перспективи* : тези доп. всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 26 лист. 2020 р.). Харків, 2020. С. 109-111.
5. Ченцов В. В., Тertiшник В. М. Реабілітація жертв незаконних кримінальних переслідувань, політичних репресій та зловживань владою : підручник для слухачів магістратури юридичних вузів. Київ : Алерта, 2016. 324 с.
6. Шумило М.Є. Реабілітація в кримінальному процесі України : монографія. Харків : Арсіс, 2001. 320 с.

Тавакалян Маріам Боріківна

аспірантка кафедри кримінального процесу,

детективної та оперативно-розшукової діяльності

Національного університету «Одеська юридична академія»

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ПРАВА НА ЗАХИСТ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ МЕДИЧНОГО ХАРАКТЕРУ

Чинний КПК України передбачає здійснення кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру (далі – ПЗМХ) в особливому порядку, що зумовлено особливостями суб'єкта суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення, який потребує надання додаткових процесуальних гарантій. Керуючись офіційними статистичними даними Генеральної прокуратури України, можна простежити збільшення кількості осіб, до яких застосовувалися ПЗМХ. Так, було направлено до суду клопотань про застосування ПЗМХ у 2017 р. – 1110, у 2018 р. – 1070, 2019 р. – 1227, 2020 р. – 1229 [1].

У зв'язку з цим актуальним напрямком дослідження є забезпечення права на захист осіб, які через психічну хворобу не можуть самостійно захищати свої права, свободи та законні інтереси під час здійснення кримінального провадження щодо застосування ПЗМХ. Саме тому дана категорія осіб потребує надання додаткових процесуальних гарантій у кримінальному провадженні. Слід підкреслити, що право на захист гарантується як вітчизняними, так і міжнародними нормативно-правовими актами, а саме: ст. 20 КПК України, ст. 59 Конституції України, п. «с» ч. 3 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а також п. «d» ч. 3 ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські й політичні права.

Відповідно до пп. 3, 5 ч. 2 ст. 52 КПК України обов'язкова участь захисника у кримінальному провадженні забезпечується: щодо осіб, які

внаслідок психічних чи фізичних вад (німі, глухі, сліпі тощо) не здатні повною мірою реалізувати свої права, – з моменту встановлення цих вад; щодо осіб, стосовно яких передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішується питання про їх застосування, – з моменту встановлення факту наявності в особи психічного захворювання або інших відомостей, які викликають сумнів щодо її осудності [2].

Слід зазначити, що право на захист дуже часто порушується. Так, наприклад, з підстав порушення п. 4 ч. 2 ст. 412 КПК України скасовано вирок Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська від 23 січня 2013 року та призначено новий судовий розгляд у суді першої інстанції відносно Особи 1, засудженого за ч. 1 ст. 121 КК України до 5 років позбавлення волі, оскільки під час судового розгляду було встановлено, що обвинувачений неодноразово лікувався у психіатричній лікарні, перебуває на обліку у лікаря-психіатра, однак справа була розглянута за відсутності захисника, участь якого відповідно до вимог ст. 52 КПК України є обов'язковою як щодо особи, яка внаслідок психічних і фізичних вад не здатна повною мірою реалізувати свої права. Крім того, при неповному визнанні обвинуваченим вини, суд першої інстанції розглянув справу в порядку ч. 3 ст. 349 КПК України. З аналогічних підстав скасовано вирок Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська від 07 травня 2013 року відносно обвинуваченого Особа 1 за ч. 2 ст. 186 КК України та призначено новий судовий розгляд, оскільки судовий розгляд здійснено за відсутності захисника, а згідно з результатами судово-психіатричної експертизи в обвинуваченого виявлено легку розумову відсталість із порушенням поведінки, він перебуває на обліку у психіатра, тому участь захисника у справі є обов'язковою відповідно до п. 3 ч. 2 ст. 52 КПК України як щодо особи, яка внаслідок психічних і фізичних вад не здатна повною мірою реалізувати свої права [3].

Виходячи зі змісту ч. 1 ст. 503 КПК, підставою для застосування правил глави 39 КПК України є встановлення однієї з двох обставин: особа вчинила суспільно небезпечне діяння, передбачене законом України про кримінальну

відповідальність, у стані неосудності; особа вчинила кримінальне правопорушення у стані осудності, але захворіла на психічну хворобу до постановлення вироку.

Відповідно до ст. 506 КПК України особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, користується правами підозрюваного та обвинуваченого в обсязі, який визначається характером розладу психічної діяльності чи психічного захворювання відповідно до висновку судово-психіатричної експертизи, та здійснює їх через законного представника, захисника [2]. Постає питання: наскільки обґрунтованою є реалізація прав особи, стосовно якої передбачається застосування ПЗМХ, тільки через захисника, законного представника. На нашу думку, слід передбачити можливість реалізації прав також особисто особою, стосовно якої передбачається застосування ПЗМХ, тому що обставини, що підлягають встановленню під час досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо застосування ПЗМХ, а саме: час, місце, спосіб та інші обставини вчинення суспільно небезпечного діяння та кримінального правопорушення, у більшості випадків більш точно та детально може роз'яснити особа особисто.

Натомість, відповідно до ст. 512 КПК України судовий розгляд здійснюється одноособово суддею в судовому засіданні за участю прокурора, обов'язковою участю фізичної особи, стосовно якої вирішується питання про застосування примусових заходів медичного характеру, її законного представника та захисника згідно із загальними правилами цього Кодексу [2]. Як бачимо, на стадії судового розгляду участь особи, стосовно якої передбачається застосування ПЗМХ, вже є обов'язковою порівняно зі стадією досудового розслідування, яке здійснюється тільки через захисника, законного представника.

Відповідно до ст. 20 КПК України, засада забезпечення права на захист передбачає, що підозрюваний, обвинувачений, виправданий, засуджений має право на захист, яке полягає у наданні йому можливості надати усні або письмові

пояснення з приводу підозри чи обвинувачення, право збирати і подавати докази, брати особисту участь у кримінальному провадженні, користуватися правовою допомогою захисника, а також реалізовувати інші процесуальні права, передбачені цим Кодексом [2]. Відповідно до пп. 4, 5, 6 принципу 1 Резолюції Генеральної Асамблеї ООН 46/119 «Захист осіб із психічними захворюваннями та поліпшення психіатричної допомоги», кожна особа з психічним захворюванням повинна мати право користуватися всіма громадянськими, політичними, економічними, соціальними та культурними правами. Не повинно бути дискримінації, тобто будь-якого розмежування, переваг, винятків у реалізації її прав у зв'язку з наявністю у неї психічного захворювання. Особа, чия правоздатність знаходиться під питанням, повинна мати право бути представленою адвокатом [4].

Тобто, як бачимо, у чинній редакції ст. 506 КПК України порушується принцип забезпечення права на захист, тому що не передбачається можливість особистої участі та надання усних або письмових пояснень особою, стосовно якої передбачається застосування ПЗМХ, на етапі досудового розслідування, що відповідно до міжнародних стандартів є дискримінаційною нормою.

Згідно з ч. 1 ст. 44 КПК України якщо підозрюваним, обвинуваченим є неповнолітній або особа, визнана у встановленому законом порядку недієздатною чи обмежено дієздатною, до участі в процесуальній дії разом з ним залучається його законний представник [2]. Як слушно зазначає Кириченко В.Л., участь законного представника у кримінальному провадженні щодо застосування до повнолітньої особи ПЗМХ залежить від наявності чинного на момент здійснення кримінального провадження рішення суду у цивільній справі про визнання особи недієздатною чи обмежено дієздатною. За такого концептуального підходу більшість осіб, які вчинили суспільно небезпечне діяння у стані неосудності вперше, а особливо особи, які захворіли на психічне захворювання після вчинення кримінального правопорушення, залишаються у кримінальному провадженні щодо застосовування ПЗМХ на самоті, без допомоги та підтримки близьких родичів [5; с. 252-253].

На нашу думку, позиція Кириченко В.Л. є цілком аргументованою, тому що залучення законного представника на початкових етапах є дуже важливим для протидії порушенню прав та законних інтересів даної категорії осіб, що в свою чергу забезпечує гарантію реалізації принципу права на захист. Адже дана категорія осіб через наявність психічного захворювання не може в повній мірі забезпечити реалізацію свого права на захист, а тому потребує наявності не тільки захисника, а й законного представника, які відразу будуть захищати та гарантувати права, свободи та законні інтереси даної категорії осіб.

Отже, застосування ПЗМХ в особливому порядку кримінального провадження є обґрунтованим, тому що сприяє посиленню спеціальних гарантій, встановлених для осіб, щодо яких вирішується питання про застосування ПЗМХ. Як бачимо, в КПК України є положення, які відповідають міжнародним стандартам, пов'язаним із захистом даної категорії осіб, але все ж таки є й положення КПК України, які слід скорегувати для забезпечення права на захист.

Список використаних джерел:

1. Статистична інформація Генеральної прокуратури України за 2017-2020 роки. *Офіційний веб-сайт Генеральної прокуратури України*. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/1stat>. (дата звернення: 19.10.2021).

2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України № 4651-VI від 13.04.2012 (у редакції від 04.10.2021). *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10. С. 474.

3. Аналіз причин скасування Апеляційним судом Дніпропетровської області вироків, постановлених місцевими судами за 2013 рік (КПК 2012 року). *Офіційний веб-сайт Судової влади України*. URL: <https://dpkra.court.gov.ua/sud0491/pokazniki-diyalnosti/1/analiz3>. (дата звернення 19.10.2021).

4. Защита лиц с психическими заболеваниями и улучшение психиатрической помощи: Резолюция № 46/119, принятая Генеральной Ассамблеей ООН 18 февраля 1992 года по докладу Третьего комитета

(А/46/721). *Офіційний веб-сайт Верховної Ради України.* URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_905. (дата звернення: 19.10.2021).

5. Кириченко В.Л. Процесуальні можливості сторони захисту у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру: порівняльно-правовий аналіз. *Право і Суспільство*. 2017. № 5. С. 252-253.

Урбан Володимир Анатолійович

*курсант 3 курсу факультету №1 Харківського національного університету
внутрішніх справ*

Романюк Віталій Володимирович

*кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінального процесу
та організації досудового слідства факультету №1
Харківського національного університету внутрішніх справ*

КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО ОКРЕМОЇ ГРУПИ ОСІБ: ПРОБЛЕМАТИКА ТА НАПРЯМИ РОЗВИТКУ

Кримінальне процесуальне законодавство на сьогоднішній день позиціонується як кримінальне судочинство, що має за мету захист та забезпечення фундаментальних прав і свобод людини. Зокрема, важливим правом осіб у кримінальному провадженні є диспозиція рівності членів кримінального процесу незалежно від їхнього матеріального становища, рангу у суспільстві, релігійних та політичних переконань тощо.

Проте, кримінальне судочинство визначає привілейовану групу осіб, щодо яких кримінальне провадження здійснюється в особливому порядку. Перелік таких осіб міститься у главі 37 Кримінального процесуального кодексу України і має назву «Кримінальне провадження щодо окремої категорії осіб». Так, до окремої категорії осіб відносяться:

- народний депутат України;

- суддя, суддя Конституційного Суду України, суддя Вищого антикорупційного суду, а також присяжного на час виконання ним обов'язків у суді, Голова, заступник Голови, член Вищої ради правосуддя, Голова, заступник Голови, член Вищої кваліфікаційної комісії суддів України;

- кандидат у Президенти України;
- Уповноважений Верховної Ради України з прав людини;
- Голова, інший член Рахункової палати;
- депутат місцевої ради;
- адвокат;
- Генеральний прокурор, його заступник, прокурор Спеціалізованої антикорупційної прокуратури;
- Директор та працівники Національного антикорупційного бюро України;
- Голова Національного агентства з питань запобігання корупції, його заступник.

Зважаючи на вищевикладене, варто звернути увагу на певну невідповідність таких привілеїв до принципу рівності осіб у кримінальному провадженні. Основною метою запровадження такого привілейованого стану щодо осіб зазначених у главі 37 КПК України – є намагання законодавця забезпечити самостійність та недоторканність таких осіб задля ефективного та неупередженого виконання ними своїх функціональних обов'язків. Проте, така недоторканність може суттєво вплинути на якість та доброчесність виконання своїх посадових функцій такими особами, зважаючи на те, що кримінальне провадження буде відбуватись в особливому процесуальному порядку, який певною мірою ускладнює кримінальний процес. Таким чином, задля того, щоб направити матеріали, зібрані під час досудового слідства щодо окремої категорії осіб до суду, потрібно буде здійснити ряд складних процесуальних моментів.

В цілому, здійснення кримінального провадження – складний процесуальний механізм, який потребує спрощення взагалі, а кримінальне провадження щодо окремої групи осіб – зокрема.

Тому, вважаємо за необхідне запропонувати проєкт певного спрощення кримінального провадження щодо окремої групи осіб. Диспозиційні ноти нашого проєкту наступні:

- здійснити розподіл та класифікувати тих осіб, що відносяться до окремої категорії на:

- а) осіб із особливо відповідальним станом (народний депутат України, судді Конституційного Суду України, судді Вищого антикорупційного суду, а також присяжного на час виконання ним обов'язків у суді, Голова, заступника Голови, члена Вищої ради правосуддя, Голова, заступника Голови, члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, кандидат у Президенти України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Голова, інший члена Рахункової палати, Генеральний прокурор, його заступник);

- б) осіб із відповідальним станом (депутат місцевої ради, судді касаційної інстанції, прокурор Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, Директор та працівники Національного антикорупційного бюро України, Голова Національного агентства з питань запобігання корупції, його заступник);

- в) осіб із важливим процесуальним станом (адвокат, судді першої інстанції, судді апеляційної інстанції).

- повідомлення про підозру відбуватиметься за спрощеною схемою відповідно до класифікації осіб, щодо яких кримінальне провадження здійснюється в особливому порядку:

- а) щодо осіб із особливо відповідальним станом – підозру вручатиме Генеральний прокурор;

- б) щодо осіб із відповідальним станом – заступник Генерального прокурора;

- в) щодо осіб із важливим процесуальним станом - керівники обласних прокуратур.

- судді першої та апеляційної інстанцій притягуються до кримінальної відповідальності, затримуються і щодо них обирають запобіжні заходи – на загальних засадах кримінального провадження, як і відносно осіб, які не входять до зазначеного кола осіб.

Окремої уваги, потребує питання розширення категорії осіб за класифікацією «особи із важливим процесуальним станом». На нашу думку, на сьогоднішній день такі процесуальні учасники кримінального провадження, як керівник органу досудового розслідування, керівник органу дізнання та прокурор повинні бути забезпечені гарантією самостійності та недоторканні задля ефективного та неупередженого виконання ними своїх функціональних обов'язків, шляхом додавання їх до окремої групи осіб, відносно яких може здійснюватися кримінальне провадження.

Антропов Богдан Олегович

курсант 4-го курсу факультету підготовки фахівців

для органів досудового розслідування

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник: Черняк Наталія Петрівна,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального процесу

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ЩОДО ПРОБЛЕМИ ЗДІЙСНЕННЯ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

На сьогодні здійснення досудового розслідування є гарантом протидії злочинності, тим самим втілюється захист осіб, суспільства та держави від кримінальних правопорушень. Також, за допомогою досудового розслідування здійснюється охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження. Нині, щодо втілення охорони прав, свобод та

законних інтересів під час досудового розслідування існує інститут судового контролю в Україні.

Даний інститут має свою правову природу. Аналізуючи теоретичні данні правова природа судового контролю на стадії досудового розслідування детермінована передусім необхідністю врегулювати, вирішити конфлікт, що виник через питання щодо обмеження (вірогідне втручання, наприклад обшук житла, приміщення чи іншого володіння особи або застосування запобіжного заходу – домашній арешт [1]) основних конституційних прав і свобод людини та громадянина або стосовно незгоди й оскарженням процесуальних рішень та дій слідчих і прокурорів учасниками кримінального судочинства (наслідки втручання). Тобто за своєю правовою сутністю судовий контроль за дотриманням прав людини є способом врегулювання відповідних процесуально-правових конфліктів, пов'язаних із питаннями щодо захисту та обмеження цих прав. Крім того, основне завдання судового контролю на досудовому розслідуванні — контроль за втручанням у права і свободи людини, його відповідність принципу верховенства права [2, с. 34].

Як ми бачимо необхідність та важливість судового контролю є актуальною у сучасних реаліях. Адже для здійснення деяких слідчих (розшукових) дій, або реалізації певних клопотання, необхідно обмежити певні права особи. Як зазначив Марчак Віталій Ярославович, вагомість й ефективність судового контролю за дотриманням прав людини полягає в тому, що, навіть, сам факт його існування справляє позитивний вплив на роботу правоохоронних органів. Нагромаджений досвід у цій сфері демонструє двоякий ефект цього інституту. По-перше, суд, визнавши, що є порушення прав людини, забезпечує їх відновлення. По-друге, підвищується рівень якості роботи правоохоронних органів у кримінальних провадженнях, що підлягають судовому контролю. Значення судового контролю полягає насамперед в цьому непрямому впливі, оскільки основна мета судового контролю, на нашу думку, полягає в тому, щоб досудове розслідування у кримінальних провадженнях проводились із

додержанням принципу верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями [3, с. 145-146].

Попри існування такого необхідного контролю, також існує певна проблематика, щодо його здійснення. Сьогодні серед суддів вирує їх нестача. І тому не достатня кількість суддів впливає на ефективність роботи як судової системи так і слідчих органів. Як наслідок, виникають постійні проблеми зі строками розгляду справ або прийняття рішення щодо клопотань, які надходять від слідчих органів. Дану інформацію, щодо нестачі суддів підтверджує і Верховний Суд [4].

Крім того, існує певний рівень корупції у сфері здійснення судочинства. Згідно інформації з агентства США по міжнародному розвитку USAID Agency for International Development в Україні, корупція у судах України вважається нормою, при цьому політичний вплив вважається основною перешкодою на шляху до забезпечення чистої судової системи. Крім того, суттєва нестача суддів в Україні сприяє корупції, оскільки не вистачає суддів для слухання справ, тому не дотримуються процесуальні терміни, закінчуються терміни давності і справи губляться у системі. Співбесідники описали, як здійснюється саботаж корупційних справ на етапі досудових розслідувань, коли справи призначають продажним суддям або коли судді чекають закінчення процесуальних термінів або приймають незаконні процесуальні рішення [5, с. 11].

Підводячи підсумок, судовий контроль на стадії досудового розслідування є необхідним та обов'язковим. Така необхідність та обов'язковість пояснюється необхідністю функціонування основоположної засади, як верховенство права. Також, на стадії досудового розслідування існує певна необхідність обмеження основних конституційних прав і свобод людини, тому дане обмеження повинно бути погоджено, проконтрольовано судом України, за для відповідності принципу верховенства права.

Також, існує певна проблематика, щодо здійснення вище наведеного контролю. Ми виокремили такі проблемні питання, як недостатність суддів, та корумпованість судової системи в Україні. Щодо вирішення даних проблем, ми

маємо такі пропозиції. По-перше, застосувати відповідну європейську практику, щодо реформування судової системи. По-друге, досліджуючи практичні приклади з ЄС, можна стверджувати про існування потреби реформування старих або створення нових антикорупційних органів, приведення у дію та розширення функцій Єдиного державного реєстру декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій судочинства, а також запровадження додаткових заходів фінансового контролю, наприклад щомісячний звіт до реєстру декларацій по витратах осіб, уповноважених на виконання функцій судочинства.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651%D0%B0-17> (дата звернення 25.09.2021)
2. Роль слідчого судді у кримінальному провадженні. URL: https://www.irf.ua/wp-content/uploads/2020/05/rol_slsuddya_web-2.pdf?fbclid=iwar3r1_t9ii_8mumqkumorawbvapcrmyhihvf3xrnnmoxfittz4ooyv7eli (дата звернення 15.10.2021)
3. Марчак В. Я. Судовий контроль за дотриманням прав людини згідно з кримінальним процесуальним законодавством України. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aymvs_2013_1_26 (дата звернення 15.10.2021)
4. УКРІНФОР "У ВСУ оцінили брак суддів в Україні: майже три тисячі вакансій" URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3330335-u-vsu-ocinili-brak-suddiv-v-ukraini-majze-tri-tisaci-vakansij.html> (дата звернення 15.10.2021)
5. Корупційні ризики останніх реформ у судовій системі України. URL: https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2018/02/NJ_Judicial_Corruption_Risks_Report_2017_UKR-1.pdf (дата звернення 15.10.2021)

Якових Євген Володимирович

аспірант кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності Національного університету «Одеська юридична академія»

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПЕРЕДАННЯ МАЙНА НА ВІДПОВІДАЛЬНЕ ЗБЕРІГАННЯ ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Процес розслідування та повернення становища власника майна у початковий стан досить тривалий та громіздкий, тому можливість збереження арештованого майна протягом здійснення кримінального провадження має велике значення, оскільки йдеться про обмеження конституційного права власності. Тому однією з найважливіших задач має бути не лише виявлення та покарання винного у вчиненні кримінального правопорушення та вирішення інших завдань кримінального провадження, передбачених статтею другою Кримінального процесуального кодексу України, а й збереження та повернення майна його власнику (законному володільцю) у тому ж виді, що було до моменту вчинення правопорушення.

Можливість передання майна на відповідальне зберігання передбачена ч. 6 ст. 100 КПК України. При цьому вказаною частиною статті регламентовано причини передачі: “великі партії товарів”, “необхідність спеціальних умов зберігання” тощо, а процесуальний порядок як такий не передбачений у жодній статті КПК України.

У науці кримінального процесуального права практично відсутні спеціальні дослідження з цього питання, однак деякі аспекти розглядалися в контексті необґрунтованого накладення арешту у кримінальному провадженні (А. Моїсєвою) [1], а також питання про виконавче провадження (О.Ю. Одосій) [2]. Отже, питання збереження арештованого майна у кримінальному провадженні є нагальною правовою проблемою суспільства, яка потребує уваги, глибокого дослідження, оскільки зазначене суттєвим чином впливає на права

осіб у кримінальному провадженні і ставить під сумнів його дієвість і виконання завдань кримінального провадження.

Дедалі частіше власники майна, на яке було накладено арешт, внаслідок незаконних дій третіх осіб, звертаються до слідчого судді з клопотанням про часткове скасування арешту майна та/або передачу майна на відповідальне зберігання власнику (законному володільцю). При цьому, в результаті задоволення такого клопотання, у власника не відновлюється всі три правомочності відносно майна, а лише з'являється можливість користуватися таким майном.

Так, можливість передачі майна на відповідальне зберігання власнику (законному володільцю) майна можна розцінювати як менш обтяжливий спосіб арешту майна, що передбачає більш вигідні умови для власника (законного володільця) майна. В даному випадку до володільця повертається частина правомочностей, а саме можливість користуватись річчю, зокрема нерухомим майном та транспортними засобами, фактично володіти річчю, однак без можливості відчужувати на користь інших осіб (продавати, дарувати та ін.). Можливість повернення речових доказів власнику (законному володільцю) або передачі речових доказів на відповідальне зберігання може бути застосована лише відносно обмеженого кола матеріальних об'єктів, а саме щодо речових доказів, які не містять слідів кримінального правопорушення, у вигляді предметів, великих партій товарів, зберігання яких через громіздкість або з інших причин неможливе без зайвих труднощів або витрат щодо забезпечення спеціальних умов, зберігання яких спільномірне з їх вартістю, а також речові докази у вигляді товарів або продукції, що піддаються швидкому псуванню, та за умови, що це можливо без шкоди для кримінального провадження. Аналізуючи положення п. 1 ч. 6 ст. 100 КПК можна дійти до висновку, що єдиним суб'єктом зберігання майна - є власник (законний володілець) майна.

Зважаючи на те, що законодавцем в одному пункті статті передбачено два способи зберігання речових доказів, а саме передання речових доказів на відповідальне зберігання власнику (законному володільцю) та повернення таких

матеріальних об'єктів власнику (законному володільцю), досить поширеною є практика ототожнення таких способів, що є помилковим з огляду на наступне.

Повернення речових доказів їх власнику (законному володільцю) передбачає поновлення в нього як власника відповідних правомочностей, а відповідно передбачено те, що речовий доказ переходить у повне користування та розпорядження власника (законного володільця) з подальшим правом на його відчуження. Однак, аналізуючи мету зберігання та саму природу речових доказів, стає очевидним, що використання таких правомочностей для збереження доказів не є досить доречним, так як при їх використанні не буде дотримано засад безпосередності дослідження матеріальних об'єктів.

Фактично, матеріальний об'єкт може бути повернутий його власнику (законному володільцю) у випадку, коли сторона обвинувачення дійде висновку, що підстави щодо використання матеріального об'єкту як речового доказу у кримінальному провадженні відсутні.

Досить розповсюдженою станом на сьогоднішній день ситуацією є вчинення шахрайських дій щодо нерухомого майна.

В даному випадку механізм повернення вилученого незаконним шляхом нерухомого майна буде досить складним та тривалим, оскільки передбачає звернення до суду з цивільним позовом щодо визнання недійсними чи скасування документів, на підставі яких проведено державну реєстрацію прав, скасування державної реєстрації прав, скасування рішення державного реєстратора про державну реєстрацію прав.

При цьому, в більшості випадків нерухоме майно перереєстровують декілька разів на інших осіб, що значно ускладнює ситуацію та збільшує час вирішення ситуації у судовому порядку. Досить поширеними ситуаціями є те, що при вирішенні слідчими суддями питання про арешт нерухомого майна не порушується питання щодо передачі арештованого нерухомого майна на відповідальне зберігання. При цьому, накладаючи арешт на майно у резолютивній частині ухвали зазначають лише заборону вчиняти будь-які реєстраційні та нотаріальні дії щодо реєстрації, перереєстрації, розпорядження

та відчуження вищевказаного нерухомого майна – квартири. У багатьох випадках такий захід забезпечення кримінального провадження повною мірою не забезпечує фізичне збереження нерухомого майна.

Досудові розслідування у кримінальному провадженні є тривалими, кримінальні провадження у більшості випадків - багатоепізодними, а відтак потребують значної кількості процесуальних та слідчих (розшукових) дій.

У даних випадках, слідчі судді відмовляють власникам майна у скасуванні арешту нерухомого майна, так як це може негативно вплинути на хід досудового розслідування та не забезпечує збереження нерухомого майна.

При цьому, з метою забезпечення реалізації завдань арешту нерухомого майна, передбачених ст.170 КПК України, можуть передати нерухоме майно на відповідальне зберігання власнику (законному володільцю), так як передача майна власнику (законному володільцю) не завдає шкоди кримінальному провадженню, а лише сприяє його дієвості, у розумінні положень ч.1 ст.131 КПК України.

При вирішенні питання щодо передачі нерухомого майна на відповідальне зберігання, метою якого є збереження майна до скасування його арешту у встановленому КПК України порядку, потрібно мати на увазі, що така передача майна на відповідальне зберігання власнику не спричиняє наслідків, які негативно позначаються на інтересах будь-яких інших фізичних або юридичних осіб. При цьому, передачу майна на відповідальне зберігання можна розцінювати як найменш обтяжливий спосіб арешту, тобто зміну способу арешту майна у відповідності до положення ч. 4 ст. 173 КПК України. У даному випадку власник (законний володілець) майна зобов'язується прийняти нерухоме майно на відповідальне зберігання та забезпечити зберігання майна до скасування арешту у встановленому КПК України порядку.

У випадку, коли власник (законний володілець) майна – або його представник звернулися до сторони обвинувачення з клопотанням про передачу на відповідальне зберігання, слідчий або прокурор мають винести постанову про таку передачу або про відмову в передачі. У рішенні про передачу

слідчий/прокурор мають навести мотиви його прийняття, зазначити документи, які підтверджують права особи на відповідні речові докази, а також обґрунтувати можливість особи забезпечити належні умови зберігання. Копії зазначених документів мають бути додатками до цієї постанови та зберігатися разом із матеріалами кримінального провадження.

Однак, відсутність регламентованого порядку передачі речових доказів, зокрема нерухомого майна на відповідальне зберігання власнику (законному володільцю) спричиняє невизначеність у правозастосовній практиці.

У світлі викладеного логічним та вірним є нормативне закріплення чіткої та регламентованої процедури визначення порядку передачі арештованого майна на відповідальне зберігання власнику, у тому числі особі, із законного володіння якої таке майно вибуло. При цьому такий порядок має відповідати як засадам кримінального процесу, так і обставинам, що склались на теперішній час в суспільстві, для захисту прав та інтересів потерпілих, і цивільних позивачів .

Список використаних джерел:

1. Моїсєєва А. Лекція на тему: «Робота адвоката в умовах необґрунтованого та безпідставного накладання арешту на майно. URL: <https://golaw.ua/ua/insights/news/advokat-golaw-anzhelika-moisyyeva-rozpovila-pro-osoblivosti-negruntovanogo-ta-bezpidstavnogo-nakladennya-areshtu-na-majno/>
2. Одосій О.Ю. Передача на зберігання арештованого майна відповідача. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Вип. 35, 2015. С. 193-196

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ НОРМАТИВНОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Смирнов Максим Іванович

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального процесу,
детективної та оперативно-розшукової діяльності Національного
університету «Одеська юридична академія»,*

ВДОСКОНАЛЕННЯ ПОРЯДКУ ТИМЧАСОВОЇ ПЕРЕДАЧІ ОСІБ, ЯКІ ТРИМАЮТЬСЯ ПІД ВАРТОЮ АБО ВІДБУВАЮТЬ ПОКАРАННЯ НА ТЕРИТОРІЇ ІНОЗЕМНОЇ ДЕРЖАВИ

Тенденції сучасної злочинності, особливо організованих її форм, визначають нагальну необхідність розробки ефективних механізмів та процедур міжнародного співробітництва держав у кримінальному судочинстві, оскільки для розслідування і розгляду кримінальних проваджень, ускладнених іноземним елементом принципово важливе значення має оперативність та ефективність дій компетентних органів взаємодіючих держав з повагою до їхнього суверенітету та територіальної цілісності. Нові механізми та процедури взаємодії в сфері міжнародного співробітництва держав у кримінальному судочинстві мають забезпечити прискорення надання (отримання) міжнародної правової допомоги, спрощення порядку одержання доказів та проведення процесуальних, слідчих (розшукових) дій. Кримінальне процесуальне законодавство України в частині міжнародного співробітництва держав у кримінальному судочинстві, незважаючи на впровадження відеоконференції у сферу міжнародної правової допомоги (ст. 567 КПК передбачає можливість проведення допиту за запитом компетентного органу іноземної держави шляхом відеоконференції), залишається неадекватним сучасним потребам розслідування і розгляду

кримінальних проваджень, ускладнених іноземним елементом та потребує удосконалення.

Під час здійснення кримінального провадження у компетентного органу України може виникнути необхідність в отриманні показань від особи, яка тримається під вартою або відбуває покарання на території іноземної держави, або в проведенні за її участю інших процесуальних дій. Сприяння запитуваної держави в забезпеченні тимчасової передачі особи, яка тримається під вартою або відбуває покарання на території іноземної держави, передбачає одержання згоди від особи на її тимчасову передачу, узгодження умов такої передачі (цілей, строку, маршруту перевезення та ін.), а також організацію перевезення зазначеної особи.

Відповідно до п. 1 ст. 11 Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах від 20.04.1959 р., у тимчасовій передачі особи може бути відмовлено: 1) якщо особа, що тримається під вартою, на це не погоджується; 2) якщо її присутність необхідна для цілей кримінального провадження, що здійснюється на території запитуваної сторони; 3) якщо її перепровадження може привести до продовження строків її тримання під вартою; 4) якщо існують інші важливі обставини для того, щоб не перепроваджувати її на територію запитуючої сторони [1]. Аналогічні підстави для відмови у тимчасовій передачі особи передбачені також іншими міжнародними договорами України.

Альтернативою безпосередньої присутності особи, яка тримається під вартою або відбуває покарання на території іноземної держави може бути її віддалена участь у допиті за допомогою відеоконференції. У такому випадку, підстави для відмови у тимчасовій передачі особи, зазначені у Європейській конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах від 20.04.1959 р., перестають мати імперативний характер.

Так, підставою для відмови у тимчасовій передачі особи, може бути необхідність її присутності для кримінального провадження, що здійснюється на території запитуваної держави. Проведення допиту такої особи за допомогою відеоконференції надає можливість фізично не передавати особу запитуючій державі, забезпечити її віддалену участь у проведенні допиту і одночасно

забезпечити здійснення кримінального провадження на території запитуваної держави.

Відповідно до іншої підстави, в тимчасовій передачі особи може бути відмовлено, якщо це може привести до продовження строків її тримання під вартою. Використання відеоконференції у такому випадку буде допустимим компромісом, оскільки дозволяє проводити необхідні запитуючій державі за участю такої особи процесуальні дії в найкоротший строк, що має важливе значення щодо дотримання строку тримання під вартою і мінімізації негативних наслідків тривалого кримінального провадження.

Прохання щодо тимчасової передачі особи виконуються лише за згодою такої особи. Тому неотримання згоди від особи, тимчасової передачі якої просить запитуюча держава, є самостійною підставою для відмови у задоволенні заявленого прохання. Така відмова може бути викликана об'єктивними причинами, основними серед яких може бути відсутність належних гарантій її особистої безпеки. Крім того, якщо стосовно такої особи до її передачі запитуючій державі буде обраний запобіжний захід, не пов'язаний з її триманням під вартою, то це унеможливило виконання прохання про її тимчасову передачу. Згода особи на проведення за її участю запитуваних процесуальних дій за допомогою відеоконференції є не обов'язковою, оскільки цим не порушується право особи на особисту недоторканність і свободу.

Необхідно звернути увагу на те, що при тимчасовій передачі особи, у деяких випадках виникає проблема її транзиту через третю державу (коли між відповідними державами відсутні прямі шляхи сполучення), оскільки законодавством багатьох країн подібний транзит не допускається. Звідси неможливість тимчасової передачі особи, що тримається під вартою на території іноземної держави для проведення за її участю процесуальних дій. Допит такої особи за допомогою відеоконференції ефективно вирішує і цю проблему. Потенційна економія в такому випадку визначається вартістю витрат на охорону і транспортування.

Крім того, відеоконференція вирішує проблему прохань двох і більше держав, що збігаються за часом стосовно тимчасової передачі особи, яка тримається під вартою на території запитуваної держави, для проведення за її участю процесуальних дій. Одночасне задоволення прохань двох держав про тимчасову передачу такої особи в рамках діючої системи міжнародного співробітництва та правової допомоги буде неможливим. Безумовно, приймаючи рішення, запитувана держава враховує всі відповідні фактори і перевагу може віддати проханню держави, з якою є договірні відносини. Але може скластися ситуація, коли запитувана держава не пов'язана будь-якими договірними зобов'язаннями про тимчасову передачу особи з жодною із запитуючих держав. Оптимальне вирішення зазначеної проблеми може бути знайдене за допомогою використання відеоконференції, що дозволить забезпечити віддалену присутність особи перед компетентними органами запитуючих держав, забезпечивши їй віддалену участь у необхідних запитуючим державам процесуальних діях. Отже, відеоконференція надає можливість фактично одночасного задоволення клопотань двох і більше держав про тимчасову передачу особи, тим самим дозволяючи вирішити проблему прохань, що збігаються за часом.

Відеоконференція дозволяє вирішити ще одну проблему, коли держава, яка одержала прохання про тимчасову передачу особи, одержує також прохання від іншої запитуючої держави про видачу цієї самої особи, тобто коли особа одночасно є об'єктом кримінального переслідування в одній державі й необхідність її присутності для проведення процесуальних дій потрібна в іншій державі.

Вважаємо, що на рівні кримінального процесуального законодавства та міжнародних договорів України необхідно реалізувати спрощений порядок надання (отримання) окремих видів міжнародної правової допомоги, зокрема використання відеоконференції, як альтернативи тимчасової передачі осіб, які тримаються під вартою або відбувають покарання на території іноземної

держави. Це дозволить значно підвищити оперативність виконання запитів, прискорити терміни надання (отримання) міжнародної правової допомоги.

Спрощений порядок надання (отримання) міжнародної правової допомоги у кримінальних провадженнях ускладнених іноземним елементом – це встановлена кримінальним процесуальним законодавством та міжнародними договорами України процедура, якій властиві прискорені терміни виконання слідчих (судових) доручень, можливе здешевлення, раціоналізація, в тому числі за рахунок спрощеного порядку одержання показань шляхом відеоконференції від осіб, які тримаються під вартою або відбувають покарання на території іноземної держави.

Отже, надання (отримання) міжнародної правової допомоги шляхом відеоконференції набуває таких якостей, як швидкість, ефективність та процесуальна економія. Переваги одержання показань від осіб, які тримаються під вартою або відбувають покарання в іноземній державі за допомогою відеоконференції в порівнянні з традиційними способами їх одержання полягають у наступному: 1) безпека організації їх охорони та конвоювання, оскільки знижується ризик можливої втечі, особливо, коли це стосується ув'язнених (засуджених), що перебувають під посиленою охороною; 2) вирішення проблеми транзиту зазначених осіб через територію третіх держав, коли між запитуючою і запитуваною державами відсутні прямі шляхи сполучення; 3) економія витрат з доставки таких осіб до місця проведення процесуальної дії; 4) вирішення проблеми прохань, що збігаються за часом, двох і більше запитуючих держав про тимчасову передачу особи, що утримується під вартою на території запитуваної держави для проведення за її участю процесуальних дій; 5) стосовно осіб, що тримаються під вартою, суттєво скорочується проміжок часу між скоєнням злочину і моментом покарання винуватої особи.

Список використаних джерел:

1. Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах від 20.04.1959 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_036.

Пашковський Микола Іванович

кандидат юридичних наук, доцент, науковий співробітник відділу дослідження проблем кримінального процесу та судоустрою Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса Національної академії правових наук України

**ДО ПИТАННЯ ПРО ДИФЕРЕНЦІАЦІЮ ПІДСТАВ ПОЧАТКУ
ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ**

Підстави і момент початку досудового розслідування за КПК 2012 року до цього часу є предметом як наукових дебатів, так і судових рішень. Ю.П. Аленін одним з перших визначив переваги і недоліки нового спрощеного процесуального механізму ініціації кримінального провадження, звернув увагу на існування критичної оцінки «...огульного, без розбору підходу до прийняття та реєстрації всіх без винятку заяв та повідомлень про кримінальні правопорушення (дійсні та надумані)» [2; с. 200]. В подальшому свою критику нової процесуальної форми Ю.П. Аленін розвинув в інших своїх роботах [1,3]. Концептуальні основи початку досудового розслідування були предметом ґрунтовного наукового дослідження в рамках монографії, виконаної в НДІ вивчення проблем злочинності імені В.В. Сташиса Національної академії правових наук України [6; с. 128-146].

Основні дискусії точаться навколо тлумачення змісту першого речення ч. 1 ст. 214 КПК.

Незважаючи на принципове спрощення Кодексом 2012 року процесуального механізму початку досудового розслідування, кількість питань до початку кримінальної процесуальної діяльності в порівнянні з колишньою стадією

порушення кримінальної справи за КПК 1961 року не зменшилася, однак їх вектор змінився.

В дослідженнях запропонована така типологія зловживань слідчим, дізнавачем, прокурором процесуальними повноваженнями, пов'язаними з початком досудового розслідування: (i) необґрунтована відмова у відкритті кримінальних проваджень; (ii) безпідставний початок досудового розслідування кримінальних проваджень (в т.ч. для здійснення правоохоронними органами для протиправного тиску на фігурантів розслідування) [14; с. 3, 6-14, 17; с. 64, 68].

Уявляється, що вказані процесуальні девіації слідчого, дізнавача, прокурора носять не технічний характер (не є недоліком нормотворчої техніки), а мають психологічний, організаційний (а у випадку тиску – ще й тактичний) характер.

При з'ясуванні змісту ст. 214 КПК не можна ігнорувати причини та мотиви, які спонукали Верховну Раду України викласти ч. 1 ст. 214 КПК України саме у такій редакції, особливо зважаючи на попередній механізм ініціювання досудових розслідувань за КПК 1960 р. Історичний спосіб тлумачення [5; с. 253-254] цих положень зобов'язує звернутися до пояснювальної записки до проекту КПК, в якій вказано, що «... проектом пропонується об'єднати нині відокремлені стадії дізнання та досудового слідства в одну – досудове розслідування, яке розпочинатиметься з моменту надходження інформації про вчинений злочин до правоохоронних органів, яка обов'язково вноситься до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Необхідність прийняття формального акту для порушення кримінальної справи (нині – постанова про порушення кримінальної справи) проектом КПК також не передбачена» [12]. Це вказує на закладену в КПК ідею автоматичного початку досудового розслідування у разі, коли надходить заява, повідомлення про кримінальне правопорушення, у яких зокрема стверджується про вчинення злочину. В першу чергу інститут автоматичного початку досудового розслідування мав на меті «викоренити феномен «сірої зони» фактичного здійснення розслідування до його формального початку, поширений під час дії попереднього законодавства», ... «недоліки розслідування серйозних порушень прав людини, включаючи

невідкриття кримінального провадження чи затримку його відкриття, а також неможливість для потерпілих та їхніх родичів брати участь у процесі в обсязі, необхідному для захисту своїх законних інтересів», корупціогенність стадії порушення кримінальної справи [10; с. 41].

Ідею законодавця про безальтернативність внесення відомостей до ЄРДР відкоригував Генеральний прокурор, встановивши, що до ЄРДР повинні бути внесені відомості про короткий виклад обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, наведених потерпілим, заявником чи виявлених з іншого джерела; про попередню правову кваліфікацію кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність [11; п. 1 розділу 2].

Уявляється, що зараз безпідставна відмова у внесенні відомостей до ЄРДР викликана в більшій мірі нездатністю та/або небажанням слідчих, прокурорів, керівників органів дізнання та органів досудового розслідування раціонально організувати досудове розслідування кримінального провадження в залежності від приводів та підстав його початку. Така організаційна дисфункція, як правило, декларується тезою про «надзвичайне» збільшення робочого навантаження слідчих, дізнавачів, прокурорів через скасування стадії порушення кримінальної справи. При цьому не пояснюється в чому полягає принципове збільшення робочого навантаження, коли і раніше відповідно до вимог ст. 97 КПК 1960 року потрібно було виконати процесуальні дії або оперативно-розшукові заходів для перевірки заяв та повідомлень про злочини.

В своїй адвокатській практиці автор особисто стикався з непоодинокими випадками, коли слідчий суддя, скасовуючи постанову про закриття кримінального провадження, відомості до ЄРДР за яким були внесені після оскарження бездіяльності слідчого на підставі п.1 ч. 1 ст. 303 КПК, встановлював, що слідчий з моменту внесення відомостей до ЄРДР не вчинив жодної слідчої чи процесуальної дії [16].

Лексико-граматичний спосіб тлумачення ч. 1 ст. 214 КПК України дозволяє зробити такі висновки: (1) ця норма розрізняє два приводи (у розумінні джерела

інформації про факт кримінального правопорушення) для внесення відомостей до ЄРДР: заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення; самостійне виявлення слідчим, дізнавачем, прокурором; (2) ця норма не містить конкретно визначену вимогу, щоб у такому джерелі містились фактичні дані про усі обставини кримінального правопорушення, інше тлумачення покладало б на заявника протиправний та непропорційний тягар; (3) КПК не містить вимог до змісту / форми вказаного джерела, як не містить і вимоги щодо підтвердження інформації будь-якими додатковими джерелами, наприклад, відсутня вимога щодо долучення до заяви, повідомлення підтверджуючих речей / документів.

Таким чином, ч. 1 ст. 214 КПК законодавець застосував найменш вибагливий серед інших стандарт доказування. Стосовно виконання «тягара доказування»: «тягара переконання», «тягара надання доказів» ([4; с. 15]) закон не покладає на заявника, потерпілого тягар надання доказів», а «тягар переконання» формально не визначений, хоча існує й інша позиція, що «для початку досудового розслідування достатньою є мінімально необхідна кількість таких ознак: суспільна небезпечність і протиправність (ознаки правопорушення) та об'єкт і об'єктивна сторона (ознаки складу правопорушення)» [6; с. 134].

Такий мінімалізм стандарту доказування передбачає безальтернативність внесення слідчим, дізнавачем, прокурором відомостей до ЄРДР, тому що КПК не передбачено здійснення оцінки обґрунтованості заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення, а внесення відомостей до ЄРДР спрямовано лише на фіксацію наданих особою відомостей про кримінальне правопорушення [15; пп. 1.1], в КПК відсутня й процедура дослідчої перевірки повідомлення особи вчинення кримінального правопорушення.

Аналіз чинного законодавства дозволяє зробити висновок про диференціацію приводів та підстав початку досудового розслідування. Дві сурядні частини першого речення ч. 1 ст. 214 КПК містять різні вимоги до двох самостійних приводів до початку досудового розслідування. Так для самостійного виявлення слідчим, дізнавачем, прокурором закон встановлює тягар переконання в

існуванні «обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення».

Окремими законами встановлюються спеціальні порядки повідомлення про вчинення окремих кримінальних правопорушень. Так, ч. 3 ст. 47 Регламенту Верховної Ради України встановлено, що за фактом порушення народним депутатом вимог щодо особистого голосування, головуєчий на пленарному засіданні доручає Апарату Верховної Ради підготувати повідомлення про виявлене порушення народним депутатом вказаних вимог, яке Головою Верховної Ради направляється разом із протоколом, стенограмою відповідного пленарного засідання, а також його відеозаписом до ДБР [13]. Доцільність саме такого адресата сумнівна, оскільки відомості, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення народним депутатом, вносяться до ЄРДР Генеральним прокурором (ч. 1 ст. 482-2 КПК).

Іншим прикладом диференціації, є внесення відомостей до ЄРДР стосовно кримінальних правопорушень, передбачених ст. 212 КК. Положення ст. 212 КК є бланкетними. Податковий кодекс України (п. 86.1 ст. 86) визначає, що єдиним документом, яким повинні встановлюватись будь-які порушення податкового законодавства, є акти документальних перевірок, види яких також чітко регламентуються законодавством (ст. 75 ПК України). Отже єдиним допустимим джерелом інформації (приводом), яким встановлюється податкове порушення та факт ненадходження коштів до бюджету, є акт податкової перевірки. Комітет ВРУ з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності роз'яснив, що «внесення до ЄРДР інформації про нібито вчинене ухилення від сплати податків на підставі інших документів, окрім актів, не відповідає вимогам навіть діючій ст. 214 КПК України і призводить до ... негативних наслідків» [9]. Аналогічну позицію в подальшому висловила і ДФС України [7]. В 2020 році позиція була актуалізована новим листом ДФС України, яким встановлена вимога, «виключити з практики внесення до ЄРДР кримінальних правопорушень за фактами умисної несплати податків без наявності актів документальних перевірок та узгоджених сум податкового зобов'язання, або інших

документально підтверджених даних, що свідчать про фактичне ненадходження до бюджетів чи державних цільових фондів коштів у значних, великих та особливо великих розмірах [8; п. 5].

Є примітною і позицію Вищої ради правосуддя, що «внесення слідчим, прокурором до [ЄРДР] про прийняття суддею завідомо неправосудного рішення або вчинення іншого злочину під час здійснення правосуддя є можливим виключно у випадку виявлення ознак такого кримінального правопорушення, які будуть достатніми для подальшого повідомлення судді про підозру та складення і направлення до суду обвинувального акта у максимально короткий строк» [17; с. 66].

Таким чином, слід очікувати, що така практика диференціації вимог до приводів та підстав початку досудового розслідування як загального, так і спеціального характер набуде розвитку.

Список використаних джерел:

1. Аленін Ю. П. Особливості початку досудового розслідування за новим КПК України (позитивні і негативні аспекти). *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2012. Т. 11. С. 395–403.
2. Аленін Ю. П. Початок досудового розслідування за КПК України 2012 року. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1(5). С. 198–203.
3. Аленін Ю. П. Щодо доцільності відновлення стадії початку (порушення) кримінального провадження. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України)* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 21 трав. 2021 р. Одеса, 2021. С. 277–280.
4. Гловюк І. В., Степаненко А. С. Стандарт доказування «обґрунтована підозра» у кримінальному провадженні. *Правова позиція*. 2018. № 1. С. 13–20.

5. Капліна О.В. Правозастосовне тлумачення норм кримінально-процесуального права : монографія. Х. : Право, 2008. 296 с.
6. Концептуальні основи побудови сучасного кримінального процесу України : монографія / Л. М. Лобойко та ін. Х. : НДІ ВПЗ ім. акад. В. В. Сташиса НАПрНУ, 2016. 264 с.
7. Лист Державної фіскальної служби України від 06.10.2014 № 6478/7/99-99-0-01-17 «Щодо покращення ефективності роботи слідчих підрозділів та роз'яснення Комітету Верховної ради України». Архів автора.
8. Лист Державної фіскальної служби України від 19.02.2020 № 465/7/99-99-23-01-17. Архів автора.
9. Лист Комітета з питань забезпечення правоохоронної діяльності Верховної Ради України від 08.09.2014 № 0420/10-1989 «Щодо надання роз'яснення про застосування положень законів України (затверджено рішенням Комітету 03.09.2014 р., протокол № 37)». Архів автора.
10. Лінгбо М., МакБрайд Дж., Сванідзе Е. Звіт щодо оцінки впровадження Кримінального процесуального кодексу України. 2015. 71 с. URL: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168044f56b> (дата звернення: 31.10.2021).
11. Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення : Наказ Ген. прокурора від 30.06.2020 р. № 298. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20#Text> (дата звернення: 31.10.2021).
12. Пояснювальна записка від 12.01.2012. Проект Кримінального процесуального кодексу України реєстр. № 9700 від 13.01.2012. Київ. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=42312&pf35401=211920> (дата звернення: 31.10.2021).
13. Регламент Верховної Ради України, затверджений Законом України від 10.02.2010 № 1861-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#Text> (дата звернення: 31.10.2021).

14. Системний звіт зловживань повноваженнями з боку правоохоронних органів у їх стосунках з бізнесом Ради бізнес-омбудсмена. Київ, 2016. 26 с.
URL: https://boi.org.ua/media/uploads/sysrep_criminal_ukr_final.pdf (дата звернення: 31.10.2021).
15. Узагальнення про практику розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність органів досудового розслідування чи прокурора під час досудового розслідування, затверджені на засіданні Зборів суддів Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ 12.01.2017 за № 9-49/0/4-17. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/VRR00212.html (дата звернення: 31.10.2021).
16. Ухвала слідчого судді Печерського районного суду м. Києва Печерського районного суду м. Києва від 24.09.2021 р. у справі № 757/42887/21-к, провадження № 1-кк-38819/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99865615> (дата звернення: 31.10.2021).
17. Щорічна доповідь за 2019 рік «Про стан забезпечення суддів в Україні», затверджена рішенням Вищої ради правосуддя від 09.04.2020 № 933/0/15-20. Київ, 2020. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/shchorichna_dopovid_za_2019_rik.pdf (дата звернення: 31.10.2021).

Пожар Вадим Георгійович

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального процесу,
детективної та оперативно-розшукової діяльності Національного
університету «Одеська юридична академія»*

**ДОТРИМАННЯ ПРАВИЛ ПІДСЛІДНОСТІ ЯК УМОВА
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОСУБ'ЄКТНОСТІ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО
РОЗСЛІДУВАННЯ**

За останні роки у зв'язку із реформуванням системи досудового розслідування, зокрема створенням нових органів досудового слідства, суттєво збільшилася конкуренція між цими органами в плані компетенції, яка часто пов'язана із нехтуванням основними засадами кримінального провадження, особливо правил підслідності. Практикуючи юристи часто стикаються з випадками здійснення досудового розслідування слідчим органом, до підслідності якого не належить розслідування цієї категорії справ. Так, наприклад, слідчі СБУ реєструють та розслідують кримінальні провадження за ст. 191 КК України, яка залежно від розміру та суб'єкта можуть належати до підслідності Національної поліції України, Державного бюро розслідувань або НАБУ. Вважаю, що при вирішенні цієї проблематики, необхідно виходити з наступного.

Згідно статті 19 Конституції України органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Одними з таких меж, у рамках кримінального провадження є встановлені КПК України правила підслідності (ст. 216).

Підслідність кримінальних проваджень визначають як сукупність встановлених законом юридичних ознак кримінального провадження, відповідно до яких воно належить до відання певного органу досудового розслідування [1, с. 366]. У КПК України чітко визначено п'ять органів, на які покладено функцію досудового розслідування, з переліком статей особливої частини КК України або інших ознак, які встановлюють розмежування між

компетенцією слідчих органів. Оскільки такі правила визначають межі повноважень суб'єктів розслідування вони є одним з складових елементів правосуб'єктності таких суб'єктів та відповідно їх недотримання тягнуть негативні наслідки для результатів їх професійної діяльності, зокрема, недопустимості зібраних ними доказів.

Проте не все так просто і однозначно. Стаття 214 КПК України зобов'язує слідчого, прокурора внести до ЄРДР відомості про кримінальне правопорушення протягом 24 годин з моменту подачі заяви чи повідомлення про злочин або після його самостійного виявлення та розпочати розслідування. При цьому КПК не передбачає вимоги дотримання правил підслідності саме на цьому етапі. Також не має в законі вказівки на можливість не вносити відомості, якщо кримінальне правопорушення не підслідне органу. Така регламентація часто викликає на практиці спори про підслідність НАБУ та звинувачення у її порушенні органом, який розпочав розслідування та прокурором, який доручив його проведення не детективам НАБУ. Проте механізм визначення підслідності злочинів НАБУ є занадто переобтяженим додатковими вимогами (наприклад, розміру предмета злочину, заподіяної ним шкоди), що на момент внесення відомостей до ЄРДР та початку досудового розслідування, як правило не можливо чітко визначити. Крім того, згідно ч. 2 ст. 218 КПК України, навіть якщо слідчому із заяви, повідомлення або інших джерел стало відомо про обставини, які можуть свідчити про кримінальне правопорушення, розслідування якого не віднесене до його компетенції, він проводить розслідування доти, доки прокурор не визначить іншу підслідність.

Отже, на початку досудового розслідування закон не висуває критичних вимог щодо визначення підслідності кримінальних проваджень і судова практика не визнає порушення правил підслідності на цьому етапі істотними та такими що тягнуть недопустимість зібраних при цьому доказів. Так, наприклад, колегія суддів ВАКС у вироку від 10.06.2021 (справа № 454/2576/17) зазначає, що проведення досудового розслідування на певному етапі (тим більше, нетривалому) іншим органом досудового розслідування, ніж визначено

у ст. 216 КПК, не має наслідком порушення прав та свобод людини, гарантованих законодавством. Більше того, з доводів та клопотань сторони захисту неможливо встановити, яке своє право вони вважають порушеним та у чому полягає істотність такого порушення. За таких обставин, суд приходить до висновку, що проведення досудового розслідування іншим слідчим органом, ніж визначено у ст. 216 КПК, не має наслідком визнання недопустимими доказів, зібраних таким органом.

Додатково колегія суддів відзначає, що визначення предметної підслідності відповідно до вимог ст. 216 КПК потребує встановлення цілої низки юридичних і фактичних підстав, сукупність яких, дасть можливість вірно визначити орган, який в даній конкретній ситуації повинен здійснювати досудове розслідування. До переліку таких обставин відноситься: кваліфікація діяння, статус особи, яка може бути причетна до його вчинення або щодо якої воно вчинено, розмір предмета кримінального правопорушення або завданої ним шкоди, тощо. З огляду на великий обсяг відомостей, що підлягає аналізу при визначенні підслідності, на початку розслідування може бути вкрай важко однозначно і правильно встановити орган, який згідно зі ст. 216 КПК має розслідувати відповідне правопорушення.

Водночас, у більшості випадків саме початковий етап досудового розслідування є визначальним, оскільки у цей період з найбільшою ймовірністю можуть бути виявлені, відшукані та зафіксовані основні сліди вчиненого кримінального правопорушення. Затримка у проведенні слідчих дій на цьому етапі може повністю нівелювати подальшу роботу органів досудового розслідування та унеможливити розкриття кримінального правопорушення. Зміна підслідності і відповідно передача матеріалів з одного органу в інший на цьому етапі однозначно призведе до затримки у проведенні невідкладних слідчих дій і негативно вплине на виконання завдань кримінального провадження [2].

Проте, у випадку коли після початку досудового розслідування прокурор, якій згідно вимог КПК зобов'язаний був вирішити спір про підслідність або

порушив вимоги КПК при визначенні підслідності кримінального провадження це може мати досить негативні наслідки для результатів розслідування і призвести до втрати всієї доказової бази. І такі випадки не рідкість на практиці.

Так, у справі № 170/607/18 Шацький районний суд Волинської області ухвалою від 10 березня 2021 року про визнання доказу недопустимим зазначив, як убачається з матеріалів кримінального провадження про обвинувачення ОСОБА_1, що здійснюється судом, відомості про кримінальне правопорушення, передбачене ч. 3 ст. 368 КК України, внесено до ЄРДР 27.12.2017 уповноваженою особою прокуратури і досудове розслідування на підставі постанови керівника прокуратури Волинської області від 27.12.2017 про визначення підслідності кримінального правопорушення, проведено слідчими слідчого відділу Управління СБУ у Волинській області. Підслідність кримінальних правопорушень різним органам досудового розслідування у кримінальних провадженнях визначається виключно згідно з положеннями ст. 216 КПК України. Від початку досудового розслідування у цьому кримінальному провадженні було відомо, що розслідувана подія відбулась за участі працівників митниці, які згідно з ч. 1 ст. 2 ЗУ «Про державний захист суддів, працівників апарату суддів і працівників правоохоронних органів» віднесені до правоохоронних органів. Згідно з вимогами ч. 4 ст. 216 КПК України, саме на слідчих органів державного бюро розслідування покладено повноваження щодо розслідування кримінальних правопорушень, вчинених працівниками правоохоронних органів. Частина 2 ст. 216 КПК України визначає кримінальні правопорушення, які підслідні слідчим органів безпеки, і ця норма не уповноважує органи безпеки здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень, передбачених статтею 368 КК України, за якою здійснювалося досудове розслідування. Таким чином, враховуючи, що слідчий відділ УСБУ у Волинській області діяв поза межами наданих цьому органу досудового розслідування кримінальним процесуальним законом повноважень, то відповідно до вимог ст. 87 КПК України наданий прокурором і досліджуваний судом документ, як доказ, здобутий завдяки інформації, отриманій внаслідок

істотного порушення прав та свобод людини, шляхом реалізації органами досудового розслідування і прокурором своїх повноважень, не передбачених цим Кодексом, для забезпечення досудового розслідування кримінальних правопорушень, на підставі п. 2 ч. 3 ст. 87 КПК України є недопустимим і очевидність його недопустимості встановлено судом під час дослідження вказаного доказу [3].

Свого часу керівник Спеціалізованої антикорупційної прокуратури Назар Холодницький звернувся за роз'ясненнями з цього питання до Вищого Спеціалізованого суду з розгляду цивільних та кримінальних справ України, якій

сформулював цікаву правову позицію. Так, нарада суддів судової палати ВССУ дійшла до наступних висновків: «...проведення досудового розслідування кримінального провадження, зокрема, проведення окремих слідчих дій, заходів забезпечення кримінального провадження, органом, до компетенції якого, згідно із процесуальним законодавством, не віднесено його здійснення, порушує загальні засади законності здійснення кримінального провадження та унеможлиблює виконання завдань кримінального провадження». Крім того суд звернув увагу на те, що «...відповідно до Кримінально-процесуального кодексу України, зібрані таким чином докази можуть бути визнані в суді недопустимими. Водночас, питання допустимості тих чи інших доказів вирішується під час судового розгляду судом, який здійснює розгляд кримінального провадження...» [4].

Отже, на сьогоднішній день існує законодавча неврегульованість, яка створює передумови до визнання недопустимими доказів, які отримані з порушення правил підслідності, а отже відсутності належної правосуб'єктності органу розслідування. Саме тому, вважаю, що при вирішенні цього питання, слід виходити з позиції висловленою з цього приводу Конституційним Судом України у рішенні №12-рп/2011 від 20.10.2011 р. де зокрема зазначено, що аналіз положення ч. 3 ст. 62 Конституції України «обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом» дає підстави для висновку, що

обвинувачення у вчиненні злочину не може бути обґрунтоване фактичними даними, одержаними незаконним способом, а саме з порушенням конституційних прав та свобод людини й громадянина, з порушенням встановлених законом порядку, засобів, джерел отримання фактичних даних, *не уповноваженою на те особою* тощо» [5].

Список використаних джерел:

1. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України / За ред. С.В. Ківалова та С.І. Кравченко. Одеса: Фенікс, 2020. 924 с.
2. Вирок ВАКС від 10.06.2021 р. у справі № 454/2576/17. - <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97548253>
3. Ухвала Шацького районного суду Волинської області від 10 березня 2021 р. у справі № 170/607/18. - <https://vkursi.pro/vsudi/decision/95470282>
4. Лист ВССУ від 13.09.2016 р. № 9-2388/0/4-16 «Щодо окремих питань, пов'язаних із процесуальними наслідками порушення правил підслідності під час досудового розслідування». - <https://ips.ligazakon.net/document/VRR00209>
Рішення КСУ №12-рп/2011 від 20.10.2011 р. - <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-11#Text>

Завтур Віктор Андрійович

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального процесу,
детективної та оперативно-розшукової діяльності Національного
університету «Одеська юридична академія»*

ПРАВОВИЙ СТАТУС РЕЧЕЙ І ДОКУМЕНТІВ, ВИЛУЧЕНИХ ЗА УХВАЛОЮ ПРО ТИМЧАСОВИЙ ДОСТУП ДО РЕЧЕЙ І ДОКУМЕНТІВ: ПИТАННЯ ПРАВОВОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ

Нормами ч.1 ст. 159 КПК України встановлено, що тимчасовий доступ до речей і документів може полягати, зокрема, у наданні стороні кримінального провадження особою, у володінні якої знаходяться такі речі і документи,

можливості вилучити їх (здійснити їх виїмку). Втім, аналіз положень Глави 15 КПК України у їх системному тлумаченні із іншими положеннями кодексу не дає можливість зробити однозначний висновок про те, який статус набувають речі і документи, вилучені за ухвалою про тимчасовий доступ. Мало уваги приділяється цьому аспекту і в доктрині, незважаючи на те, що проблематиці тимчасового доступу до речей і документів за КПК України 2012 року було присвячено щонайменше три комплексні монографічні дослідження.

Очевидно, що зазначене питання має принципове значення в контексті вибору володільцем належного процесуального порядку повернення вилучених речей і документів у разі їх необґрунтованого утримання стороною кримінального провадження та, відповідно, способу захисту порушеного права власності. Крім того, така правова невизначеність породжує питання щодо відповідності процедури вилучення майна за ухвалою про тимчасовий доступ до речей і документів стандартам ст. 1 Протоколу 1 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод щодо права мирного володіння своїм майном та ст. 13 Конвенції щодо забезпечення права на ефективний захист порушених прав та свобод у національному органі.

Аналіз даної проблеми та пошук можливих шляхів її вирішення вимагає звернення до деяких положень КПК України

З одного боку, речі та документи, вилучені за ухвалою про тимчасовий доступ не набувають статус тимчасово вилученого майна, адже ним може бути лише майно, вилучене в ході затримання, обшуку або огляду (ч. 1,2 ст. 168 КПК України). Відповідно, бездіяльність, яка полягає у неповерненні такого майна не може бути кваліфікована як неповернення тимчасово вилученого майна і бути оскаржена на підставі п.1 ч.1 ст. 303 КПК України. Так само не можна визнати такого роду бездіяльність і «нездійсненням інших процесуальних дій, які він зобов'язаний вчинити у визначений цим Кодексом строк», адже у ст. 164 КПК України хоча і визначено граничний строк дії ухвали про тимчасовий доступ до речей і документів, проте не сформульовано обов'язку повернути такі речі або документи володільцю.

В.П. Жмудінський пропонує усунути цей недолік і нормативно закріпити за майном, вилученим за ухвалою про тимчасовий доступ до речей і документів статус тимчасово вилученого. Автор аргументує свою позицію тим, що вилучення майна за ухвалою про тимчасовий доступ і тимчасове вилучення майна має спільні правові наслідки – позбавлення особи, у володінні якої майно перебуває, можливості володіти, користуватися та розпоряджатися ним [1, с. 232-233]. Дійсно, за такої нормативної регламентації питання про статус речей і документів, вилучених за ухвалою про тимчасовий доступ та правовий спосіб їх повернення може бути зняте. Втім, різними залишаються мета цих двох заходів забезпечення кримінального провадження, а також підстави вилучення майна за процедурою тимчасового доступу до речей і документів та тимчасового вилучення. За такою логікою, статус тимчасово вилученого повинно набувати будь-яке майно, вилучене в межах кримінального провадження, незалежно від процедури.

Наразі, правовою підставою для утримання стороною кримінального провадження у своєму володінні речей і документів, вилучених за ухвалою про тимчасовий доступ до речей і документів є норма ч.1 ст. 100 КПК України, згідно із якою «речовий доказ, який був наданий стороні кримінального провадження або нею вилучений, повинен бути якнайшвидше повернутий володільцю, крім випадків, передбачених статтями 160-166, 170-174 цього Кодексу». Зміст та структурне розташування цього правового припису побічно вказує на позицію законодавця щодо статусу речей і документів, вилучених за ухвалою про тимчасовий доступ до речей і документів, однак все одно залишаються відкритими принаймні два важливі питання: як бути із тими речами і документами, які не містять ознак речових доказів та документів як джерел доказів та в якому порядку володілець їх може повернути, в тому числі після спливу строку дії ухвали слідчого судді про тимчасовий доступ до речей і документів ?

За чинної редакції КПК України, єдиним реально ефективним способом захисту порушеного права власності та повернення вилучених за допомогою

процедури тимчасового доступу речей або документів є апеляційне оскарження ухвали слідчого судді про тимчасовий доступ до речей і документів, яким дозволено вилучення речей і документів, які посвідчують користування правом на здійснення підприємницької діяльності, або інших, за відсутності яких фізична особа – підприємець чи юридична особа позбавляються можливості здійснювати свою діяльність (п.10 ч.1 ст. 309 КПК України). Однак його недосконалість є очевидною: по-перше, правом апеляційного оскарження в даному випадку наділений лише володілець речей або документів, який є суб'єктом здійснення підприємницької діяльності, а по-друге, йому ще необхідно довести, що вилучені речі або документи відповідають цим критеріям.

У літературі є пропозиції щодо вирішення цієї правової проблеми. Так, наприклад, І.П. Зінковський слушно вказує на необхідність виокремлення особливого правового режиму речей і документів, який може полягати в наступному: слідчий після тимчасового доступу у формі вилучення (виїмки) остаточно вирішує питання про те, чи мають ці речі і документи значення для кримінального провадження, і звертається до слідчого судді із клопотанням про арешт майна. Водночас, автор зауважує, що це вимагатиме уточнення положень глави 17 КПК щодо арешту майна з метою забезпечення збереження не тільки речових доказів, а й доказів загалом [2, с. 153]. А.В. Дрозд пропонує регламентувати порядок вирішення долі вилучених в ході тимчасового доступу речей і документів в одній статті, а його суть полягатиме в закріпленні обов'язку слідчого, прокурора повернути вилучені речі або документи, крім випадків, коли вони є необхідними для кримінального провадження; у такому випадку слідчий, прокурор мають звернутися до слідчого судді із клопотанням про їх арешт [3, с. 15].

Слід погодитись із вищезазначеними позиціями дослідників в частині необхідності врегулювання особливого правового режиму речей і документів, вилучених в ході тимчасового доступу та вирішення питання про значення цих речей і документів для кримінального провадження шляхом звернення до слідчого судді із клопотанням про їх арешт.

Водночас, на нашу думку, такий порядок вимагає внесення більш системних змін до КПК України. По-перше, слід прибрати посилання на ст.160-166 КПК України із положень ч.1 ст. 100 КПК України; по-друге, слід унормувати у Главі 17 КПК України питання щодо можливості накладати арешт на майно не лише з метою забезпечення речових доказів, але й доказів взагалі, як це пропонує І.П. Зінковський; по-третє, слід доповнити ст. 164 КПК України частиною п'ятою такого змісту: «У разі, якщо речі або документи, вилучені за ухвалою про тимчасовий доступ до речей і документів містять ознаки доказів, слідчий за погодженням із прокурором, прокурор зобов'язані звернутись до слідчого судді із клопотанням про їх арешт. Інші речі або документи, вилучені за ухвалою про тимчасовий доступ до речей і документів повинні бути повернуті їх володільцю після спливу строку дії відповідної ухвали. У разі відмови слідчого судді у задоволенні клопотання про арешт майна, вилучені на підставі ухвали про тимчасовий доступ до речей і документів речі або документи повинні бути повернуті володільцю негайно». За такої редакції частини п'ятої ст. 164 КПК України бездіяльність, пов'язана із неповерненням вилучених в ході тимчасового доступу речей і документів підпадатиме під ознаки, визначені п.1 ч.1 ст. 303 КПК України (нездійснення інших процесуальних дій, які він зобов'язаний вчинити у визначений цим Кодексом строк) і зможе бути оскаржена слідчому судді. Щоправда, в такому разі норми п.1 ч.1 ст. 303 КПК України мають бути доповнені в частині кола суб'єктів оскарження - володільцем речей і документів, вилучених за ухвалою про тимчасовий доступ до речей і документів.

Лише таке комплексне внесення змін до КПК України дозволить вирішити питання і про правовий статус речей і документів, вилучених за ухвалою про тимчасовий доступ до речей і документів і про правову процедуру їх повернення.

Список використаних джерел:

1. Жмудінський В.П. Особливості повернення майна, не визнаного речовим доказом. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2020. № 4. Т. 4 (70). С. 229-334.

2. Зіньковський І.П. Виконання слідчим ухвали слідчого судді про тимчасовий доступ до речей і документів. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 4. С. 151-155. URL: http://apnl.dnu.in.ua/4_2017/35.pdf (дата звернення: 15.11.2021 р.).

3. Дрозд А. В. Забезпечення недоторканності права власності в кримінальному провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2019. 24 с.

Клепка Дар'я Ігорівна

кандидат юридичних наук, науковий співробітник відділу дослідження проблем кримінального процесу та судоустрою Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України,

ДО ПИТАННЯ ЯКІСНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ НОРМАТИВНОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ОСКАРЖЕННЯ НЕДОТРИМАННЯ РОЗУМНИХ СТРОКІВ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Як зазначається у науковій літературі, одним з мірил і критеріїв якості законодавства є ефективність застосування розроблених законодавчих актів [1]. Процес констатації дефектності того чи іншого об'єкта в багатьох випадках відбувається не на підставі аналізу самого об'єкта (хоча такий шлях також можливий), а з урахуванням тих негативних наслідків, які відповідним дефектом викликані. Величезна кількість нормативно-правових актів (у тому числі й законів), що приймаються в державі, доволі часто створює ілюзію повного правового регулювання суспільних відносин. Але доводиться констатувати, що значна частина нормативних приписів з тих чи інших причин залишається без

дії. Процес реалізації закону починається не з моменту прийняття закону, а саме з моменту його застосування на практиці, адже лише реально діючий закон може служити базою впорядкування суспільних відносин [2].

Проаналізуємо крізь призму зазначеного нормативну модель оскарження недотримання розумних строків під час досудового розслідування. Так, відповідно до ст. 308 КПК підозрюваний, обвинувачений, потерпілий, інші особи, права чи законні інтереси яких обмежуються під час досудового розслідування, мають право оскаржити прокурору вищого рівня недотримання розумних строків слідчим, дізнавачем, прокурором під час досудового розслідування³. Відповідно до ч. 2 зазначеної статті прокурор вищого рівня зобов'язаний розглянути скаргу протягом трьох днів після її подання і в разі наявності підстав для її задоволення надати відповідному прокурору обов'язкові для виконання вказівки щодо строків вчинення певних процесуальних дій або прийняття процесуальних рішень. Особа, яка подала скаргу, невідкладно письмово повідомляється про результати її розгляду. Конструкція зазначеної норми не надає відповіді у якій саме формі прокурор вищого рівня має приймати рішення про відмову у задоволенні скарги. Як справедливо зазначає І.В. Гловюк, системний аналіз норм чинного кримінального процесуального кодексу надає підстави стверджувати, що таке рішення має бути прийняте у формі постанови [3].

Водночас аналіз сучасного правозастосування свідчить про варіативність процесуальних документів, якими вирішується скарга як то: повідомлення, лист, інформування та ін. Зазначимо, що такий підхід до вирішення скарг поданих на підставі ст. 308 КПК суттєво ускладнює процедуру відновлення порушеного права особи. Адже п. 9¹ ч. 1 ст. 303 КПК передбачено, що оскарженню підлягає *рішення прокурора (курсив наш Д.К.)* про відмову в задоволенні скарги на недотримання розумних строків. Тому, наразі з метою відновлення свого

³ Примітка. Звернімо увагу, що законодавцем допущено логічну помилку у конструкції ч. 1 ст. 308 КПК шляхом закріплення обвинуваченого суб'єктом оскарження недотримання розумних строків під час досудового. І хоча, до зазначеної норми двічі вносилися зміни така помилка й досі не усунена.

порушеного права на розумність строків під час досудового розслідування особа має йти складним шляхом, по-перше, оскаржувати бездіяльність прокурора вищого рівня (якщо рішення про відмову у задоволенні скарги на недотримання розумних строків не було прийнято у формі постанови), а, по-друге, після отримання постанови про відмову у задоволенні скарги, оскаржувати таку відмову в порядку п. 9¹ ч. 1 ст. 303 КПК. Такий процес, як правило, займає тривалий час, що є неприйнятним у сенсі предмета оскарження.

У цьому сенсі підкреслимо, що одним із критеріїв ефективності засобів захисту є його оперативність. З цього приводу ЄСПЛ зазначає, що засіб захисту вважатиметься ефективним лише тоді, коли його використання призведе до необхідного результату у розумні строки. Якщо ж досягнення відповідного результату – захисту права людини – надмірно і безпідставно розтягується в часі, то такий засіб захисту може бути визнано неоперативним, а тому й неефективним [4]. У рішенні у справі «Aksoy v. Turkey» від 18 грудня 1996 р. (заява № 21987/93) ЄСПЛ наголосив, що ст. 13 Конвенції «гарантує наявність на національному рівні засобів для забезпечення по суті прав і свобод, гарантованих Конвенцією, у якій би формі вони не були закріплені в національному праві. Наслідком ст. 13 є вимога надати внутрішні засоби юридичного захисту для вирішення «спірної скарги» по суті, згідно з Конвенцією, і відповідне відшкодування. Хоча Договірним державам надається деяка свобода щодо способу, за допомогою якого вони виконують свої зобов'язання за Конвенцією в рамках цього положення... Обсяг зобов'язань за ст. 13 різниться залежно від характеру скарги заявника згідно з Конвенцією... Тим не менш, засіб захисту, який вимагається за ст. 13, повинен бути ефективним на практиці, а також у нормативних актах; зокрема, в тому сенсі, що його застосування не повинно бути невиправдано ускладненим діями чи бездіяльністю органів держави-відповідача»[5].

На підставі вище викладеного можна зробити висновок, що порядок оскарження рішення прокурора про відмову у задоволенні скарги на недотримання розумних строків, що склався на сьогодні у правозастосовній

практиці, не можна вважати ефективним засобом захисту, у зв'язку з чим необхідною видається нормативна корекція норм, що регулюють оскарження недотримання розумних строків під час досудового розслідування. У зв'язку з чим звернімо увагу на ч. 2 ст. 220 КПК відповідно до якої слідчий, дізнавач або прокурор мають винести вмотивовану постанову про повну або часткову відмову в задоволенні клопотання, копія якої вручається особі, яка заявила клопотання, а у разі неможливості вручення з об'єктивних причин - надсилається їй. Тож вважаємо, що питання щодо відмови у задоволенні скарги на недотримання розумних строків може бути вирішене за аналогією.

Список використаних джерел:

1. Легін Л М Поняття та критерії якості закону: проблеми визначення. *Проблеми законності*. 2016. Випуск 132. С. 196-204
2. Гулиев В. К. Проблемы эффективности реализации законов как источников конституционного права России. *Конституционное и муниципальное право*. 2006. № 9. С. 9–13
3. Гловюк І.В. Проблемні питання оскарження та розгляду скарг на рішення та бездіяльність прокурора під час застосування статті 308 Кримінального процесуального кодексу України. *Юридичний електронний науковий журнал*. 2020. № 6. URL: http://www.lsej.org.ua/6_2020/55.pdf
4. Пашук Т. І. Право людини на ефективний державний захист її прав та свобод: дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2006. 195 с.
5. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Аксой проти Турції» від 18 грудня 1996 р. (заява № 21987/93) URL: <https://european-court.ru/resheniya-evropejskogo-suda-na-russkom-yazyke/aksoj-protiv-turcii-postanovlenie-evropejskogo-suda/>

Бабчинська Тетяна Володимирівна

*кандидат юридичних наук, асистент кафедри кримінального процесу,
детективної та оперативно-розшукової діяльності Національного
університету «Одеська юридична академія»*

**ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ЗАХИСТ
ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ**

Кримінально-процесуальна регламентація виконання ухвали слідчого судді в частині забезпечення права, в житлі або іншому володінні якої проводиться обшук на захист піддалася ґрунтовному вдосконаленню відповідно до положень Законів України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» № 2147-VIII від 03.10.2017 р. та «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення дотримання прав учасників кримінального провадження та інших осіб правоохоронними органами під час здійснення досудового розслідування» № 2213-VIII від 16.11.2017 р. Положеннями вказаних нормативно-правових актів у КПК України було нормативно врегульовано: 1) право особи, у житлі чи іншому володінні якої проводиться обшук, користуватися правовою допомогою адвоката на будь-якій стадії його проведення; 2) обов'язок слідчого, прокурора та іншої службової особи, яка бере участь у проведенні обшуку, допустити на місце його проведення захисника чи адвоката, повноваження якого підтверджуються відповідно до КПК України; 3) правило про обов'язкове фіксування обшуку на підставі ухвали слідчого судді за допомогою аудіо- та відеозапису; 4) право сторони захисту на безперешкодне фіксування проведення обшуку за допомогою відеозапису; 5) процесуальні наслідки недопуску адвоката до місця проведення обшуку, а саме недопустимість доказів, що були отримані під час виконання ухвали про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи у зв'язку з недопущенням адвоката

до цієї слідчої (розшукової) дії; 6) право слідчого судді або суду обмежити чи заборонити доступ сторін кримінального провадження з боку захисту до результатів технічного запису з метою забезпечення недопустимості розголошення відомостей досудового розслідування у разі, якщо на обґрунтування клопотання про проведення обшуку слідчий, прокурор надали результати проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Незважаючи на таку фундаментальну новелізацію кримінально-процесуального законодавства у частині забезпечення права на захист під час здійснення обшуку, формулювання окремих положень КПК України та практики їх реалізації потребують ґрунтовного наукового аналізу.

Відповідно до ч.1 ст. 236 КПК України незалежно від стадії цієї слідчої дії слідчий, прокурор, інша службова особа, яка бере участь у проведенні обшуку, зобов'язані допустити на місце його проведення захисника чи адвоката, повноваження якого підтверджуються згідно з положеннями ст. 50 КПК України, тобто свідоцтвом про право на заняття адвокатською діяльністю, а також ордером, договором із захисником або дорученням органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги. Водночас, відповідно до ч.2 ст. 27 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» договір про надання правової допомоги може вчинятися усно у випадках якщо клієнт невідкладно потребує надання правової допомоги, а укладення письмового договору за конкретних обставин є неможливим - з подальшим укладенням договору в письмовій формі протягом трьох днів, а якщо для цього існують об'єктивні перешкоди - у найближчий можливий строк. У літературі на цей аспект звернула увагу К.В. Дрішлюк, обґрунтовано зазначаючи, що у такому разі адвокат має бути допущений до участі у відповідній слідчій (розшуковій) дії за умови пред'явлення свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю [1, с. 348]. Поділяючи таку позицію, вважаємо за доцільне доповнити останнє речення ч.1 ст. 236 КПК України після слова Кодексу словосполученням «та Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»».

Процесуальним наслідком недопущення адвоката до місця проведення обшуку є визнання доказів, отриманих під час виконання відповідної ухвали слідчого судді недопустимими. При цьому тягар доказування факту недопущення до участі в обшуку покладається на адвоката в суді під час судового провадження (п.3 ч.3 ст. 87 КПК України). Піддаючи відповідну нормативну конструкцію критичному аналізу, І.В. Гловюк звертає увагу на недосконалість положення про покладення тягара доказування саме на адвоката з тих міркувань, що, по-перше, на практиці може виникнути ситуація, коли у судовому засіданні цей адвокат вже не надає професійну правничу допомогу обвинуваченому (якщо мова йде про захисника) або обшук може проводитись у житлі чи іншому володінні будь-якої особи, у тому числі тієї, яка не буде учасником судового провадження у майбутньому, тому, відповідно, не буде учасником судового провадження і її адвокат, а по-друге, невідповідність формулювання «зобов'язаний довести в суді під час судового провадження» нормі ч. 4 ст. 87 КПК України, яка передбачає, що докази, передбачені цією статтею, повинні визнаватися судом недопустимими під час будь-якого судового розгляду, крім розгляду, якщо вирішується питання про відповідальність за вчинення зазначеного істотного порушення прав та свобод людини, внаслідок якого такі відомості були отримані. З огляду на це, вчена пропонує викласти п. 3 ч. 3 ст. 87 КПК України у такій редакції: «3) під час виконання ухвали про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи у зв'язку з недопущенням адвоката до цієї слідчої (розшукової) дії» [2, с. 144,148].

Повністю погоджуючись із логікою наведених тверджень, зазначимо, що запропонована редакція п. 3 ч. 3 ст. 87 КПК України не в повній мірі вирішує її проблемний спектр. Порушення права на захист під час виконання ухвали слідчого судді про дозвіл на проведення обшуку може бути зумовлене не лише недопущенням адвоката до місця його проведення, але й перешкоджанням у реалізації його процесуальних та професійних прав з боку сторони обвинувачення. Цілком ймовірною видається ситуація, за якої адвоката може бути фізично допущено до місця проведення слідчої дії, але йому при цьому не

дали змоги здійснити право на безперешкодне фіксування проведення обшуку за допомогою відеозапису.

Саме тому, вважаємо, що п. 3 ч. 3 ст. 87 КПК України повинен бути викладений у такій редакції: «під час виконання ухвали про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи у зв'язку з недопущенням адвоката до цієї слідчої (розшукової) дії та/або порушенням його процесуальних та професійних прав».

Ст. 236 КПК України в редакції Закону України № 2147-VIII від 03.10.2017 р. містить положення, якими регламентовано процесуальний порядок особистого обшуку особи, який може бути проведений під час виконання ухвали слідчого судді про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи.

Так, відповідно до п.2 ч.5 ст. 236 КПК України обшук особи здійснюється особами тієї самої статі у присутності адвоката, представника на вимогу такої особи. Неявка адвоката, представника для участі у проведенні обшуку особи протягом трьох годин не перешкоджає проведенню обшуку. Хід і результати особистого обшуку підлягають обов'язковій фіксації у відповідному протоколі. Зазначимо, у літературі постійно висловлюються різні пропозиції щодо розширення кримінально-процесуальної регламентації порядку проведення особистого обшуку особи в контексті підстав, порядку та процесуального оформлення відповідної слідчої (розшукової) дії, а враховуючи відносну лапідарність та колізійність наведеного правоположення, відповідна проблематика не втрачає своєї актуальності.

По-перше, викликає певне запитання щодо вказівки в останньому реченні п.2 ч.5 ст. 236 КПК України на процесуальний порядок фіксації особистого обшуку лише у протоколі. За такого формулювання норми не достатньо зрозумілим залишається те, чи розповсюджується на порядок проведення особистого обшуку, встановлене у ч.10 ст. 236 КПК України правило про обов'язкове фіксування за допомогою аудіо- та відеозапису. Враховуючи те, що особистий обшук є складовою обшуку в житлі чи іншому володінні особи, на що вказує структурне розміщення правових приписів, що регламентують порядок

його здійснення у ст. 236 КПК України і може бути проведений виключно під час виконання відповідної ухвали слідчого судді, видається, що його фіксація повинна здійснюватися із дотриманням вимог ч.10 ст. 236 КПК України. Тому, на наше переконання, нормативне формулювання останнього речення п.2 ч.5 ст. 236 КПК України в цьому аспекті має бути уточнене та доповнене реченням такого змісту: «Хід і результати особистого обшуку підлягають обов'язковій фіксації за правилами, передбаченими частиною десятою цієї статті, а також у відповідному протоколі».

Набуття чинності Закону України № 2213-VIII від 16.11.2017 року зумовило появу у вітчизняному законодавстві нового суб'єкта - іншої особи, права чи інтереси яких обмежуються під час досудового розслідування, під якою слід розуміти особу, стосовно якої (в тому числі щодо її майна) здійснюються процесуальні дії, визначені КПК України. Незважаючи на те, що КПК України нормативно не визначає які конкретно суб'єкти відносяться до цієї категорії, а у літературі висловлюються пропозиції на користь системного викладення та розширення їх правового статусу, можливість віднесення до цієї категорії особу, у житлі або володінні якої проводиться обшук є беззаперечною.

І хоча право такої особи користуватися правовою допомогою гарантовано у ч.3 ст. 236 КПК України, у доктрині звертається увага на асиметричність правових можливостей володільця житла або іншого володіння, у якому проводиться обшук, його адвоката, представника, порівняно із підозрюваним та його захисником, зокрема, мова йде про право безперешкодного фіксування проведення обшуку за допомогою відеозапису надається лише стороні захисту. Відповідно, якщо адвокат виступатиме не захисником, а надаватиме правову допомогу іншим учасникам, права на безперешкодне фіксування, передбачене ч.1 ст. 107 КПК України він не матиме [2, с. 143; 3, с. 77].

На нашу думку подолати будь-які розбіжності у правовому статусі осіб, у житлі або іншому володінні яких проводиться обшук порівняно із підозрюваним та його захисником можна доповнивши ч.3 ст. 236 КПК України положенням

такого змісту: «Особа, у житлі або іншому володінні якої проводиться обшук користується усіма правами сторони захисту під час його проведення».

Список використаних джерел:

1. Дрішлюк К. В. Деякі питання тактики захисту під час здійснення обшуку у кримінальному провадженні на підставі оновлених положень КПК України. *Правове життя сучасної України: у 2 т.: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 трав. 2019 р.)* /відп. ред. Г. О. Ульянова. Одеса, 2019. Т. 2. С. 346-349.

2. Гловюк І. В. Проблемні питання забезпечення належної правової процедури обшуку (у розрізі новел КПК України). *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2018. №14. С. 141-149.

3. Вегера-Іжевська І. В. Забезпечення права на недоторканність житла чи іншого володіння особи в кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2018. 233 с.

Дідюх Богдан Максимович

курсант 4 курсу факультету №4

Харківського національного університету внутрішніх справ

Юхно Олександр Олександрович

доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри криміналістики, судової експертології та домедичної підготовки Харківського національного університету внутрішніх справ

ДІЗНАННЯ ЯК НОВЕЛА ФОРМИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ СУЧАСНОСТІ

Відповідно до генезису запровадження дізнання як форми досудового розслідування встановлено, що впровадження у практичну діяльність правоохоронних органів положень попереднього КПК України 1960 року в

кримінально процесуальній доктрині України, поняття «дізнання» використовувалось для визначення системи здійснюваних на основі закону процесуальних, оперативно-розшукових, доказових, а також процесуальних і непроцесуальних дій та відповідних повноважень, якими були наділені органи адміністративної та оперативно-розшукової юрисдикції органів внутрішніх справ та інших правоохоронних органів, що були спрямовані на попередження, запобігання, виявлення та розкриття злочинів, розшук та викриття винних осіб та в цілому на забезпечення вирішення завдань кримінального судочинства [1, с. 8-9 ; 2, с. 8] Відповідно до позицій науковців, під традиційним тлумаченням дізнання у кримінальному процесі було поєднання оперативно-розшукової та слідчої функцій і адміністративних повноважень. У правозастосовній діяльності, зокрема у кримінальному провадженні (на той час у кримінальних справах) використання поняття «дізнання» здійснювалось у двох аспектах: 1) при проведенні дізнання «штатними» підрозділами дізнання, що мались в наявності в органах внутрішніх справ, що процесуально займались початковими слідчими діями по нерозкритих злочинах (якщо вони не розкривались, то призупинялись до їх розкриття, після чого вони передавались через прокурора за підслідністю до відповідних органів попереднього розслідування); 2) щодо оперативно-розшукової діяльності при розкритті злочинів, в ході чого оперативні підрозділи йменувались і представлялись як органи дізнання, що здійснювали свою діяльність при розкритті злочинів або самостійно, чи під керівництвом органів попереднього розслідування.

Намагання України щодо реалізації переходу до європейських правових стандартів з питань удосконалення досудового розслідування пріоритетним завданням повинно бути не виконання правоохоронними органами завдань з розкриття злочину (публічного інтересу), а насамперед забезпечення верховенства права (приватного інтересу), повного, швидкого і неупередженого розслідування, в данному випадку кримінальних проступків.

Дізнання, як процесуальна форма в чинному КПК України законодавчо закріплена в Главі 25 «Особливості досудового розслідування кримінальних

проступків». Зокрема ст. 298 КПК України передбачає, що досудове розслідування кримінальних проступків (дізнання) здійснюється згідно із загальними правилами досудового розслідування, передбаченими КПК України, з урахуванням положень цієї глави [3]. Норми цієї глави визначають наступні особливості дізнання: а) для досудового розслідування кримінальних проступків дозволяється виконувати всі слідчі (розшукові) дії, передбачені КПК України, зокрема й негласних слідчих (розшукових) дій, а згідно й змін також і дослідчу перевірку; б) під час досудового розслідування кримінальних проступків не допускається застосування запобіжних заходів у вигляді домашнього арешту, застави або тримання під вартою (ст. 299); в) слідчий зобов'язаний у найкоротший строк, але не пізніше двадцяти п'яти днів після повідомлення особі про підозру, подати на затвердження прокурору один із зазначених процесуальних документів, якими закінчується дізнання. При закінченні досудового розслідування відповідно до положень ст. 302 КПК України запроваджується можливість розгляду судом матеріалів дізнання (результатів розслідування кримінальних проступків) і обвинувального акта у спрощеному провадженні, що фактично є повторенням положень ст. 349 КПК України, та за визначенням Сачка А.В. може призвести до реанімації принципу – «визнання вини цариця доказів», що ми підтримуємо. Більше того, тут передбачається не просто спрощений порядок судового розгляду без дослідження доказів, а спрощення усугубляється положеннями ч. 1 даної статті про те, що закон надає можливість розгляду судом справи у відсутності самого обвинуваченого, – встановивши під час досудового розслідування, що підозрюваний беззаперечно визнав свою винуватість, не оскаржує встановлені досудовим розслідуванням обставини і згоден з розглядом обвинувального акта за його відсутності, а потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, не заперечують проти такого розгляду [4, с. 18]. Вказане спрощення процедури судового розгляду і без того уже спрощених матеріалів дізнання, без дослідження і перевірки доказів у суді, без безпосереднього заслуховування показань обвинуваченого і з'ясування його думки щодо усіх

обставин справи, гарантії забезпечення верховенства права стають ілюзорними. Ця процедура дізнання не може задовольняти ні людину, ні суспільство, ні державу; не забезпечує ні приватних, ні публічних інтересів, а отже, на його думку, потребує скасування. З такою науковою позицією ми не можемо погодитись, оскільки доктринальні і концептуальні зміни у чинному КПК України направлені на економію процесуальних і бюджетних витрат та усунення насамперед тяганини в судових інстанціях, по-друге спричинені незначні збитки відшкодовані (компенсовані), кримінальним проступком не завдано значної суспільної небезпеки, сторони не мають претензій одна до одної та ін. Не зважаючи на вищезазначене, з теоретичних та прикладних чинників, запровадження у чинному КПК України інституту дізнання щодо кримінальних проступків, а також існуючі тенденції щодо його реформування, потребує глибокого доктринального і системного аналізу та переосмислення щодо відповідності принципу верховенства права та засадам правосуддя, а також відповідних досліджень. В той же час існують тенденції щодо відтермінування його застосування і вступлення в чинну дію з 07.01. 2020 року. Закріплена в КПК України процесуальна форма дізнання щодо розслідування кримінальних проступків, свідчить про наявність багатьох процесуальних проблем, що вказує про недоліки самого закону в частині забезпечення верховенства права і в питаннях формування, організації та усунення наявних недоліків у професійності працівників, наприклад, поліції, (інші уповноважені особи, дізнавачі, керівники органів дізнання), які будуть задіяні при здійсненні проведення дізнання кримінальних проступків.

Дискусія піднятих питань, свідчить про значну увагу науковців як до інституту кримінальних проступків, так і до процедур спрощеного провадження, в тому числі, а також щодо процесуального порядку дізнання. В той же час, наявні наукові праці не піднімають усіх проблем, а вимагають подальшого наукового вивчення. Враховуючи міжнародний контроль і внутрішньо державні проблеми також набувають теоретичного і прикладного значення проблемні питання із забезпечення верховенства права у кримінальному провадженні при

розслідуванні кримінальних проступків. Введення новели щодо запровадження у кримінальне право і кримінальний процес кримінальних проступків не стало новиною, оскільки й раніше в науці вказана новація пропонувалася як вченими, так і практиками. Наприклад, ще в 1994 році в одному із проектів закону про кримінальну відповідальність було запропоновано поділити на наступні види : кримінальні проступки, провинності, кривди, злочини (ст. 16-19 Проекту). До проступків окремі вчені пропонували віднести найменш малозначні кримінально-карні діяння, за які, не передбачалось покарання у вигляді позбавлення волі. У цих пропозиціях поняття мало свою давню семантику та походження, наприклад, поняття «провинність» застосовувалось в контексті застосовуваних матеріальних санкцій – «пеня за провинність», а терміном «кривда» позначали прояви «несправедливості». Відповідно до наукової позиції Сачка А.В. доцільно повернутись знову до більш поширеного законодавчого закріплення та запровадження дізнання як однієї із форм досудового розслідування і особливо до його механізму, суб'єктів та інших питань, що підлягає окремому дослідженню, що ми підтримуємо, оскільки потребує концептуального переопрацювання доктрина кримінального і адміністративного права, а лише після цього відповідні зміни до чинного КПК України. Окрім цього, не має одностайної наукової позиції керівництва Національної поліції України та Головного слідчого управління Національної поліції України відносно «інших уповноважених осіб» які будуть виконувати функції дізнавачів та керівників органів дізнання. Наприклад, в наказі МВС України від 19.06. 2020 року № 468 «Про затвердження Змін до Інструкції з організації діяльності дільничних інспекторів поліції» пунктом 10 закріплено одне із їх прав – це розслідування кримінальних проступків у формі дізнання. Однак, в КПК України це положення не закріплено, у зв'язку з чим з боку суддів будуть виникати процесуальні проблеми, що мало місце при визначенні на першому етапі запровадження посади інспектора-дізнавача. Втім, підняті питання потребують окремого дослідження або наукового вивчення. Пропоную учасникам науково-

практичної конференції прийняти участь в обговоренні піднятих питань та наданих пропозицій.

Список використаних джерел:

1. Макаренко Е. І., Лобойко Л. М., Тertiшник В.М., Ліпінський В. В., Шиян А. Г. Дізнання в міліції та митних органах: навчальний посібник. Дніпропетровськ: ПП «Ліра ЛТД». 2003. 452 с.
2. Цимбал П. В., Баулін О. В., Мигрин Г. П. Податкова міліція як орган дізнання: навчальний посібник. Ірпінь. 2001. 179 с.
3. Дмитрук М. Кримінальний проступок: правова природа та ознаки: монографія. Одеса: Юрид. л-ра, 2014. 221 с.
4. Ігнатенко Є. В. Пахомов В. В. Актуальні питання впровадження інституту кримінального проступку в Україні. Діяльність органів публічної влади щодо забезпечення стабільності та безпеки суспільства: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Суми, 21-22 травня 2015 р. /за ред.: А. М. Куліша, М. М. Бурбики, О. М. Рєзніка. Суми: СумДУ, 2015. С. 248–251.

Нечаєва Ірина Олексіївна

викладач кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ

Оберніхін Олег Іванович

*курсант 3 курсу факультету №1 з підготовки слідчих
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Статтею 3 Конституції України зазначено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою

діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [1]. Також цим законом (ст. 124 Конституції України) передбачено, що правосуддя здійснюється виключно судами у визначеній їх компетенції. Проте розгляд кримінального провадження в суді та його вирішення потребує кваліфікованої підготовчої роботи. Тому переважна більшість кримінальних проваджень повинна проходити стадію досудового розслідування [2.] Забезпечуючи охорону прав, свобод та законних інтересів людини, держава дотримується рівноваги між тим щоб ті хто вчинив кримінальне правопорушення були притягнуті до відповідальності в міру своєї вини, а ті хто невинуваті не були обвинувачені або засуджені, щоб ніхто не був підданий незаконному процесуальному примусу і щоб до всіх учасників кримінального провадження була застосована належна правова процедура в рамках повного, швидкого та неупередженого розслідування та судового розгляду.

Досудове розслідування відповідно до пункт 5 ч.1 ст.3 КПК України це стадія кримінального провадження, яка починається із внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності [3]. Досудове розслідування є формою підготовки матеріалів кримінального провадження, яке здійснюється у формі дізнання чи досудового слідства. Та має свої ознаки, а саме: самостійні завдання, які виходять із загальних завдань кримінального провадження; чітко окреслені межі в системі кримінального процесу; зміст та свою процесуальну форму; характеризується колом суб'єктів, які беруть в ній участь; характеризується колом специфічних рішень, що можуть бути прийняті після закінчення досудового розслідування.

Гарантом який забезпечує права, свободи та законні інтереси людини і громадянина є держава, про що чітко зазначено в Конституції України. В свою

чергу ця функція держави реалізується за допомогою різних правових засобів системою органів державної влади, а саме: правоохоронних органів та суду. Дотримання прав, свобод та законних інтересів людини при проведенні досудового розслідування є одним із важливих напрямків та завдань кримінального процесуального законодавства. Кримінальний процесуальний кодекс України передбачає, що зміст і форма кримінального провадження повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження, таким як: верховенство права (ст.8 КПК України); законність (ст.9 КПК України); рівність перед законом і судом (ст.10 КПК України); повага до людської гідності (ст. 11 КПК України); забезпечення права на свободу та особисту недоторканність (ст. 12 КПК України); недоторканість житла чи іншого володіння особи (ст. 13 КПК України); таємниця спілкування (ст. 14 КПК України); невтручання у приватне життя (ст. 15 КПК України); недоторканість права власності (ст. 16 КПК України); презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини (ст. 17 КПК України); свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї (ст. 18 КПК України); заборона двічі притягуватись до кримінальної відповідальності за одне і те саме правопорушення (ст. 19 КПК України); забезпечення права на захист (ст. 20 КПК України); доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень (ст. 21 КПК України); змагальність сторін та свобода в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості (ст. 22 КПК України); безпосередність дослідження показань, речей і документів (ст. 23 КПК України); забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності (ст. 24 КПК України); публічність (ст. 25 КПК України); диспозитивність (ст. 26 КПК України); гласність і відкритість судового провадження та повне фіксування технічними засобами судового засідання і процесуальних дій (ст. 27 КПК України); розумні строки (ст. 28 КПК України); мова, якою здійснюється кримінальне провадження (ст. 29 КПК України).

Органи судової влади наділені функцією здійснення контролю під час досудового кримінального провадження, який полягає в тому, що докази,

отримані внаслідок істотного порушення прав і свобод людини, а також будь-яких інших доказів, здобутих завдяки інформації, отриманій внаслідок істотного порушення прав і свобод людини повинні визнаватися судом недопустимими під час будь-якого судового розгляду, крім розгляду, що вирішує питання про відповідальність за вчинення зазначеного істотного порушення прав і свобод людини, внаслідок якого ці відомості були отримані. Важливою новелою кримінального процесуального законодавства є введення посади слідчого судді в місцевих судах [4]. Це означає, що судовий контроль на стадії досудового слідства носить гарантований правоохоронний характер як відносно людини і громадянина, так і щодо правосуддя за проведенням досудового розслідування, оскільки він покликаний не допустити незаконного обмеження хоча й тимчасового щодо конституційних прав учасників кримінального провадження, а у разі необхідності – швидко й ефективно їх поновити.

Таким чином слід підкреслити про те, що питання забезпечення прав, свобод та законних інтересів людини на стадії досудового розслідування в Україні є важливим та пріоритетним питанням, забезпечення яких гарантовано Конституцією України, кримінально процесуальним законодавством. В той же час права людини законодавчо непропорційно забезпечено між стороною обвинувачення і захисту, зокрема процесуальний механізм збору доказів захисником – адвокатом не закріплено.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня. 1996 р.;
2. Кізіль М.А. Дотримання прав і свобод людини під час проведення досудового розслідування, ДДУВС с.1-4 <http://law-dep.pu.if.ua/conference2014/articles/kizil.pdf>;
3. КПК України. Правова єдність, Київ, 2021, с.5-8, с.10-17;

4. Марчак В.Я. Судовий контроль за дотриманням прав людини згідно кримінально-процесуального законодавства, НАВС, 2013, с.143-144 <http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/4662/1/26.pdf>.

Герасимов Артем Євгенович,

*курсант III курсу факультету підготовки фахівців для органів
досудового розслідування Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

Гаркуша Аліна Григорівна,

*кандидат юридичних наук, доцент, майор поліції, доцент кафедри
кримінального процесу
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАГАЛЬНИХ ПРАВИЛ ПРОНИКНЕННЯ ДО ЖИТЛА В УКРАЇНІ ТА СПОЛУЧЕНИХ ШТАТАХ АМЕРИКИ

Для виконання своїх службових обов'язків співробітники правоохоронних органів уповноважені на здійснення слідчих (розшукових) дій, за допомогою яких здійснюється отримання (збирання) доказів або ж перевірка отриманих доказів у конкретній кримінальній справі. Обов'язковою підставою проведення будь-якої слідчої (розшукової) дії є наявність достатньої інформації про можливість досягнення мети даної дії. Через складність процесуально-правового аспекту проведення даних заходів можливі прояви порушення прав та свобод людини, що гарантуються Конституцією України та іншими міжнародними нормативно-правовими актами, насамперед Європейською конвенцією з прав людини. Тож дослідження українського законодавства та порівняння його з правовими базами інших держав є вірним шляхом до вирішення проблем щодо забезпечення дотримання прав та свобод осіб, щодо яких здійснюються вищезазначені дії.

По-перше, слід зазначити, що головним міжнародним актом, який регламентує право особи на недоторканність житла є Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Ч. 2 ст. 8 Європейської конвенції містить положення щодо неможливості органів державної влади втручатися у здійснення права людини на її приватне життя, окрім випадків, що стосуються законних дій, тобто необхідних у демократичному суспільстві в інтересах національної і громадської безпеки або економічного добробуту країни, запобігання заворушенням чи кримінальним правопорушенням, для захисту життя та здоров'я, а також прав і свобод інших осіб [1].

По-друге, Основний Закон України також містить положення щодо недоторканності житла. Ст. 30 Конституції України дозволяє проникати до житла або іншого володіння особи, проведення огляду чи обшуку в них виключно у разі наявності вмотивованого рішення суду. Також проникнення до житла або іншого володіння особи вважається вчиненням у межах закону, якщо воно було пов'язане із врятуванням життя людей, майна або з безпосереднім переслідуванням осіб, що підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення. Додатковий порядок проникнення до житла чи до іншого володіння встановлюється відповідним законом, який регламентує проведення таких слідчих (розшукових) дій як огляд і обшук (Кримінально-процесуальний кодекс України) [2]

По-третє, ст. 13 Кримінально-процесуального кодексу (далі - КПК) України закріплює загальну засаду здійснення кримінального провадження, а саме: «Недоторканність житла чи іншого володіння особи»; ст. 234 цього ж кодексу повторює положення вищезазначених норм щодо порядку та підстав проникнення до житла. Також дана норма детально визначає: що є житлом та іншим володінням особи, що не вважається житлом; як повинні здійснюватися отримання та розпорядження інформацією, що стала відомою в результаті цієї слідчої (розшукової) дії; характеристику суб'єктів за їх функціональними правами та обов'язками [3].

Проникнення до житла на території США в розумінні конституційного захисту права на недоторканність житло вважається обшуком. Щоб проникнення до житла поліцією США було законним, має бути дотримана одна з вимог: 1) дана дія дозволена рішенням суду; 2) дана дія підпадає під виняток, що міститься у вимогах щодо судового дозволу, передбачених законом.

Також на території США ще одною підставою для проникнення до житла може бути згода особи. Якщо є згода особи, що наділена повноваженнями впускати до житла інших осіб, поліція на законних підставах входити до будинку, навіть за відсутності ордеру. Згода такої особи повинна відповідати певним стандартам, закріпленим конституційним захистом права на недоторканність житла: згода вважається реальною, якщо вона була надана в такій формі, яку б будь-яка розумна особа зрозуміла під час спілкування із офіцером поліції [4, с. 558].

«Невідкладні обставини», пов'язані з затриманням особи, також є підставою для проникнення до житла поліцейськими за відсутності ордеру. Верховний Суд США (далі - ВР США) признав повністю законними дії поліцейських, які, не маючи ордеру, проникли до житла для затримання підозрюваного з метою розслідування злочину «по гарячих слідах». До цього поліція деякий час спостерігала за особою, що втікала з місця вчинення злочину, побачила, що він зайшов до конкретного будинку, після чого менш ніж через п'ять хвилин, вони вже арештували підозрюваного [4, с. 556–557].

У той же час міститься практика ВС США, коли «невідкладні обставини» для проникнення до житла особи без ордеру були визнані незаконними. Наприклад, підстава наявності ризику знищення доказів є недостатньою, адже поліція не має стовідсоткової впевненості у тому, що докази знищують або збираються знищити. Наймач номеру в готелі почув стук в двері: ззовні представилися за персонал готелю. Відчинивши двері, наймач побачив поліцейського, який видавав себе за співробітника готелю. Наймач номеру одразу ж зачинив двері, можливо, злякавшись чогось. Мешканець кімнати не має зобов'язання перед поліцейським впускати його до приміщення. У той же час дії

наймача не можуть бути розумною підставою, яка б включала впевненість у знищенні доказів [4, с. 559].

Детальний аналіз сучасного українського законодавства дає змогу дійти висновку: чітка процедура проникнення до житла чи іншого володіння особи до сих пір не зафіксована; норми, які регламентують здійснення даної дії, характеризуються правовою невизначеністю, яка призводить до частих порушень прав та свобод людини під час проникнення навіть на законних підставах. Через це пропонуємо додати в КПК України положення щодо порядку проникнення до житла чи іншого володіння особи, а також зобов'язати уповноважених службових осіб повідомляти про права та обов'язки осіб безпосередньо перед початком даної слідчої (розшукової) дії (наприклад, право на надання добровільної згоди на проникнення), підстави та мету даного проникнення.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод:
Міжнародний документ від 04.11.1950. № 995-004. *Рада Європи*. URL:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 02.10.2021).
2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996. № 254к/96-ВР.
Відомості Верховної Ради України. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
(дата звернення: 02.10.2021).
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від
13.04.2021. № 4651-VI. Відомості Верховної Ради України. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 02.10.2021).
4. Anthony G. Amsterdam, Randy Hertz. Trial manual 6 for the defense of criminal
cases. 6th ed. Philadelphia: The American Law Institute, 2017. 711 p. (дата
звернення: 02.10.2021).

Гаркуша Аліна Григорівна,

кандидат юридичних наук, доцент, майор поліції, доцент кафедри кримінального процесу факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Грицієнко Володимир Володимирович,

курсант III курсу факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ТА СВОБОД ОСОБИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ЇЇ ОСВІДУВАННЯ

Кримінальне процесуальне право відноситься до публічних галузей права. Сучасні трансформації правової ідеології, зміна аксіологічних акцентів, що відповідають за побудову сучасної системи кримінального процесу, тенденція модернізації юридичної науки та інші фактори підтверджують дану приналежність. Але в даний момент вищевказане положення слід розглядати під дещо іншим кутом зору, який зумовлюється сучасною парадигмою кримінальних процесуальних відносин, що пов'язується не з протиставленням, а зі взаємною кореляцією загальносупільних та приватних інтересів у кримінальному процесі [1, с.1].

Ст. 28 Конституції України (далі - КУ) встановлено, що права та законні інтереси особи займають вагомніше місце, ніж інтереси держави. КУ наголошує на тому, що кожна особа має право на повагу до своєї гідності, ніхто не може бути підданий, катуванню, нелюдському, жорстокому або такому, яке принижує її гідність, поведженню або покаранню. Основний Закон України вимагає дотримання цього принципу, тому усе законодавство, у тому числі кримінально-процесуальне, нашої держави має функціонувати на цій zasadі [2].

Положення кримінально-процесуального закону встановлюють, що під час кримінального провадження є обов'язковим дотримання таких вимог, спрямованих на забезпечення прав та свобод людини: під час здійснення кримінального провадження правоохоронними органами має забезпечуватися повага до людської гідності; особа за будь-яких обставин не може бути піддана катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню; співробітникам правоохоронних органів забороняється погрожувати або утримувати осіб у принизливих умовах або примушувати до здійснення якихось дій; кожна особа наділена правом на захист усіма засобами, які не заборонені законом (ст. 11 КПК). Також слід зазначити, що ч. 4 ст. 241 Кримінально-процесуального кодексу визначає недопустимими прояви дій, принижуючих честь та гідність особи або таких, які є небезпечними для життя і здоров'я такої особи при освідуванні [3].

Освідчування підозрюваного, потерпілого або свідка проводиться з метою виявлення на тілі вищезазначених осіб слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет у разі, якщо немає необхідності проводити судово-медичну експертизу для цього (ч. 1 ст. 241 КПК). Так як об'єктом освідчування виступає тіло живої людини, то на нормативному рівні слід визначити ефективні процесуальні гарантії прав підозрюваного, потерпілого чи свідка. Ряд гарантій зазначений у ст. 241 КПК: 1) освідчування може бути здійснене лише на підставі постанови прокурора; 2) під час проведення освідчування не допускаються прояви приниження честі та гідності особи або здійснення небезпечних для її здоров'я дій; 3) зображення, демонстрація яких вважається образливою для особи, що освідчується, вони зберігаються лише в опечатаному вигляді і надаються суду у разі потреби під час досудового розгляду. На нашу ж думку, цих гарантій для реального, ефективного забезпечення та дотримання прав і свобод людини під час її освідчування є недостатньо. Насамперед це стосується проведення освідчування в порядку примусу [3].

Теорія кримінального процесу досить неоднозначно відповідає на питання можливості примусового освідчування. Одні дослідники кримінально-

процесуального права зазначають, що і підозрюваний, і свідок, і потерпілий у разі необхідності можуть бути піддані освідуванню в примусовому порядку. Інші ж, вважають, що примусове освідування стосовно підозрюваного – це нормальна практика, освідування ж свідка і потерпілого може проводитися виключно за їх згодою та заперечуються можливість примусу щодо цих суб'єктів кримінального процесу.

Якщо розглядати прецедентну практику Європейського суду з прав людини разом із правовими позиціями держави, то можна зробити висновок, що право не свідчити проти самого себе – це окреме право, яке не поширюється на використання в кримінальному провадженні матеріалів, що можуть бути отримані від обвинуваченого з використанням примусових повноважень влади. Вони існують незалежно від волі підозрюваного: зразки дихання, сечі, крові або тканин людини для проведення аналізу ДНК. Тож, вважаємо, що є доцільним застосування позиції саме тих кримінальних процесуалістів, які наголошують на тому, що право не свідчити проти самого себе або своїх близьких родичів стосується лише права давати свідчення в рамках вербальної передачі інформації під час здійснення кримінального процесу [4, с. 424].

Отже, на нашу думку, лише у разі використання вичерпної низки процесуальних можливостей та виключно на підставі ухвали слідчого судді примусове освідування особи у межах компетенції правоохоронних органів можна розглядати як законний спосіб фіксації і виявлення слідів кримінального правопорушення чи особливих прикмет, які становлять доказове значення під час встановлення обставин вчинення кримінального правопорушення.

Список використаних джерел:

1. Тітко І. А. Нормативне забезпечення та практика реалізації приватного інтересу в кримінальному процесі України Харків. 2016. 40 с. (дата звернення: 02.10.2021).
2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
(дата звернення: 02.10.2021).

3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2021. № 4651-VI. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 02.10.2021).
4. Де Сальвия М. Прецеденты Европейского Суда по правам человека. Руководящие принципы судебной практики, относящиеся к Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод. Судебная практика с 1960 по 2002 г. СПб.: изд-во «Юридический центр Пресе», 2004. 1072 с. (дата звернення: 02.10.2021).

Гаркуша Аліна Григорівна

кандидат юридичних наук, доцент, майор поліції, доцент кафедри кримінального процесу факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Ананійчук Богдана Олегівна,

курсантка 3-го курсу факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРИНЦИПУ ПРЕЗУМПЦІЇ НЕВИНУВАТОСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Говорячи про права людини ми не можемо оминати увагою широкий спектр прав, котрі гарантується презумпцією невинуватості. Відтак ми повинні розуміти, що саме данні засади гарантують будь якій особі право на те, що її не буде обвинувачено в певному правопорушенні доки її вину не буде доведено.

Даний принцип закріплюється на вищому законодавчому рівні, а саме у статті 62 Конституції України нам наголошується на даній засаді. Також у даній

статті наголошується на тому, що ніхто не повинен доводити свою невинуватість [1].

Також необхідно зазначити, що дана засада знайшла своє відображення в статті 17 Кримінально-процесуального кодексу, з цього випливає, що саме вона є важливою засадою будь-якого кримінального провадження [2].

Необхідно зазначити, що саме дана засада унеможлиблює притягнення до відповідальності невинну особу, що у свою чергу виступає однією з фундаментальних засад демократичного суспільства.

Важливим аспектом також виступає забезпечення даного принципу у міжнародних нормативно – правових актах, а саме у ст. 11 Загальної декларації прав людини, прийнятої Генеральною Асамблеєю ООН у якій зазначається, що кожна людина, обвинувачена у вчиненні злочину, має право вважатися невинною доти, доки її винність не буде встановлена в законному порядку шляхом прилюдного судового розгляду, при якому їй забезпечують усі можливості для захисту. Тобто, за допомогою даного нормативно – правового акту даний принцип закріплюється у міжнародному законодавстві. Необхідно зауважити й той факт, що у даному нормативно – право акті, як і у Конституції України проголошено право людини не бути обвинуваченою без законного рішення суду.

На нашу думку, дані принципи вважаються одними з основоположних і захищаються не тільки в нашій державі, але й в інших цивілізованих країнах світу.

Розглядаючи дане питання ми не могли не приділити увагу таким аспектам, як порушення даної презумпції. Відтак говорячи про Україну ми повинні наголосити, що порушення в даному принципі найчастіше містять своє відображення у таких випадках. По-перше, часто посадові або службові особи не дочекавшись офіційного вироку суду вдаються до публічних заяв про винуватість тієї чи іншої особи. Другим не менш яскравим прикладом порушення даної презумпції виступає винесення судом рішення, котре не виступає обвинувальним вирокom містить у собі думку про винуватість особи.

Третім з найбільш популярних порушень даного принципу виступає затримання осіб, підозрюваних та/або обвинувачуваних у вчиненні злочину, і обранні щодо них запобіжного заходу [4, с. 47]

Виходячи з даних порушень ми розуміємо, що на сьогодні принцип презумпції невинуватості повинен більш детально захищатися, адже як зазначає такий правник як Т.Фулей, презумпція невинуватості є основоположним принципом (насамперед кримінально-процесуального права) і водночас правом людини на справедливий суд.

Також ми повинні, ще раз наголосити на тому, що дотримання принципу презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини є провідним, оскільки особа до винесення обвинувального вироку щодо неї вважається невинуватою у скоєнні кримінального правопорушення. Якщо не доведено судовими та правоохоронними органами причетності особи до скоєного, вирок має бути виправдувальним.

Саме тому ми можемо дійти висновку, що принцип презумпції невинуватості особи є одним з найбільш необхідних в кримінальному провадженні й саме через це він й захищається не лише на вищому державному рівні, але й за допомогою міжнародних нормативно-правових актів, відтак ми повинні зробити усе можливе з метою припинення будь-яких правопорушень, що пов'язані з даним принципом.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996, № 30, поточна редакція 01.01.2020 URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 19.09.2021)
2. Кримінально процесуальний кодекс від 13.04.2012, № 4651-VI поточна редакція 08.08.2021 URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 19.09.2021)
3. Фулей Т. Презумпція невинуватості: концептуальні підходи. Засади і принципи судочинства. Слово національної школи суддів України № 1(1). 2012 С. 39–53 (дата звернення 19.09.2021).

Лукашук Каріна Русланівна

*аспірант кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності Національного університету
«Одеська юридична академія»*

ОСКАРЖЕННЯ ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ СЛІДЧОМУ СУДДІ: БАГАТОАСПЕКТНІСТЬ ПОНЯТТЯ

Повідомлення про підозру – надзвичайно важливий інститут кримінального процесуального права, саме тому кримінальне процесуальне законодавство з вичерпною деталізацією встановлює як випадки повідомлення про підозру, визначає вимоги до змісту письмового повідомлення про підозру, так і регламентує процедуру вчинення такого повідомлення.

Так, з урахуванням положень ч. 1 ст. 276 КПК України, фактичні обставини, з якими пов'язане виникнення обов'язку повідомити особі про підозру, вичерпується такими випадками:

- 1) затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення;
- 2) обрання до особи одного з передбачених цим Кодексом запобіжних заходів;
- 3) наявність достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення [1].

У той же час ст. 277 КПК України вимагає, аби зміст письмового повідомлення про підозру, що має бути підписане слідчим, прокурором, який здійснює повідомлення, містив, зокрема, відомості про прізвище та посаду слідчого, прокурора, який здійснює повідомлення; відомості про особу, якій повідомляється про підозру (прізвище, ім'я, по батькові, дату та місце народження, місце проживання, громадянство); найменування (номер) кримінального провадження, у межах якого здійснюється повідомлення; власне зміст підозри; правову кваліфікацію кримінального правопорушення, у вчиненні

якого підозрюється особа, із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність; фактичні обставини кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа (а саме обставини часу, місця його вчинення, а також інших суттєвих обставин, відомих на момент повідомлення про підозру); перелік прав підозрюваного [1].

Що стосується процедурних моментів, то КПК України у ст. 278 вимагає, аби письмове повідомлення про підозру було вручено в день його складення слідчим або прокурором, і, лише як виняток, коли таке вручення неможливе – воно підлягає врученню у спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень. Якщо ж особа затримана – у такому випадку письмове повідомлення вручається не пізніше двадцяти чотирьох годин з моменту затримання, в іншому випадку, якщо такий обов'язок не виконано, особа підлягає негайному звільненню.

Більше того, ч. 4 ст. 278 КПК України встановлює, що інформація про дату та час повідомлення, а також правову кваліфікацію кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, вноситься слідчим, прокурором до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Особливості повідомлення про підозру окремій категорії осіб визначаються окремою главою 37 КПК України.

Аналіз зазначених норм та наукової літератури дає підстави розглядати поняття «повідомлення про підозру» одночасно як інститут кримінального процесуального права; кримінальну процесуальну дію; акт правового застосування; кримінальний процесуальний документ; кримінальне процесуальне рішення [2, с. 350].

Якщо розглядати повідомлення про підозру як процесуальний документ, то вимоги до такого повідомлення про підозру можна поділити на такі, що стосуються його форми та змісту, яких, однак, не завжди дотримуються правозастосувачі. Незважаючи на зазначені вище вимоги до повідомлення про підозру як процесуальної дії слідчого (прокурора), як свідчить слідча та

прокурорська практика, нерідко такі вимоги також порушуються в силу об'єктивних чи суб'єктивних обставин.

Зокрема, найбільш типовими порушеннями є:

- дефекти змісту та форми повідомлення про підозру (відсутність усіх відомостей, що передбачені відповідною статтею КПК України; наявність підпису слідчого, який не складав відповідне повідомлення про підозру; відсутність погодження прокурора тощо);

- здійснення повідомлення про підозру до внесення необхідних відомостей в Єдиному реєстрі досудових розслідувань;

- недотримання, передбачених законом строків вручення повідомлення про підозру;

- недотримання особливих вимог, що стосуються повідомлення про підозру окремих категорій осіб, визначених у главі 37 КПК України (зокрема, ігнорування вимог про вручення письмового повідомлення про підозру прокурором відповідного рівня, про що йде мова у ст. 481 КПК України).

Можливість допущення таких порушень, на нашу думку, обґрунтовує потребу в існуванні законодавчого механізму оскарження повідомлення про підозру – як процесуального акта (документа) та як системи процесуальних дій слідчого, прокурора.

Разом з цим, не слід забувати, що повідомлення про підозру одночасно є і вольовим рішенням слідчого, прокурора – а саме твердженням, обґрунтованим припущенням про те, що певна особа вчинила кримінальне правопорушення, яке має бути перевіреном під час кримінального процесуального доказування для його спростування або підтвердження та трансформації в обвинувальне твердження, що знайде відображення в обвинувальному акті [3, с. 240-241]. Це дає підставу припустити існування і можливості оскарження повідомлення про підозру по суті, яка не виключається вітчизняним законодавством. Більше того, в Єдиному реєстрі судових рішень вже містяться справи, де оскарження повідомлення про підозру як вольового рішення вже було реалізоване, хоча в науці підіймається питання щодо неможливості такого оскарження.

Отже, зважаючи на те, що категорія «повідомлення про підозру» має кілька значень, кілька значень має і поняття «оскарження повідомлення про підозру». Якщо можливість оскарження повідомлення про підозру як процесуального документа та процесуальної дії не викликає жодного сумніву, то не такою однозначною розглядається можливість оскарження повідомлення про підозру по суті.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/print> (дата звернення - 12.11.2021).
2. Хитра А. Я. Визначення поняття повідомлення про підозру у кримінальному провадженні. Теорія та практика правоохоронної діяльності: Міжнар. наук.-практ. конфер. (11 листопада 2016 року) / упор. Ю. С. Назар. Львів: ЛьвДУВС, 2016. С. 348–351.
3. Капліна О. В. Підозра у кримінальному провадженні: поняття, ознаки, сутність. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2013. № 1. С. 238–242.

Сидорчук Владислав Васильович

аспірант кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності Національного університету «Одеська юридична академія»

ПИТАННЯ ЩОДО НАЯВНИХ ПІДХОДІВ ДО РОЗУМІННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КОРУПЦІЙНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Перш за все варто почати із корупційних правопорушень, так зважаючи на положення примітки до статті 45 Кримінального кодексу України - корупційними кримінальними правопорушеннями вважаються кримінальні правопорушення, передбачені статтями 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410, у

випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем, а також кримінальні правопорушення, передбачені статтями 210, 354, 364, 364¹, 365², 368-369² Кримінального кодексу України [1].

Що ж стосується самого ефективного розслідування, то його визначення залежить від можливих підходів щодо розуміння ефективності розслідування корупційних кримінальних правопорушень. Так, можна виділити наступні підходи до розуміння корупційних кримінальних правопорушень:

– *економічний* – оцінює ефективність відповідного органу, щодо впливу його на економічний стан у державі, враховуючи однозначно деструктивний вплив корупційних кримінальних правопорушень на економіко-фінансову систему країни. Так, наприклад, бюджет Національного антикорупційного бюро України на 2020 рік становив 890 млн. грн., що стосується сум повернутих/відшкодованих коштів відповідним органом, то у звіті про свою діяльність за II півріччя 2020 рік Національне антикорупційне бюро зазначило, що орієнтовний розмір збитків і шкоди, завданих кримінальними правопорушеннями, віднесеними законом до підслідності Національного бюро, які перевіряються під час досудового розслідування складають 293 384 015 420 грн. А ось стан та обсяги відшкодування розміру збитків і шкоди, завданих кримінальними правопорушеннями, віднесеними законом до підслідності Національного бюро, складають 1 688 543 430 грн. в т.ч. у II півріччі 2020 року: 370 666 429 грн. [2];

– *політичний* – оцінює вплив діяльності відповідного органу на політичну ситуацію у країні. Зважаючи на направленість діяльності НАБУ щодо розслідування корупційних кримінальних правопорушень, предметом яких є значний розмір або наявність осіб, які займають відповідне становище - даний підхід оцінює вплив, який здійснює відповідний орган для зменшення загальної кількості корупційних проявів у країні. Так, за II півріччя 2020 року детективами Національного антикорупційного бюро України до суду було направлено 35 обвинувальних актів, стосовно 56 обвинувачених. Серед них: 7 вищих посадових

осіб держави, 2 державних службовців, посадових осіб місцевого самоврядування категорії «А», 1 суддя [2].

– *соціальний* – оцінює вплив відповідного органу на соціально-побутове життя у країні. Варто виділити такий критерій як *індекс сприйняття корупції і довіра населення до відповідного органу*. Адже індекс сприйняття корупції показує відношення соціуму до корупційних проявів. Згідно із звітом Transparency International з початку роботи Національного антикорупційного бюро – Україна дещо покращила свій показник індексу сприйняття корупції, з 27 балів у 2015 до 33 балів у 2020 (чим вище бал, тим нижчий рівень корупції, оцінюється від 0 до 100 балів). Однак 6 бали за п'ять років – незначний результат, який не вважається статистично значущим результатом [3]. Що ж стосується довіри громадян до відповідного органу, то згідно соціологічних досліджень, проведених Разумков центр, станом на липень 2020 року маємо наступні цифри: 37.7% зовсім не довіряють, 33.4% скоріше не довіряють, 10.7% скоріше довіряють, 1.7% повністю довіряють і 16.6% важко відповісти [4].

– *кримінально-процесуальний* – оцінює діяльність відповідних органів через призму відповідності роботі відповідного органу завданням кримінального провадження, які зазначені у ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України. Однак, зважаючи на сучасну тенденцію, вважаю за необхідне, додатково, звернутися до практики ЄСПЛ, так наприклад у справі «ЧУМАК ПРОТИ УКРАЇНИ, ГОНГАДЗЕ ПРОТИ УКРАЇНИ, КАЦ ТА ІНШІ ПРОТИ УКРАЇНИ», поняття ефективного розслідування, визначене наступним чином – «для того, щоб розслідування могло вважатися ефективним, воно має призвести до встановлення і покарання винних осіб. Це не є обов'язком досягнення результату, але є обов'язком вжиття заходів. Розслідування, яке проводиться безстороннім органом влади, та яке є швидким, ретельним та відкритим для родичів померлої особи, має вважатися ефективним». А у справі «СЕРГІЙ ШЕВЧЕНКО ПРОТИ УКРАЇНИ», зазначається, що ефективним та незалежним розслідування можна вважати у випадку, якщо розслідування забезпечило достатню прозорість та захист інтересів найближчого родича (батька померлої

особи). А ось, у справі «ХОЛОДКОВ І ХОЛОДКОВА ПРОТИ УКРАЇНИ», вказується, що ознакою ефективного та офіційного розслідування є відсутність - будь-якого недоліку у розслідуванні, який підриває його здатність встановити причину смерті або винних осіб, ставитиме під сумнів дотримання цього стандарту. Також існує вимога щодо оперативності та розумної швидкості, яка є безумовною у цьому контексті. Важливі вимоги для забезпечення «ефективного» розслідування, встановив лєні у справі «ЄВГЕН ПЕТРЕНКО ПРОТИ УКРАЇНИ», так ефективне розслідування - має в принципі призвести до встановлення фактів у справі та встановлення і покарання винних осіб. Це не є обов'язком досягнення результату, але обов'язком вжиття заходів. Державні органи повинні вживати усіх розумних і доступних їм заходів для збереження доказів, що стосуються події, включаючи показання свідків, висновки судових експертиз тощо. Будь-які недоліки розслідування, які підривають його здатність до встановлення причин заподіяння ушкоджень або винних осіб, ставлять під сумнів дотримання цього стандарту та вимог оперативності й розумної швидкості, які також передбачаються у цьому контексті.

Отже, існують наступні підходи до розуміння ефективного розслідування корупційних кримінальних правопорушень: економічний, політичний, соціальний, кримінально-процесуальний. Важливим є розуміння того, що вказані підходи у своїй самоокупності найбільш повно відображають суть і наслідки ефективного розслідування корупційних кримінальних правопорушень.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2000 р. № 2341 ІІІ. Дата оновлення: 28.03.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n89> (дата звернення: 29.09.2021);
2. Офіційний сайт Національного антикорупційного бюро України. URL: <https://nabu.gov.ua/reports> (дата звернення: 29.09.2021);

3. Індекс сприйняття корупції – 2020. Офіційний сайт Transparency International. URL: <https://ti-ukraine.org/research/indeks-spryjnyattya-koruptsiyi-2020/> (дата звернення: 29.09.2021);

4. Оцінка громадянами ситуації в країні, рівень довіри до виконавчих та правоохоронних органів влади, оцінка діяльності Уряду (лютий 2020р. соціологія). Офіційний сайт Разумков центр. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-riven-doviry-do-vykonavchikh-ta-pravookhoronnykh-organiv-vlady-otsinka-diialnosti-uriadu-liutyi-2020r>. (дата звернення: 29.09.2021).

Шишацька Юлія Олегівна

аспірантка кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності Національного університету «Одеська юридична академія»

НЕДОЛІКИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ КОНФІДЕНЦІЙНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Відповідно до ст. 2 КПК України, завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура. Реалізація таких завдань можлива лише шляхом неухильного дотримання всіх положень чинного кримінального процесуального законодавства. Проте

складність способів та методів проведення окремих процесуальних дій висуває додаткові вимоги до уповноважених осіб, адже про розслідуванні, розгляді та вирішенні кримінальних правопорушень слідчий, дізнавач та прокурор не повинні ставити на перше місце саме мету отримання доказів, адже первинними в даному випадку мають визнаватися саме права та законні інтереси учасників кримінального провадження. Особливо гостро проблема встановлення таких пріоритетів виникає в процесі проведення негласних слідчих (розшукових) дій, в тому числі з використанням конфіденційного співробітництва.

Відповідно до ст. 275 КПК України, під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій слідчий має право використовувати інформацію, отриману внаслідок конфіденційного співробітництва з іншими особами, або залучати цих осіб до проведення негласних слідчих (розшукових) дій у випадках, передбачених КПК України. Забороняється залучати до конфіденційного співробітництва під час проведення негласних слідчих дій адвокатів, нотаріусів, медичних працівників, священнослужителів, журналістів, якщо таке співробітництво буде пов'язане з розкриттям конфіденційної інформації професійного характеру.

Н. Гольдберг стверджує, що існує дві форми сприяння громадян при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій:

- використання інформації, одержаної від конфідента під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій;
- залучення конфідента до проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

«Сприяння осіб правоохоронним органам на конфіденційній основі є суттю агентурного методу, а він, в свою чергу, становить основний зміст як оперативно-розшукової діяльності, так і кримінальної процесуальної діяльності в частині проведення негласних слідчих (розшукових) дій» [1, с. 101].

Необхідно підкреслити, що конфіденційне співробітництво не є окремою формою проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Підтримуємо думку Д.Б. Сергєєвої, що «використання інформації, отриманої внаслідок конфіденційного співробітництва під час проведення НСРД, так само, як і

залучення осіб до конфіденційного співробітництва під час проведення НСРД, не відповідає сутнісним ознакам НСРД. В іншому разі виникла б ситуація, коли одна слідча (розшукова) дія проводиться в ході провадження іншої, як її стадія чи структурний елемент, що є неприпустимим. Ці заходи за своєю природою є забезпечувальними, такими, що покликані сприяти успішному проведенню НС(Р)Д, під час яких вони використовуються [2, с. 51-52]. Як слушно зазначає К.В. Антонов, «конфіденційне співробітництво у практичній діяльності здійснюється під час досудового розслідування лише з метою забезпечення проведення інших НСРД й окремо про його результати протокол не складається. Кримінальним процесуальним законодавством обмежено можливості слідчого щодо використання конфідентів під час досудового розслідування, а саме: не передбачено порядок використання інформації конфідента при проведенні слідчих (розшукових) дій, які не включено до глави 21 КПК, як і не передбачено можливість використання конфідента як свідка подій, що є предметом розслідування, а також при виконанні слідчих (розшукових) дій, не пов'язаних з проведенням НСРД» [3, с. 370].

Слід констатувати, що на даний час чинне кримінальне процесуальне законодавство не достатньо чітко описує специфіку використання конфіденційного співробітництва при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій, що і стає причиною відсутності єдиного тлумачення сутності такого співробітництва при розслідуванні кримінальних правопорушень. В даному випадку необхідно наголосити, що єдиним способом уникнення таких проблем є внесення змін до чинного кримінального процесуального законодавства задля удосконалення відповідного правового регулювання. Очевидно, що в КПК України неможливо описати всю специфіку застосування конфіденційного співробітництва, адже така інформація має обмежений доступ. Проте на даний момент виникла нагальна потреба в законодавчому уточненні процесуального статусу осіб, які залучаються до конфіденційного співробітництва, та власне форм, в яких таке співробітництво можливе. Вважаємо, що такі зміни дозволять уникнути тих проблем, що виникають в

процесі застосування відповідних положень чинного кримінального процесуального законодавства України.

Список використаних джерел:

1. Гольдберг Н. Проблеми регулювання конфіденційного співробітництва при здійсненні негласних слідчих (розшукових) дій. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2016. Februarie. С. 100-103.
2. Сергєєва Д.Б. Негласне співробітництво у кримінальному процесі, *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 4. С. 47-54.
3. Антонов К.В. Проблеми нормативно-правового регулювання використання конфіденційного співробітництва під час досудового розслідування. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 3. С. 369-371.

ПРАВОВИЙ СТАТУС СУБ'ЄКТІВ КРИМІНАЛЬНОЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Гловюк Ірина Василівна

*доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України,
професор кафедри кримінально-правових дисциплін Інституту права
Львівського державного університету внутрішніх справ*

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ТЛУМАЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ФУНКЦІЙ ПРОКУРАТУРИ ТА ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Конституційні функції прокуратури регламентовано ст. 131-1 Конституції України, проте, кореляції із галузевим законодавством про прокуратуру та КПК України поки ще у цьому питанні немає. Отже, виникає питання, чи має прокурор повноваження оскаржити вирок в інтересах потерпілого у частині цивільного позову (крім ситуації, коли йдеться про неповнолітню, недієздатну або обмежено дієздатну особу). Відмітимо, що у доктрині після 2016 року цьому питанню уваги не приділено, а законодавство є суперечливим.

Стаття 131-1 Конституції України передбачає, що прокуратура здійснює представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом. За ст. 23 Закону України «Про прокуратуру», представництво прокурором інтересів громадянина або держави в суді полягає у здійсненні процесуальних та інших дій, спрямованих на захист інтересів громадянина або держави, у випадках та порядку, встановлених законом. Прокурор здійснює представництво в суді інтересів громадянина (громадянина України, іноземця або особи без громадянства) у випадках, якщо така особа не спроможна самостійно захистити свої порушені чи оспорювані права або реалізувати процесуальні повноваження через недосягнення повноліття, недієздатність або обмежену дієздатність, а законні представники або органи, яким законом надано

право захищати права, свободи та інтереси такої особи, не здійснюють або неналежним чином здійснюють її захист. Під час здійснення представництва інтересів громадянина або держави у суді прокурор має право в порядку, передбаченому процесуальним законом та законом, що регулює виконавче провадження, у тому числі подавати цивільний позов під час кримінального провадження у випадках та порядку, визначених кримінальним процесуальним законом.

Згідно з п. 12 ч. 2 ст. 36 КПК України, прокурор уповноважений пред'являти цивільний позов в інтересах держави та громадян, які через фізичний стан чи матеріальне становище, недосягнення повноліття, похилий вік, недієздатність або обмежену дієздатність неспроможні самотійно захистити свої права, у порядку, передбаченому цим Кодексом та законом. Проте, за ч. 3 ст. 128 КПК України цивільний позов в інтересах держави пред'являється прокурором. Цивільний позов може бути поданий прокурором у випадках, встановлених законом, також в інтересах громадян, які через недосягнення повноліття, недієздатність або обмежену дієздатність неспроможні самотійно захистити свої права. Прокурор, який пред'являє цивільний позов у кримінальному провадженні, повинен обґрунтувати наявність підстав для здійснення представництва інтересів громадянина або держави в суді, передбачених частиною четвертою статті 25 Закону України "Про прокуратуру". Для представництва інтересів громадянина в суді прокурор також повинен надати документи, що підтверджують недосягнення повноліття, недієздатність або обмежену дієздатність відповідного громадянина, а також письмову згоду законного представника або органу, якому законом надано право захищати права, свободи та інтереси відповідної особи, на здійснення ним представництва.

Отже, слід вказати, що, по-перше, КПК України містить різний перелік осіб, в інтересах яких прокурор уповноважений пред'явити цивільний позов (як видається, це зумовлено тим, що при внесення змін до ст. 128 КПК України корелюючі зміни до ст. 36 КПК України внесено не було); виходячи із положення ст. 24 Закону України «Про прокуратуру», що «Під час здійснення

представництва інтересів громадянина або держави у суді прокурор має право в порядку, передбаченому процесуальним законом та законом, що регулює виконавче провадження ... подавати цивільний позов під час кримінального провадження у випадках та порядку, визначених кримінальним процесуальним законом», випадки подання прокурором цивільного позову у кримінальному провадженні регламентуються виключно КПК України.

Разом з тим, слід врахувати деякі аспекти суперечливості чинного законодавства стосовно функцій прокуратури, адже у ст. 131-1 Конституції України вказано лише на функцію представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом (на відміну від ст. 23 Закону України «Про прокуратуру», яка передбачає представництво прокурором інтересів громадянина або держави в суді). Відмітимо також, що відповідні зміни до Конституції України було внесено Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 2 червня 2016 року № 1401-VIII, проте, релевантних змін до Закону України «Про прокуратуру», які б привели норми закону у відповідність до Конституції України, не внесено. Це стосується і положень КПК України щодо пред'явлення прокурором цивільного позову в інтересах громадян.

Як вже зверталася увага, представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом, як конституційна функція прокуратури, ставить під сумнів можливість реалізації натеper та існування у майбутньому таких повноважень прокурора, як пред'являти цивільний позов в інтересах громадян. Адже п. 12 ст. 36 КПК передбачає, що прокурор уповноважений пред'являти цивільний позов в інтересах держави та громадян, які через фізичний стан чи матеріальне становище, недосягнення повноліття, похилий вік, недієздатність або обмежену дієздатність неспроможні самотійно захистити свої права. І хоча ст. 128 КПК суперечить цій статті, адже звужує повноваження прокурора у цій сфері (закріплюючи, що цивільний позов може бути поданий прокурором у випадках, встановлених законом, також в інтересах громадян, які через недосягнення повноліття, недієздатність або

обмежену дієздатність неспроможні самотійно захистити свої права), проте, натепер такі повноваження, існуючи у КПК, суперечать Конституції України. Хоча саме у кримінальному провадженні такі повноваження прокурора необхідні, а «підвести» їх під дві інші конституційні функції прокуратури ніяк не вийде [1, с. 25].

Отже, конституційне формулювання досліджуваної функції прокуратури є значно вужчим, аніж галузеве (на рівні Закону України «Про прокуратуру» та КПК України). Галузеве формулювання на рівні КПК України є суперечливим щодо кола осіб, в інтересах яких може бути пред'явлено цивільний позов. Зважаючи на те, що конституційне формулювання досліджуваної функції прокуратури є вужчим, аніж галузеве у частині представництва інтересів громадянина у суді, то у цій частині підлягає застосуванню положення ч. 3 ст. 2 Закону України «Про прокуратуру», що на прокуратуру не можуть покладатися функції, не передбачені Конституцією України.

Без сумніву, пред'явлення цивільного позову, його доведення, відстоювання у суді прокурором є проявом конституційної функції прокуратури - представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом. Як вже неодноразово зазначалося вище, про інтереси фізичних осіб не йдеться. Не розглядаючи доречність такого підходу, особливо у ситуації, яка зараз через неузгодженості галузевого законодавства із Конституцією України має місце, зазначимо, що немає підстав тлумачити зміст конституційної функції поширювально, а наявність вищезагаданих норм КПК України та Закону України «Про прокуратуру», які по суті тлумачать функцію прокуратури у попередній конституційній редакції, свідчить про недоліки нормотворчої діяльності.

Оскарження вироку у частині цивільного позову також є проявом конституційної функції прокуратури - представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом, оскільки є логічним продовженням пред'явлення цивільного позову, його доведення, відстоювання

у суді. Отже, у разі, якщо прокурор не має повноважень на пред'явлення позову, то він позбавлений повноважень і оскаржити вирок у частині цивільного позову.

Отже, системне тлумачення вимог ст. 131-1 Конституції України, ст. 2, 22, п. 3, 5 ч. 6 ст. 23 Закону України «Про прокуратуру», статей 3, 36, 425 КПК України дозволяє стверджувати, що прокурор не уповноважений подавати апеляційну або касаційну скаргу у частині цивільного позову (крім ситуації, коли йдеться про неповнолітню, недієздатну або обмежено дієздатну особу), зважаючи на те, що пріоритет має конституційна норма щодо змісту конституційної функції прокуратури – «представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом», яка наразі не включає представництво інтересів громадян.

Список використаних джерел:

1. Гловюк І. В. Прокурор у кримінальному провадженні: конституційна та галузева регламентація функціональної спрямованості діяльності. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 4. С. 20-26.

Ракіпова Інна Василівна

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального процесу,
детективної та оперативно-розшукової діяльності
Національного університету «Одеська юридична академія»,*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ПОТЕРПІЛОГО НА ПРОЦЕСУАЛЬНУ КОМУНІКАЦІЮ У ЗВ'ЯЗКУ З ПРОВЕДЕННЯМ ДОПИТУ СВІДКА, ПОТЕРПІЛОГО ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В СУДОВОМУ ЗАСІДАННІ

З точки зору всебічності, повноти й неупередженості дослідження обставин кримінального провадження надзвичайно важливо, щоб потерпілий, його представник, законний представник, правонаступник брали активну участь в доказовій діяльності. Тому користування тягарем доказування, що «стає

процесуальним правом» [1, с. 283-291] повинно бути забезпечено у максимально можливому обсязі. Тільки такий обсяг дозволить забезпечити право потерпілого на процесуальну комунікацію на основі *victim centred approach* (підходу, що орієнтується на потерпілого) [2] як окремого самостійного учасника кримінального провадження та суб'єкта кримінально-процесуального доказування.

Вважаємо, питання необхідності забезпечення права потерпілого на процесуальну комунікацію в умовах змагального кримінального провадження постає і у зв'язку з проведенням допиту свідка, потерпілого під час досудового розслідування в судовому засіданні (ст. 225 КПК) та обґрунтовується, зокрема, наступним:

- Необхідністю забезпечення присутності потерпілого, його представника, законного представника в будь-якому разі під час проведення допиту свідка, потерпілого під час досудового розслідування слідчим суддею відповідно до ст. 225 КПК. Так, згідно ч. 3 ст. 223 КПК має бути забезпечена присутність під час проведення слідчих (розшукових) дій осіб, чий права та законні інтереси можуть бути порушені. Згідно п. 4 ч. 2 ст. 56 КПК потерпілий має право брати участь у слідчих (розшукових) та інших процесуальних діях, під час проведення яких ставити запитання, подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку проведення. Вважаємо, потерпілий має набути права бути присутнім при допиті свідка сторони захисту, а в судовому засіданні має право задавати питання, висловлювати зауваження.
- Необхідність забезпечення ініціації потерпілим, його представником, законним представником допиту свідка, потерпілого, тобто право потерпілого звернутися з відповідним клопотанням до слідчого судді згідно правил, передбачених положеннями ст. 225 КПК. Серед нормативно-правових підстав для проведення допиту свідка, потерпілого законодавець вказує на існування небезпеки для життя і

здоров'я свідка чи потерпілого, їх тяжкої хвороби, наявності інших обставин, що можуть унеможливити їх допит в суді або вплинути на повноту чи достовірність показань. По-перше, перелік таких підстав не є вичерпним, по-друге, знати про відповідні підстави у деяких випадках може тільки потерпілий. Серед таких підстав, наприклад, можна вказати на погрози з боку підозрюваного, його близьких родичів або погрози членів організованого злочинного угруповання, що сприймаються потерпілим як реальні; термінове довгострокове відрядження; терміновий довгостроковий від'їзд чи зміна місця проживання за сімейними обставинами; виникнення (діагностування) захворювання, про що потерпілий не бажає розповсюджуватися тощо. Забезпеченню права потерпілого на процесуальну комунікацію та оперативності кримінального провадження слугувала б в даному разі, на нашу думку, можливість ініціації потерпілим, його представником, законним представником допиту свідка, потерпілого під час досудового розслідування в судовому засіданні. «Із невідомих причин потерпілого до таких суб'єктів не віднесено, хоча він може мати особисту зацікавленість у такому допиті, однак передбачено ініціативу представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження щодо проведення допиту, що вважаємо нелогічним, адже, як і потерпілий у досудовому розслідуванні, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, не віднесений до сторін кримінального провадження», - справедливо зазначає І. В. Глов'юк [3, с. 274-281].

- Потерпілий має набути права ініціювати перед слідчим суддею розгляд клопотання про допит свідка зі свого боку так само як це може реалізувати сторона захисту.
- Потерпілий має набути права ініціювати перед слідчим суддею в тому числі розгляд клопотання про одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб відповідно до ст. 225 КПК, якщо в провадженні кілька

свідків, показання яких різняться, і відносно хоча б одного з них існують нормативно-правові підстави проведення допиту за правилами ст. 225 КПК. Адже згідно п. 3 ч. 3 ст. 56 КПК потерпілий має право брати участь у безпосередній перевірці доказів, з цією метою в тому числі й проводиться одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб слідчим суддею під час досудового провадження.

В кожному з випадків потерпілий у клопотанні повинен обґрунтувати свої доводи щодо нормативно-правових підстав проведення допиту слідчим суддею за правилами, передбаченими ст. 225 КПК та додати до клопотання необхідні копії матеріалів.

Вирішуючи зазначене питання, А. В Хаммуді пропонує доповнити перше речення ч. 1 ст. 225 КПК таким змістом: після слів «...достовірність показань» додати «сторони кримінального провадження як зі сторони обвинувачення (слідчий, керівник органу досудового розслідування, прокурор, потерпілий, законний представник), так і зі сторони захисту (підозрюваний, обвинувачений, засуджений, виправданий)...» [4, с. 276-283]. Але ж потерпілого під час досудового провадження не можна віднести до сторони обвинувачення згідно положень чинного КПК.

Так, відповідно до Постанови Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду від 4.10.2021 р. «потерпілий є учасником кримінального та судового провадження, однак, на загальних підставах, але до жодної із сторін кримінального провадження не належить. Лише у випадку, коли прокурор відмовився від підтримання державного обвинувачення в суді, то такий потерпілий користується всіма правами сторони обвинувачення під час судового розгляду (частини 2 та 4 статті 340 КПК). Потерпілий на стадії досудового розслідування правами сторони обвинувачення не наділений та, відповідно, не користується, а перелік його прав та обов'язків передбачено у статтях 56-57 КПК» [5].

Тому, вважаємо, що слід забезпечити ініціативу та участь під час допиту свідка, потерпілого під час досудового розслідування в судовому засіданні

відповідно до правил, передбачених ст. 225 КПК, безпосередньо таких учасників кримінального провадження як потерпілий, його представник, законний представник. Забезпечення права потерпілого на процесуальну комунікацію таким чином в ряді випадків сприятиме змагальності, рівності, оперативності досудового провадження.

Список використаних джерел:

1. Давиденко С. В. Співвідношення в кримінально-процесуальній діяльності потерпілого понять «обов'язок доказування» та «тягар доказування». *Форум права*. 2012. № 4. С. 283-291.
2. Пропозиції КМЄС щодо внесення змін до Кримінального процесуального кодексу URL: <https://www.euam-ukraine.eu/ua/news/latest-news/euam-launches-project-to-strengthen-crime-victims-rights/>
3. Гловюк І. В. Депонування показань свідка, потерпілого за Кримінальним процесуальним кодексом України 2012 р. *Юридичний вісник*. 2014. №6. С. 274-281.
4. Хаммуді А. В. Особливості допиту потерпілого, свідка під час досудового розслідування у судовому засіданні. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2016. № 4 (76). С.276-283.
5. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду від 4.10.2021 р. (справа №756/10189/20, провадження №51-517кмо21) URL: <https://ips.ligazakon.net/document/C019933>

Мельник Андрій Валерійович

аспірант кафедри кримінального процесу,

детективної та оперативно-розшукової діяльності

Національного університету «Одеська юридична академія»

ОКРЕМІ ЗАУВАЖЕННЯ ЩОДО РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ПОВНОВАЖЕНЬ ДІЗНАВАЧА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Кримінальним процесуальним кодексом України 2012 р. було визначено особливості спрощеного провадження щодо кримінальних проступків. Однак лише 01.07.2020 р. набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 22.11.2018 р. № 2617-VIII, яким було внесено значні зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального та Кримінального процесуального кодексів, пов'язані із запровадженням інституту кримінальних проступків [1].

Разом з тим, слід зауважити, що внесення змін було дещо фрагментарним та не комплексним без врахування європейських стандартів щодо чіткості, ясності, послідовності, ефективності, результативності та пропорційності закону. Перш за все, слід наголосити, що у Конституції України така юридична категорія, як «кримінальний проступок» не вживається, а вживається поняття «злочин» (наприклад, ст.ст. 60, 62, 76, 92 Конституції України) [2].

Крім того, певна неузгодженість окремих положень КПК України прослідковується у слідуючому. Так, відповідно до ч. 2 ст. 40¹ КПК дізнавач уповноважений: 1) починати дізнання за наявності підстав, передбачених цим Кодексом; 2) проводити огляд місця події, обшук затриманої особи, опитувати осіб, вилучати знаряддя і засоби вчинення правопорушення, речі і документи, що є безпосереднім предметом кримінального проступку або виявлені під час затримання, а також проводити слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії у випадках, установлених цим Кодексом; 3) доручати проведення

слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій у випадках, установлених цим Кодексом, відповідним оперативним підрозділам; 4) звертатися за погодженням із прокурором до слідчого судді з клопотаннями про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій; 5) повідомляти за погодженням із прокурором особі про підозру у вчиненні кримінального проступку; 6) за результатами розслідування складати обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру та подавати їх прокурору на затвердження; 7) приймати процесуальні рішення у випадках, передбачених цим Кодексом, у тому числі щодо закриття кримінального провадження за наявності підстав, передбачених [статтею 284](#) цього Кодексу; 8) здійснювати інші повноваження, передбачені цим Кодексом [3].

Паралельно відповідні зміни, що узгоджуються з регламентованими повноваженнями дізнавача, було внесено, наприклад, до ст. 132 КПК (щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження), ст. 291 КПК (щодо складання обвинувального акту слідчим, дізнавачем), ст. 477 КПК (щодо початку кримінального провадженням у формі приватного обвинувачення слідчим, дізнавачем, прокурором лише на підставі заяви потерпілого).

Однак відповідних змін, що узгоджувались би з регламентованими повноваженнями дізнавача, не знаходимо у ч. 3, 4 ст. 176 КПК («слідчий суддя, суд відмовляє у застосуванні запобіжного заходу, якщо слідчий, прокурор не доведе, що встановлені під час розгляду клопотання про застосування запобіжних заходів обставини, є достатніми для переконання, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів, передбачених [частиною першою](#) цієї статті, не може запобігти доведеним під час розгляду ризику або ризикам. При цьому найбільш м'яким запобіжним заходом є особисте зобов'язання, а найбільш суворим - тримання під вартою. Запобіжні заходи застосовуються: під час досудового розслідування - слідчим суддею за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором, або за клопотанням прокурора, а під час судового провадження -

судом за клопотанням прокурора» [4]), незважаючи на те, що під час досудового розслідування кримінальних проступків застосовуються такі запобіжні заходи, як особисте зобов'язання та особиста порука (ст. 299 КПК). А також ч. 3 ст. 179 КПК та ч. 6 ст. 180 КПК не містять вказівки на повноваження дізнавача щодо здійснення контролю за виконанням особистого зобов'язання та особистої поруки.

Не знаходимо необхідних змін і у чинній редакції ст.ст. 223, 224, 246 КПК в контексті вимог до проведення слідчих (розшукових) дій, в тому числі негласних слідчих (розшукових) дій, що не узгоджується з ст. 300 КПК, де законодавець зазначає, що під час досудового розслідування кримінальних проступків дозволяється виконувати всі слідчі (розшукові) дії, передбачені КПК, та негласні слідчі (розшукові) дії, передбачені ч. 2 ст. 264 та ст. 268 цього КПК.

Тому приходимо до висновку про необхідність внесення змін та доповнень до окремих положень КПК України щодо регламентації повноважень дізнавача в кримінальному провадженні.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень: Закон України від 22.11.2018 р. №2617-VIII [сайт] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19#Text> (дата звернення 10.10.2021).

2. Конституція України від 28 червня 1996 року [сайт] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 10.10.2021).

3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13. 04. 2012 р. [сайт] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 11.10.2021).

4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13. 04. 2012 р. [сайт] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 11.10.2021).

Мерімеріна Інга Олександрівна

аспірантка кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності Національного університету

«Одеська юридична академія», начальник відділу

Одеської обласної прокуратури

ПОВНОВАЖЕННЯ ПРОКУРОРА ПРИ ВІДСТОРОНЕННІ ПІДОЗРЮВАНОВОГО, ОБВИНУВАЧЕНОГО ВІД ПОСАДИ

Інститут кримінального процесуального примусу є необхідним і соціально-обумовленим засобом виконання державою захисту суспільства від злочинних посягань, забезпечення належного кримінального процесуального провадження, нейтралізації протидії розслідуванню.

Відсторонення від посади є одним із заходів забезпечення кримінального провадження, який може бути здійснено щодо особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину та застосовується виключно на підставі ухвали слідчого судді або суду, і це є головною відмінністю від інших заходів.

Частиною другою вказаної статті передбачено, що відсторонення від посади здійснюється на строк не більше двох місяців. Строк відсторонення від посади може бути продовжено відповідно до вимог статті 158 КПК України [1].

Відсторонення від посади можна визначити як тимчасове, вимушене недопущення особи, яка знаходиться у певних службових відносинах з органами державної влади та місцевого самоврядування, підприємствами, установами чи організаціями, до виконання своїх функціональних обов'язків з підстав і в порядку, передбачених КПК України [2].

Метою відсторонення від посади можна визначити припинення кримінального правопорушення підозрюваного, обвинуваченого, а також припинення його протиправної поведінки [3].

Серед підстав застосування цього заходу забезпечення кримінального провадження є правові та фактичні, які у сукупності забезпечують законність обмеження права у такий спосіб.

Ухвала слідчого судді під час досудового розслідування та ухвала суду у судовому провадженні є правовими підставами застосування цього заходу.

Фактичними підставами застосування відсторонення від посади є наявність достатніх даних, що дають підстави вважати, що підозрюваний, обвинувачений, перебуваючи на посаді, знищить чи підробить речі, документи, які мають суттєве значення для досудового розслідування, незаконними методами впливатиме на свідків та інших учасників кримінального провадження або протиправно перешкоджатиме кримінальному провадженню іншим чином.

Відсторонення від посади під час кримінального провадження слід також відрізняти від позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, що є видом покарання і застосовується за вироком суду до осіб, визнаних винними у вчиненні злочину.

Порядок відсторонення від посади включає такі етапи:

- складання клопотання про відсторонення від посади;
- погодження клопотання слідчого із прокурором, якщо воно складено слідчим;
- звернення слідчого, прокурора з клопотанням про відсторонення від посади до слідчого судді;
- розгляд слідчим суддею, судом клопотання про відсторонення від посади;
- постановлення ухвали слідчого судді, суду та скерування її до виконання.

Клопотання слід розглядати як письмове звернення прокурора або слідчого за погодженням з прокурором до слідчого судді (суду) з проханням вирішити питання про відсторонення особи від посади під час кримінального провадження.

Ініціювання відсторонення підозрюваного від посади може здійснюватися прокурором до слідчого судді самостійно. У разі якщо слідчий звертається з клопотання, він обов'язково повинен його погодити з прокурором.

У випадку коли до суду надійшло клопотання, яке не погоджувалось з прокурором або з якого не зрозуміло, який саме прокурор його погодив слідчий суддя залишає його без розгляду, оскільки такий документ не відповідає вимогам та не має юридичної сили.

Прокурор під час складання клопотання або ж при погодженні клопотання слідчого повинен звернути увагу на наявність у матеріалах кримінального провадження підстав вважати, що існує обґрунтована підозра щодо вчинення злочину та повідомлення особі про підозру у його вчиненні; що проведення досудового розслідування виправдовує необхідність такого втручання у права і свободи особи, про який ідеться у відповідному клопотанні, тобто, що підозрюваний, обвинувачений, перебуваючи на посаді, використав своє службове становище для сприяння вчиненню кримінального правопорушення, перебуваючи на посаді та використовуючи своє службове становище, може продовжувати злочинну діяльність, знищити чи підробити речі і документи, які можуть мати суттєве значення для досудового розслідування, незаконними засобами впливатиме на свідків та інших учасників кримінального провадження, протиправно перешкоджатиме кримінальному провадженню іншим чином.

На відміну від порядку застосування такого засобу забезпечення кримінального провадження як відсторонення особи від посади, ініціатором клопотання про продовження його строку може бути лише прокурор.

Слід зазначити, що порядок його розгляду слідчим суддею, судом такий, як і порядок розгляду клопотання про відсторонення від посади. Разом з тим, у клопотанні зазначається про те, що продовжують існувати обставини, які дають підстави вважати, що підозрюваний, обвинувачений, перебуваючи на посаді, може знищити чи підробити речі і документи, які мають суттєве значення для досудового розслідування, незаконними способами впливатиме на свідків та інших учасників кримінального провадження або протиправно перешкоджатиме кримінальному провадженню іншим чином.

Обґрунтування клопотання прокурора про продовження строку відсторонення від посади є ширшим, ніж предмет обґрунтування рішення про

застосування цього заходу тому, що доведення факту, що обставини, які стали підставою для відсторонення від посади, продовжують існувати. При цьому, прокурор, крім іншого, повинен довести, що сторона обвинувачення не мала можливості забезпечити досягнення цілей, заради яких було здійснено відсторонення від посади, іншими способами протягом дії ухвали суду, що передбачено п. 2 ч.2 ст. 158 КПК України.

Підсумовуючи викладене можливо дійти висновку, що застосування такого заходу забезпечення кримінального провадження має бути обґрунтованим, у відповідному клопотання зазначаються конкретні обставини, що свідчать про наявність підстав для прийняття рішення про відсторонення від посади. Прокурор у кримінальному провадженні має забезпечити щоб застосування такого запобіжного заходу відбувалось на законних підставах та лише у порядку, який визначено кримінальним процесуальним законодавством, та не допускати обмеження прав особи в цій частині.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

2. Дьомін Ю.М. Відсторонення від посади як один із заходів забезпечення кримінального провадження. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 234.

3. Інформаційний лист Вищого спеціалізованого Суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про деякі питання здійснення слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження»

№ 223-558/0/4-13 від 05.04.2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0558740-13#Text>

Щиголь Олег Володимирович

аспірант кафедри кримінального процесу та криміналістики

Навчально-наукового інституту права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ГАРАНТІЇ ПРАВ ПОТЕРПІЛОГО НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЯК ЗАПОРУКА ДОСЯГНЕННЯ ЗАВДАНЬ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Після розпаду Союзу Радянських Соціалістичних Республік та здобуття Україною незалежності ментальність суспільства почала поступово змінюватися. Відбулося переосмислення базових підвалин суспільного життя, напрямів внутрішньої та зовнішньої державної політики. Замість пріоритету інтересів «трудящих», «радянського народу» (всіх і кожного, але водночас нікого), добробуту держави (насправді – Комуністичної партії) найвищою соціальною цінністю було визнано людину. Це положення знайшло своє офіційне закріплення в статті 3 Конституції України 1996 року [1]. За змістом вказаної норми не держава визначає волю й інтереси людей, як це було в радянський період, а навпаки – права, свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження та забезпечення прав і свобод людини є її головним обов'язком.

Згаданий вище підхід знайшов своє відображення і в юридичній сфері, насамперед кримінальному процесі. Враховуючи принцип гуманізації, настійну потребу посилення захисту прав і свобод людини, а також загальновизнані міжнародні стандарти у зазначеній площині, вітчизняне кримінальне процесуальне законодавство зазнало суттєвих змін, відбулося його реформування. З прийняттям у 2012 році нового КПК України [2] обвинувальна (де-факто) модель замінилася змагальністю, важливого значення набуло дотримання кримінальної процесуальної форми, запроваджено широкий спектр

загальних засад кримінального провадження (статті 8-29 Кодексу), введено механізми відновного правосуддя.

У свою чергу, розкриття злочинів та викриття винних, як суто державницька складова радянської репресивної кримінально-правової політики, поступилися якісно новим завданням кримінального провадження. Згідно статті 2 чинного КПК України ними визнаються: 1) захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень; 2) охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження; 3) забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу, і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Тим не менш, досягнення перелічених завдань видається неможливим за відсутності розгалуженої системи кримінальних процесуальних гарантій – умов, вимог, правил та положень, які дістають свій фактичний вияв у процесуальних рішеннях, діях та/або бездіяльності, котрі спрямовані на забезпечення законності й дієвості кримінального провадження в цілому, його стадій, етапів, забезпечення здійснення (реалізації) прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, їх охорони й захисту, а також забезпечення виконання ними встановлених законом обов'язків.

М.А. Погорецький зазначає, що кримінально-процесуальні гарантії є фундаментальною категорією кримінального процесу. Вони мають не лише науково-методологічне значення для розробки засад кримінального судочинства, а й практичне значення для забезпечення функціонування його інститутів, окремих норм, реалізації процесуальних прав та законних інтересів усіх його суб'єктів. [3, с. 1]

Підсумовуючи, за напрямом забезпечувального впливу кримінальні процесуальні гарантії можливо класифікувати на дві групи: 1) гарантії

кримінального провадження; 2) гарантії прав, свобод, законних інтересів та обов'язків його учасників. При цьому в ряді випадків гарантії другої групи – їх належне законодавче закріплення та практична реалізація – можуть сприяти і досягненню завдань кримінального провадження (прямо чи опосередковано). У вказаному контексті на особливу увагу заслуговують гарантії прав потерпілого – особи, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди.

Потерпілий є одним із найважливіших учасників кримінального провадження з огляду на його визначну роль у кримінальному процесі, а також у зв'язку з об'єктивно обумовленою потребою захисту прав та законних інтересів потерпілого, що були порушені злочином чи кримінальним проступком. [4, с. 290]

Як стверджує Н.В. Михайлова, захист потерпілого становить сенс кримінального процесу. [5, с. 203] У свою чергу, Р.І. Котелевський зауважує, що саме потерпілому, а не підозрюваному, обвинуваченому, підсудному завдано шкоду, причому ця шкода має реальний, конкретний характер, тоді як стосовно обвинуваченого будь-які несприятливі наслідки, що є результатом кримінального судочинства, мають лише ймовірний характер. Відтак, науковець підтримує позицію тих вчених, які говорять про потребу подальшого розширення прав потерпілого, необхідність забезпечення розумного і справедливого балансу прав та інтересів обвинуваченого й потерпілого, який зараз відсутній. Проблему забезпечення прав потерпілого слід вважати першочерговою, що повністю узгоджується з тенденціями в розвитку правозахисного законодавства. [6, с. 228]

Отже, кримінальне процесуальне законодавство має закріплювати широке коло прав потерпілого та, що найголовніше, їх гарантії. Лише за таких обставин можливо вести мову про перспективність відновлення порушених прав потерпілого, реальну (а не лише номінальну) участь цього учасника в кримінальному провадженні.

Крім того, наявність належних і достатніх гарантій прав потерпілого, безумовно, сприяє досягненню завдань кримінального провадження. Реалізуючи надані законом процесуальні права, потерпілі допомагають стороні обвинувачення у встановленні фактичних обставин кримінального провадження, впливають на хід і результати досудового розслідування, забезпечуючи його повноту та своєчасність. За жодних сумнівів, ніхто не зацікавлений у ефективності кримінального провадження так, як потерпілі; іноді саме вони роблять основний внесок в досягнення його завдань. Оскільки органи кримінальної юстиції та їх посадові особи є завантаженими, потерпілі та їх представники часто беруть кримінальне провадження «в свої руки».

Чи не найважливішою стадією кримінального процесу є досудове розслідування. Саме в його ході здійснюється формування доказової бази, вчиняється основний масив процесуальних дій, напрацьовується правова позиція сторони обвинувачення. Від якості й повноти досудового розслідування залежить результативність судового розгляду та всього кримінального провадження.

Прикметно, що значна кількість процесуальних прав потерпілого та їх гарантій дістають вияв саме на досудовому розслідуванні, оскільки після його закінчення вони частково чи повністю втрачають свій сенс, стають марними. [4, с. 290] З-поміж іншого, на увагу заслуговують збирання та подання доказів, надання показань, ініціювання слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій.

Якщо в ході слідства чи дізнання потерпілий бездіє, це ставить під загрозу захист його порушених прав та продуктивність кримінального провадження. Однією з найбільш поширених причин цього слугує недостатня кількість гарантій прав потерпілого або ж їх недієвість (недостатня дієвість).

Аналіз чинного законодавства та правозастосовної практики демонструє, що на досудовому розслідуванні процесуальні права потерпілого є обмеженими. Згідно чинного КПК України він не має права залучати перекладача, спеціаліста, самостійно ініціювати та брати участь у вирішенні питання про застосування

заходів забезпечення кримінального провадження (в тому числі запобіжних заходів), проводити експертизу. Право потерпілого на збирання доказів також супроводжується низкою серйозних проблем.

Усе це свідчить про відсутність належних гарантій прав потерпілого на стадії досудового розслідування та, як наслідок, незавершеність реформи вітчизняного кримінального процесуального законодавства. Порівняно з підозрюваним, обвинуваченим потерпілий є безпорадним, вразливим. Вказане негативно впливає на досягнення завдань кримінального провадження, викривлює їх зміст. Натомість потенціал потерпілих залишається до кінця не розкритим.

Висновки. Беручи участь у формуванні доказової бази, слідчих (розшукових) та інших процесуальних діях, потерпілі не лише задовольняють свої власні інтереси в кримінальному провадженні, а й сприяють досягненню всього комплексу завдань, передбачених статтею 2 КПК України. Процесуальна активність потерпілих на досудовому розслідуванні забезпечує його повноту та своєчасність, створюючи міцне підґрунтя для результативного судового розгляду та кримінального провадження загалом. Тим не менш, за відсутності достатніх і дієвих гарантій права потерпілого втрачають будь-який сенс. Лише маючи можливість брати активну участь у кримінальному процесі та реально впливати на його результати (що забезпечується за допомогою розгалуженої системи процесуальних гарантій) потерпілий може вважатися повноправним учасником кримінального провадження. Втім, стан справ у цій площині залишається незадовільним.

Таким чином, необхідним є постійне розширення прав потерпілого, гарантій їх здійснення (реалізації), охорони та захисту, а також вдосконалення вже закріплених у КПК України гарантій.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI / Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88.

3. Погорецький М.А. Поняття кримінально-процесуальних гарантій. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. 2014. № 2. С. 1-23.

4. Щиголь О. Забезпечення прав потерпілого на збирання та подання доказів під час досудового розслідування. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 3. С. 289-295.

5. Михайлова Н.В. Інститут захисту прав потерпілого за новим КПК України. *Право і суспільство*. 2013. № 2. С. 203-206.

6. Котелевський Р. Гарантії реалізації прав потерпілих (фізичної та юридичної особи) у кримінальному провадженні. *Evropský politický a právní diskurz*. 2020. Sv. 7. Vyd. 5. С. 224-230.

ДОКАЗИ І ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ

Аскеров Кенан Азиз оглы

докторант кафедры уголовного процесса

Бакинского государственного университета

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ДОКАЗАТЕЛЬСТВ, ПОЛУЧЕННЫХ ПРИ ЭКСТРУМАЦИИ В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

Процесс доказывания детально регламентируется в Уголовно-процессуальном Кодексе Азербайджанской Республики (далее – УПК АР). Согласно ст. 138.1 УПК АР, доказывание состоит из собирания, проверки, оценки доказательств с целью установления обстоятельств, имеющих значение для законного, обоснованного и справедливого разрешения обвинения.

Процессуальная деятельность следователя должна соответствовать процессуальным правилам, а мыслительная деятельность следователя в процессе доказывания должна протекать ещё и в соответствии с общими логическими законами рационального мышления. Суждения и умозаключения следователя на счет отдельно взятых обстоятельств или всего уголовного дела в целом представляют собой такое же выводное знание, как и любые другие суждения и умозаключения, и отличаются только своим предметом. Поэтому при исследовании и оценке результатов следственных действия следователь должен руководствоваться логическими приемами получения исходных данных и вывода умозаключений, оценки достоверности своих выводов.

Хотя закон исчерпывающе определяет элементы доказывания, но в теории были предприняты попытки добавления в эту систему новых элементов. Так, например, некоторые авторы в качестве первоначального элемента доказывания выделяли выдвижение версий, а ряд авторов в качестве самостоятельного

элемента доказывания называли поиск доказательств [2, с. 246; 3, с. 45]. Среди таких авторов мы поддерживаем позицию тех, которые высказываются о необходимости выделения в процессе доказывания использования доказательств как самостоятельного и значимого элемента [1, с. 295-296].

Само понятие «использование доказательств» по содержанию очень широкое и включает в себя ряд определенных действий по применению имеющихся у следователя доказательств, при производстве того или иного следственного или процессуального действия. Так как считаем, что уголовно-процессуальная деятельность следователя связана не только с собиранием, проверкой и оценкой доказательств, но и с использованием полученных доказательств на протяжении всего хода предварительного расследования по уголовному делу, как при принятии процессуальных решений, так и при производстве отдельных следственных действий. Использование доказательств не только предполагает их непосредственное предъявление в ходе следственного действия, но включает в себя также и опосредствованные способы реализации находящейся в распоряжении следователя доказательственной информации. Например, возможно ознакомление с ней допрашиваемого с целью изменения его ошибочной или ложной позиции, а также получения от него показаний о предъявленных доказательствах и связанных с ними обстоятельствах расследуемого уголовного дела.

Если говорить конкретно применительно к эксгумации, то следует, отметить, что это следственное действие проводится, как правило, по уголовным делам, по которым отсутствуют свидетели, прямо указывающие на лиц и обстоятельства совершенного преступления. Соответственно доказательства, полученные при производстве эксгумации, могут являться единственными по данным уголовным делам, и правильное их использование должно привести к раскрытию преступления. В процессе производства данного следственного действия получают вещественные доказательства в виде предметов одежды, иных изъятых из могилы (гроба) предметов, объектов, полученных в результате экспертного исследования.

Возможности использования доказательств, полученных в результате эксгумации, обуславливается именно видами получаемых доказательств. Полученные в результате производства эксгумации доказательства могут использоваться как для проверки прежних, так и для выдвижения новых версий по уголовному делу, направлять предварительное следствие по нужному пути и, таким образом, обеспечивать необходимой информацией органов предварительного расследования.

Согласно ст. 237.1. УПК АР, при необходимости извлечения трупа из могилы, то есть при необходимости эксгумации следователь вносит прокурору, осуществляющему процессуальное руководство предварительным расследованием, мотивированное ходатайство об обращении с представлением в суд для получения разрешения на эксгумацию. Эксгумация может производиться только по постановлению суда. Эксгумация производится в присутствии следователя, специалиста в области судебной медицины, близких родственников умершего или его законных представителей в зависимости от их желания. Эксгумированный труп может быть вывезен в соответствующее медицинское учреждение в сопровождении указанных лиц для проведения других исследований.

Изучение практики показывает, что в большинстве случаев доказательства, получаемые в ходе эксгумации, используются при производстве таких следственных действий как изъятие образцов для исследования, назначение экспертизы (как правило, повторной судебно-медицинской экспертизы), допросы и проверка показаний на месте, очные ставки, опознание трупа.

Применение специальных тактических приемов, пожалуй, требует использование доказательств «добытых» производством эксгумации, при производстве допросов. Использование доказательств, полученных в ходе эксгумации, при допросе не обусловлено наличием расхождений между показаниями и материалами уголовного дела, а скорее вытекает из необходимости получения более конкретных и детальных показаний, как по

поводу предъявленных доказательств, так и связанных с ними обстоятельств дела.

Задача следователя тактически правильно использовать полученные в ходе производства эксгумации доказательства, что требует от него большого мастерства и профессионализма. Это обусловлено тем, что лица, подозреваемые или обвиняемые в совершении преступления, как правило, не идут на контакт с правоохранительными органами, и, соответственно, дают ложные показания.

Практика показывает, что в ходе производства следственных действий, а также некоторых других процессуальных действий, у лиц, осуществляющих предварительное расследование, есть реальная возможность широко использовать доказательства, полученные в ходе производства эксгумации. Основными направлениями использования доказательств, полученных в ходе эксгумации, являются:

- 1) установление истинной причины смерти и идентификация трупа;
- 2) раскрытие преступлений прошлых лет;
- 3) выявление новых составов преступлений;
- 4) устранение ранее допущенных процессуальных (экспертных) ошибок.

На основе изложенного выше можно прийти к выводу, что доказательства, получаемые в результате эксгумации, могут использоваться в ходе доказывания как основание для принятия решения по делу, в качестве основы для раскрытия преступлений прошлых лет и выявления новых составов преступлений, а также для устранения ранее допущенных процессуальных ошибок.

Список использованной литературы:

1. Abbasova F.M. Cinayət prosesi. Dərslik. Ümumi hissə. Təkmilləşdirilmiş 3-cü nəşr. Bakı: Hüquq yayın evi, 2021, 464 s.
2. Cəfərquliyev M.Ə. Azərbaycan Respublikasının cinayət prosesi. Dərslik. Bakı: Qanun, 2008, 768 s.

3. Kərimov Ş.M. Cinayət prosesində sübutetmə. Dərs vəsaiti. Bakı: Elm və təhsil, 2009, 208 s.

Степаненко Андрій Сергійович

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності Національного університету «Одеська юридична академія»,

СТАНДАРТ ДОКАЗУВАННЯ «ПОЗА РОЗУМНИМ СУМНІВОМ» У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ НОВОЇ ЗЕЛАНДІЇ

З моменту прийняття оновленого КПК України та адоптації стандарту доказування (доведення) “поза розумним сумнівом” у національне законодавство пройшло достатньо часу для того щоб вищі національні судові органи адресували зміст даного стандарту. Що і було зроблено на рівні рішень Верховного Суду [1] й Вищого антикорупційного суду [2]. Разом з тим, підходи до визначення, як і необхідність надання будь-якого визначення різняться в залежності від юрисдикції, що і буде продемонстровано на прикладі Нової Зеландії.

Питання про надання роз’яснень, а отже і розуміння досліджуваного стандарту стало предметом розгляду Апеляційного Суду Нової Зеландії (далі – АС Нової Зеландії) у 2006 році, у справі *The Queen v Wanhaballa*, де апеляційна скарга базувалася (окрім іншого) на невірному роз’ясненні стандарту доказування суддею суду першої інстанції.

Досліджуючи вказане рішення, АС Нової Зеландії, у своєму аналізі не обмежувався лише національної практикою, а й досліджував досвід Англії та Уельсу, США, Австралії і Канади [3, Paras. 33–38], а також праці окремих дослідників [3, Paras. 44–46].

АС Нової Зеландії виокремив наступні основні підходи до розуміння концепції “доведеності поза розумним сумнівом”, які склалися у судах Нової Зеландії:

- 1) доведеність поза розумним сумнівом, досягнута коли ви впевнені/переконанні (sure) у вині підсудного, де розумним сумнівом є сумнів, який присяжні будуть вважати за такий з огляду на обставини справи;
- 2) досягнення абсолютної математичної чи наукової достовірності (впевненості) не є обов'язковою умовою винесення обвинувального вироку;
- 3) почуття впевненості має бути таким же сильним, щоб ви були б готові зробити важливі рішення у своєму житті [3, Para. 23].

Загалом АС Нової Зеландії визнав аналогію з почуттям впевненості/переконаності як прийнятну і загалом як таку, що відповідає відповідній практиці Англії та Уельсу [3, Paras. 22, 33–34, 66], однак зазначив, що англійські судді більше уваги приділяють питанню обґрунтування обвинувального вироку, а не винесення виправдувального [3, Para. 34].

Щодо відсутності необхідності досягнення абсолютної математичної чи наукової достовірності (впевненості) то суд підтримує таку позицію, посилаючись на рішення Палати Лордів Сполученого Королівства *Miller v Ministry of Pensions* та, власне, практику судів Нової Зеландії [4]. Однак АС Нової Зеландії не проводить різниці між впевненістю/переконаністю (sure) та достовірністю/переконаністю (certainty), вказуючи лише на надлишковість досягнення саме абсолютної достовірності/переконаності [3, Paras. 24–25]. Що стосується таких прикметників, як “математична” та “наукова” то, хоча більшість АС Нової Зеландії звернула на це увагу, проте суддя Глейзбрук (Susan Glazebrook), зазначила про неприпустимість їх застосування, так як вони не передбачають досягнення такого рівня достовірності, й не є її синонімами [3, Para. 124].

Аналогія з впевненістю у прийнятті важливих рішень у власному житті застосовувалась як суддями Нової Зеландії [5], [6], так і у рішеннях Судового комітету Таємної Ради Сполученого Королівства [7], однак у своїх останніх рішеннях АС Нової Зеландії піддав критиці такий спосіб роз'яснення концепції “доведеності поза розумним сумнівом”. Так, у своїх рішеннях АС Нової Зеландії звернув увагу на наступне:

“Багато факторів впливають на людину під час прийняття важливих рішень у її житті. Під час їх прийняття людина може знаходитися під впливом спекуляцій, надій, упереджень та емоцій. <...> Також ймовірним, якщо неминучим, є те що, [особа] не може бути впевнена/переконана поза розумним сумнівом, а буде приймати рішення на рівні балансу ймовірностей”, [8].

Наприкінці свого аналізу АС Нової Зеландії рекомендує суддям надавати роз’яснення використовуючи інструкції вироблені Верховним Судом Канади у рішення по справі *R. v. Lifchus* [9], з наступними коментарями:

“Точкою відліку повинна бути презумпція невинуватості. Ви [присяжні] повинні вважати підсудного невинним поки Корона (сторона обвинувачення) не доведе його/її вину. Презумпція невинуватості означає, що підсудний не повинен надавати будь-яких доказів, чи доводити свою невинуватість.

Корона повинна довести вину підсудного поза розумним сумнівом. Доведеність поза розумним сумнівом є дуже високим стандартом доказування, кого Корона досягнула, якщо наприкінці розгляду справи, ви [присяжні] впевнені/переконані у вині підсудного.

Для Корони недостатньо переконати вас, що підсудний ймовірно винний чи його вина є правдоподібною. З іншого боку, реконструюючи обставини минулого, практично неможливо, довести що-небудь до рівня абсолютної достовірності і Корона не повинна цього робити.

Що таке розумний сумнів? Розумний сумнів є дійсним та обґрунтованим (honest and reasonable) сумнівом, що залишився у вас, щодо винуватості підсудного, після ретельного та неупередженого дослідження усіх доказів.

Якщо, після ретельного та неупередженого дослідження усіх доказів, ви впевнені у вині підсудного ви повинні визнати його винним. З іншого боку, якщо ви не впевнені/переконані у його винні ви повинні визнати його невинуватим” [3, Para. 49].

Таким чином, позицію АС Нової Зеландії можна охарактеризувати наступним чином: 1) інструкції мають бути надані суддею; 2) необхідно використовувати інструкції, що були запропоновані Верховним Судом Канади

або, як запропонувала суддя Сьюзан Глейзбрук (Susan Glazebrook), модельні інструкції надані Верховним судом штату Нью Джерсі США [3, Paras. 72, 128], [10, Paras. 60–61], які фактично відтворюють інструкції запропоновані Федеральним судовим центром США [11, с. 28].

Список використаних джерел:

1. Постанова Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 21 січня 2020 р. (Справа № 754/17019/17) // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87365803>
2. Вирок Вищого антикорупційного суду від 15 червня 2020 р. (Справа № 991/492/19) // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89823388>
3. R v. Wanhalla [2007] 2 NZLR 573. New Zealand Legal Information Institute.[Online]. Available: <http://www.nzlii.org/nz/cases/NZCA/2006/229.html>
4. R v Batt (2000) CA 47/00.
5. R v. Dagg [1962] NZLR 817.
6. R v Speakman (1989) 5 CRNZ 250 (CA).
7. Walters v R [1969] 2 AC 26.
8. R v Jopson CA24/05, 25 November 2005.
9. R. v. Lifchus, [1997] 3 SCR 320, 1997 CanLII 319 (SCC). The Canadian Legal Information Institute. [Online]. Available: <http://canlii.ca/t/1fqzt>
10. State v. Medina, 147 N.J. 43 (N.J. 1996). Casetext. [Online]. Available: <https://casetext.com/case/state-v-medina-35>
11. Federal Judicial Center, Pattern Criminal Jury Instructions. 1987. [Online]. Available: <https://www.ojp.gov/pdffiles1/Digitization/110372NCJRS.pdf>

Юрчишин Віталій Дмитрович,

*кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінального
права та кримінології*

*Івано-Франківського юридичного інституту Національного університету
«Одеська юридична академія»,*

ДОПУСТИМІСТЬ ТА НЕДОПУСТИМІСТЬ ІНФОРМАЦІЇ/ДОКАЗІВ У МІЖНАРОДНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ СУДІ: ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ

Міжнародний кримінальний суд був заснований на основі Римського статуту, що був прийнятий 17 липня 1998 року та вступив в силу 1 липня 2002 року. Основні положення, що регламентують порядок збору доказів у справах про злочини, які підсудних МКС, вказані в розділі III Правил процедури і доказування МКС.

До таких доказів Римський договір відносить, зокрема: 1) покази свідків, 2) документальні докази, 3) речові та інші докази, питання про допустимість та відносність яких вирішується Судовою палатою [1]. Статутом не наводиться поняття доказів у міжнародному кримінальному процесі, але з урахуванням його положень можна робити висновок, що такими слід вважати будь-які фактичні дані, допустимість яких визначена Судом та на основі яких сторони підтверджують свої доводи по справі. Не підлягають доказуванню загальновстановлені факти.

Судова палата продовжує судовий розгляд і сторони представляють докази що обґрунтовують їхні позиції. Цікавим є те, що докази можуть подаватися не лише сторонами, а й державами, які не є учасниками процесу. Маються на увазі письмові докази, отримання яких можливе лише за наявності ініціативи та бажання держави. Це, зокрема, документи, які містять державну або військову таємницю, чи будь-яку іншу конфіденційну інформацію.

Одним із джерел доказової бази в ході проведення розслідування виступає інформація, що отримується Канцелярією із різних джерел, в тому числі і

шляхом опитування фізичних осіб. З огляду на значимість інформації, одержуваної із таких джерел, а також з огляду на специфіку злочинів, що підпадають під юрисдикцію Суду, в Положенні про Канцелярії Суду приділяється значна увага проведенню опитувань.

І тут слід відмітити той факт, що МКС чітко розрізняє два поняття – «інформація» та «доказ». Різниця між ними досить важлива в міжнародному кримінальному правосудді та полягає в наступному. По-перше, будь-яка особа може збирати інформацію, більшість з якої може бути корисною для МКС. У кінцевому підсумку лише професійно підготовлені співробітники МКС можуть визначити, яка інформація має бути представлена як докази у справі. Не вся інформація обов'язково стає доказом. Визначення, яка інформація може слугувати як доказ, ґрунтується на її ключових якостях: релевантності, достовірності, точності та надійності. Релевантність інформації залежить від того, якою мірою вона пов'язана з подіями, що розслідуються. Достовірність інформації стосується того, наскільки вона видається правдивою, що потребує активного аналізу та дослідження загального стану інформації, зібраної до цього часу, а також загальних знань про відповідну ситуацію. Точність інформації залежить від її чіткості та визначеності. За загальним правилом необхідно подавати якомога детальнішу інформацію. Надійність є індикатором того, чи має це джерело або постачальник інформації належну історію надання слідчим релевантної, достовірної та точної інформації [2].

Навіть якщо інформація однієї із сторін не набуде статусу доказів, вона може стати важливим і корисним вказівником для слідчих, дозволяючи їм ідентифікувати, знайти та законно отримати інформацію, яка може бути використана як докази. В такому випадку, така інформація може мати певну доказову цінність.

Варто наголосити, що визначення важливості та цінності інформації, зібраної учасниками міжнародного кримінального провадження, не повинно ґрунтуватися лише на тому, чи доводить вона винуватість будь-кого або ж свідчить про безпосереднє скоєння правопорушення злочинцем. Будь-яка

інформація, яка стосується справи, може так чи інакше стати для слідчих ключовим елементом для отримання більш серйозних доказів. При цьому за правилами МКС усі матеріали справи, включно із доказами, які могли бути зібрані та передані Офісу Прокурора, можуть бути згодом розкриті для ознайомлення стороні захисту (представникам обвинуваченого) в МКС. Це має важливе значення під час визначення, яку інформацію збирається надати Офісу Прокурора та чи інша сторона.

Вся зібрана та передана інформація буде детально аналізуватися Офісом Прокурора, який зможе професійно та адекватно оцінити важливість наданих відомостей. Тому питання допустимості чи недопустимості певних доказів у судовому процесі не має значної практичної ваги під час збирання інформації. Подальше опрацювання цієї інформації, її детальна перевірка та верифікація підтвердить її релевантність, надійність, вірогідність і точність. Більше того, тільки Суд має повноваження визнавати ті чи інші докази допустимими чи недопустимими, а також загалом визнавати будь-яку інформацію як доказ або ж відхиляти її.

Принцип відстеження походження і володіння інформацією/доказами в МКС має назву «ланцюг забезпечення збереження інформації/доказів» (chain of custody). Суть цієї концепції полягає в тому, щоб створити чіткий та безперервний ланцюг записів, які допоможуть Суду реконструювати, хто мав ту чи іншу інформацію в кожному відрізку часу – з моменту першого надання інформації до моменту її фактичного використання у Суді. Мета створення «ланцюга забезпечення збереження інформації/доказів» полягає в тому, щоб уникнути підробки доказів, що спричинить визнання їх недійсними в Суді. Цей принцип стосується усієї можливої інформації/доказів – паперових та електронних документів, криміналістичних експертиз, речових доказів тощо [2].

Отже, дотримання принципу «ланцюга забезпечення збереження інформації/ доказів» суттєво підвищить шанси визнання поданої інформації як доказів у конкретній справі МКС.

З метою підвищення ефективності роботи Офісу Прокурора необхідно розуміти, в яких випадках зібрана інформація, зазвичай, не прийматиметься до уваги ні Прокурором, ні самим Судом. Такими випадками є:

- 1) інформація, що зібрана під примусом, погрозою, із застосуванням сили;
- 2) інформація, що була навмисно сфальсифікована, змінена, сфабрикована;
- 3) інформація зібрана незаконним шляхом, із застосуванням обману;
- 4) показання, що були отримані за умови фінансового сприяння особам, які їх надали.

Якщо інформація зібрана з порушенням норм національного законодавства (здійснення запису розмови без згоди співрозмовника), це не означає автоматичне визнання її неприйнятною. Прокурор і Суд будуть уважно оцінювати отриману інформацію та обставини, за яких вона була здобута.

Римський Статут надає право будь-якій фізичній чи юридичній особі передати Офісу Прокурора будь-яку інформацію, яка, на їхню думку, містить факти про вчинення злочину, передбаченого його положеннями. Таке право гарантоване ст. 15 Римського статуту, в якій зазначається, що Прокурор може ініціювати розслідування на власний розсуд на основі інформації про злочини, що передбачені Римським статутом [1]. Також Прокурор оцінює серйозність отриманої інформації і за потреби може запитувати додаткову інформацію у держав, урядових та неурядових організацій або з інших надійних джерел.

Важливо також розрізняти прямі та непрямі докази. Прямі докази надають безпосереднє підтвердження злочину (наявність відео, яке демонструє вчинення злочину певною особою). Однак, такі докази є дуже рідкими та унікальними в міжнародних судових процесах. Загалом більшість доказів є непрямыми. Так, за допомогою сукупності кількох непрямих доказів може бути доведено вчинення певного злочину.

Отже, у міжнародному кримінальному процесі докази, зазвичай, поділяють на три категорії: документальні докази, докази свідків та речові докази. Крім того, слід зазначити, що в разі відправлення будь-якої важливої інформації до Офісу Прокурора, юридичною підставою для цього буде саме ст.

15 Римського статуту. При цьому правилами Суду та Офісу Прокурора не встановлено жодної обов'язкової форми звернення з метою подання інформації. Тому кожен, хто вважає, що володіє важливою інформацією з приводу тої чи іншої розглядуваної справи МКС, може відправити такі відомості у довільній формі.

Список використаних джерел:

1. Римський Статут Міжнародного кримінального суду від 17.07.1998 р. із змінами. Документ 995_588. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_588.
2. Посібник зі збору доказів для Міжнародного Кримінального Суду та документування міжнародних злочинів. Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та ВПО. URL: <https://censs.org/wp-content/uploads/2020/05/%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA-%D0%B4%D0%BB%D1%8F-%D0%9C%D0%9A%D0%A1.pdf>.

Шилін Денис Вікторович

кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності Національного університету «Одеська юридична академія»

НЕДОПУСТИМІСТЬ ДОКАЗІВ, ОТРИМАНИХ В ХОДІ ПРОВЕДЕННЯ КОНТРОЛЮ ЗА ВЧИНЕННЯМ ЗЛОЧИНУ

Відповідно до статті 271 Кримінального процесуального кодексу однією із негласних слідчих (розшукових) дій, є контроль за вчиненням злочину, який може проводитися у таких формах: контрольована поставка, контрольована та оперативна закупка, спеціальний слідчий експеримент, імітування обстановки злочину.

До прийняття чинного КПК більшість дій, які становлять окремі форми контролю за вчиненням злочину, реалізувалася у межах оперативно-розшукових дій.

Контроль за вчиненням злочину провадиться тільки за постановою прокурора та за наявності достатніх підстав вважати, що вчиняється або вчинено тяжкий чи особливо тяжкий злочин, у випадках, якщо відомості про кримінальне правопорушення та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб. Проводити контроль за вчиненням злочину має право слідчий, який здійснює досудове розслідування кримінального правопорушення, або за його дорученням - уповноважені оперативні підрозділи.

Контроль за вчиненням злочину не проводиться, якщо внаслідок таких дій неможливо повністю запобігти: 1) посяганням на життя або заподіянням особі (особам) тяжких тілесних ушкоджень; 2) поширенню речовин, небезпечних для життя багатьох людей; 3) втечі осіб, які вчинили тяжкі чи особливо тяжкі злочини; 4) екологічній або техногенній катастрофі.

В правозастосовчій практиці досить часто виникає ситуація, пов'язана з розмежуванням провокації вчинення злочину з боку правоохоронних органів та здійсненням контролю за вчиненням злочину.

У більшості випадків, коли сторона обвинувачення подає докази до суду, що були отримані в ході проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії, суд ретельно визначає та встановлює чи мала місце провокація правоохоронних органів або ж чи це був правомірний контроль за вчиненням злочину.

Нерідко працівники правоохоронних органів своїми активними діями провокують вчинення злочинів шляхом відкритої пропозиції неправомірної вигоди і наполегливого спонукання особи до її прийняття або придбання наркотичних засобів чи інших заборонених законом речовин.

Так, Верховний Суд у своїх постановках не одноразово вказував на недопустимість провокацій при проведенні контролю за вчиненням злочину.

В своїй постанові від 13 січня 2021 року Суд встановив, що за встановлених фактичних обставин кримінального провадження, на підставі

доказів, досліджених та оцінених з точки зору належності, допустимості та достовірності у судовому засіданні, місцевий суд дійшов висновку про недоведеність в діях ОСОБА_1 складу інкримінованого йому злочину, передбаченому частиною 3 [статті 368 КК](#), а саме одержання службовою особою, яка займає відповідальне становище, неправомірної вигоди за вчинення такою службовою особою в інтересах того, хто надає неправомірну вигоду, будь-якої дії з використанням наданого їй службового становища, поєднаного з вимаганням неправомірної вигоди. Апеляційний суд залишив вирок без змін.

Так, згідно з рекомендаціями Європейського суду з прав людини з метою перевірки дотримання права на справедливий судовий розгляд у випадку використання таємних агентів Суд насамперед перевіряє, чи влаштовувались пастки (те, що зазвичай називається «матеріальним критерієм провокації»), і якщо так, то чи міг заявник у національному суді скористатися цим задля свого захисту («процесуальний критерій провокації») (пункти 37, 51 рішення у справі «Банніков проти Росії» від 04 листопада 2010 року, заява № 18757/06). Суд визначає пастку як ситуацію, коли задіяні агенти - працівники органів правопорядку або особи, що діють на їх прохання - не обмежуються суто пасивними спостереженнями протиправної діяльності, а здійснюють на особу, за котрою стежать, певний вплив, провокуючи її скоїти правопорушення, яке вона в іншому випадку не вчинила би, з метою зафіксувати його, тобто отримати доказ і розпочати кримінальне правопорушення (пункт 55 рішення у справі «Раманаускас проти Литви» від 05 лютого 2008 року, заява № 74420/01).

Із зафіксованих за результатами НСРД розмов між ОСОБА_1 та ОСОБА_3 вбачається, що ОСОБА_1 пропонував ОСОБА_3 укласти офіційний договір на водокористування, за умови надання ним документів на користування земельною ділянкою, але потерпілий цього не зробив, при цьому запропонував заплатити вдвічі більше. Виправданий не погодився на пропозицію неправомірної вигоди, а навпаки наполягав на офіційній сплаті за використану воду, яку потерпілий споживає для поливу, шляхом укладання договору на

водопостачання, або у разі відсутності необхідних документів користуватися водою через іншого водокористувача.

З огляду на викладене, апеляційний суд підтвердив висновки місцевого суду про наявність провокації у діях ОСОБА_3, а тому докази, отримані шляхом підбурювання особи до вчинення злочину, не можуть бути покладені в основу обвинувачення. Таким чином протоколи, складені за результатами проведення НСРД у виді аудіо- відео контролю особи та контролю за вчиненням злочину у формі спеціального слідчого експерименту, які відбувалися 01, 03 та 07 липня 2017 року (з додатками на флеш-носіях № 247/2017т, 263/2017т, 264/2017т), а також протокол огляду грошових коштів не можуть вважатися допустимими доказами, оскільки отримані в результаті провокації до вчинення злочину всупереч вимог [КПК](#) та в порушення пункту 1 статті 6 Європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод через порушення принципу справедливості, з чим погоджується і колегія суддів. [1] Цю позицію можливо побачити і в інших постановках Верховного Суду. [2, 3]

Ще однією підставою для визнання доказів недопустимими, що були отримані під час контролю за вчиненням злочину, є відсутність документального підтвердження видачі коштів спеціального призначення, що використовувалися співробітниками поліції для проведення оперативної закупівлі.

Відповідно до п. 2.10 Інструкції про порядок оперативної закупівлі наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів, затвердженої наказом МВС № 023/0134, для проведення оперативної закупівлі використовуються грошові кошти СБУ, МВС та інші засоби. Їх отримання і використання здійснюється відповідно до відомчих нормативних актів СБУ та МВС.

При цьому суду не було надано корінця платіжного доручення від ВФРЕВ УМВС України, який би свідчив про видачу працівникам СУ ГУМВС України коштів спеціального призначення для проведення оперативної закупівлі у обвинуваченого в цьому кримінальному провадженні, що є грубим порушенням кримінального процесуального законодавства.

Таким чином, суди дійшли обґрунтованого висновку, що за відсутності витрат спеціального призначення працівники СУ ГУМВС України об'єктивно не могли видати покупцю оперативної закупки грошові кошти, необхідні для проведення оперативної закупівлі у обвинуваченого. [4]

Також докази визнаються недопустимими, якщо контроль за вчиненням злочину закінчується відкритим фіксуванням, а протокол не складається у присутності особи, щодо якої провадилось НСРД.

Матеріалами кримінального провадження встановлено, що контроль за вчиненням злочину у формі спеціального слідчого експерименту 06.03.2017 року закінчився відкритим фіксуванням — затриманням та освідкуванням ОСОБА_1, проведенням обшуку його службового кабінету із вилученням заздалегідь ідентифікованих грошових коштів в сумі 15 000 гривень, що підтверджується вищезазначеними протоколами затримання та обшуку від 06.03.2017 року із долученим відеозаписом. За результатами проведення контролю за вчиненням злочину, слідчим було складено відповідний протокол лише 13.03.2017 року, тобто лише через шість днів з дня закінчення негласної слідчої (розшукової) дії, що є порушенням вимог ч. 3ст. 252 КПК України. Крім того, незважаючи на те що негласна слідча дія закінчилась відкритим фіксуванням, вказаний протокол складено у відсутність особи, відносно якої здійснювався контроль за вчиненням злочину — ОСОБА_1, чим грубо порушено право на захист обвинуваченого. [5, 6]

Список використаних джерел:

1. Постанова Верховного Суду від 13.01.2021 р., справа № 663/2885/17, Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94194562>
2. Постанова Верховного Суду від 12.02.2020, справа №485/1576/16-к, Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87703476>
3. Постанова Верховного Суду від 17.11.2020, справа №722/1436/18, Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92973773>

4. Постанова Верховного Суду від 01.07.2020, справа № 643/10749/14-к,
Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90202735>
5. Вирок Орджонікідзевський районний суд м. Запоріжжя від 27.12.2019,
справа № 334/2797/17, Режим доступу:
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/86674646>
6. Ухвала Запорізького апеляційного суду від 26.01.2021 р., справа №
334/2797/17, Режим доступу:
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/94618570>

Шульгін Сергій Олександрович

кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права, процесу і криміналістики Київського інституту інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія»

ПОНЯТТЯ ТА КРИТЕРІЇ НЕПРЯМОЇ (ОПОСЕРЕДКОВАНОЇ) ПРОВОКАЦІЇ НА ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ

Однією з ознак правовою держави є наявність законодавства, яке окрім створення належних умов для протидії злочинності органами правопорядку, гарантує належну систему процесуальних запобіжників для недопущення зловживань з їх боку, або доведення перед незалежним та неупередженим судом уже допущеного порушення. Саме такою є конструкція контролю за вчиненням злочину визначена у ст. 271 КПК України. Так, ч. 1 цієї статті визначає умови та форми проведення цієї негласної слідчої дії, а ч. 3 вказує, що під час підготовки та проведення заходів з контролю за вчиненням злочину забороняється провокувати (підбурювати) особу на вчинення злочину з метою її подальшого викриття.

При цьому варто відзначити, що законодавець не навів ані поняття провокації, ані будь-якого переліку обставин, що можуть вказувати на неї. Вважаємо, що вказаний підхід не є упущенням, а навпаки свідомим підходом,

оскільки провокація злочину є досить складним поняттям. Наведення законодавцем переліку обставин, які можуть свідчити про провокацію злочину вказує на те, що відсутність однієї з них вказує на відсутність провокації. Тому враховуючи положення ч. 2 ст. 8 КПК України про те, що принцип верховенства права у кримінальному провадженні застосовується з урахуванням практики ЄСПЛ, для з'ясування питання провокації є можливість застосовувати акти інтерпретації міжнародної судової установи, за результатами розгляду аналогічних правових ситуацій. Такий підхід повністю відповідає вимогам Конвенції та дозволяє у повній мірі реалізовувати судову дискрецію під якою слід розуміти надані суду державою можливості, обирати між альтернативами, кожна з яких є законною, інтелектуально-вольову владну діяльність суду з вирішення у визначених законом випадках спірних правових питань, виходячи із цілей та принципів права, загальних засад судочинства конкретних обставин кримінального провадження.⁴

Прецедентною практикою ЄСПЛ⁵, сформульовано поняття провокації злочину та виділено окремі її критерії. Варто відзначити, що під впливом практики міжнародної судової установи Верховний Суд вдосконалив окремі критерії провокації злочину⁶ з урахуванням національного законодавства та його правозастосування.

⁴ Постанова Верховного Суду від 17.05.2018 (справа № 727/5268/17) URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74158416>; (дата звернення 18.10.2021); Постанова ВС від 22.02.2021 (справа № 441/881/20) URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95067330>; (дата звернення 18.10.2021); Постанова Верховного Суду Постанова ВС від 20.07.2021 (справа № 206/3917/20) URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98454373>; (дата звернення 18.10.2021);

⁵ Рішення ЄСПЛ «Тейшейра де Кастро проти Португалії» (№ 44/1997/828/1034) від 09.06.1998 URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-58193>; (дата звернення 18.10.2021); Рішення ЄСПЛ «Раманаускас проти Литви» (№ 74420/01) від 05.02.2008 URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-126069> (дата звернення 17.10.2021); Рішення ЄСПЛ «Баннікова проти Росії» (№ 18757/06) від 04.11.2010 URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-152842> (дата звернення 17.10.2021); Рішення ЄСПЛ «Сепіл проти Туреччини» (№ 17711/07) від 12.10.2013 URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-128037> (дата звернення 17.10.2021); Рішення ЄСПЛ «Ваньян проти Росії» (№ 53203/99) від 15.12.2005 URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-150458> (дата звернення 17.10.2021);

⁶ Постанова Верховного Суду від 08.04.2020 (справа № 164/104/18) URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/88749774>; (дата звернення 18.10.2021); Постанова Верховного Суду від 02.04.2019 (справа № 734/2421/17) URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/89289935>; (дата звернення 18.10.2021); Постанова Верховного Суду від 10.09.2019 (справа № 357/3524/16-к) URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/84449778>; (дата звернення 18.10.2021); Постанова Верховного Суду від 06.11.2019 (справа № 748/3070/15-к) URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85541582>; (дата звернення 18.10.2021); Постанова Верховного Суду від 11.02.2020 (справа № 266/3474/15-к) URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87902035>; (дата звернення 18.10.2021); Постанова Верховного Суду від 05.12.2019 (справа № 462/5338/14к) URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/86310202> (дата звернення 18.10.2021);

Проблемам провокації злочину приділено чималу увагу як практиків так науковців, однак вважаємо найбільш ґрунтовно до дослідження провокації злочину підійшли М.В. Багрій, І.В. Гловюк, О.М. Дроздов, В.В. Навроцька, М.А. Погорецький, А.В. Панова, О. Комарницька та Є.В. Попков та інші. Разом з тим, продовжуючи вирішувати скарги щодо можливого порушення Конвенції у частині вчинення провокації злочину, ЄСПЛ сформулював поняття непрямої (опосередкованої) провокації, яка на сьогоднішній день практично залишається недослідженою на науковому рівні⁷. Варто відзначити, що її практичне застосування також ще не набуло активного поширення, оскільки у Єдиному реєстрі судових рішень нам вдалось відшукати тільки 3 ухвали судів апеляційної інстанції, у яких проведено аналіз непрямої провокації. Вказані судові рішення були використані як емпіричний матеріал при написанні цього дослідження, метою якого є дослідження аналіз нормативного регулювання непрямої провокації, з'ясування її критеріїв та можливості практичного застосування. При цьому через установлені тісні вимоги до об'єму тексту роботи нажаль ми не можемо приділити уваги прямій провокації.

Так у рішеннях «Акбай та інші проти Німеччини» від 15.10.2020 (№ 40495/15) [2] та «Лалас проти Литви» від 01.03.2011 (№ 13109/04) [3], ЄСПЛ визнав, що особа може бути спровокована у тому випадку, якщо вона не безпосередньо контактувала з поліцейськими, які працюють під прикриттям, але була залучена до правопорушення співучасником, якого безпосередньо спонукала до вчинення правопорушення поліція, а також Суд навів тест для оцінки непрямої провокації: **(а)** чи було передбачуваним для поліції, що особа, безпосередньо схиляється до вчинення злочину, буде контактувати з іншими особами для участі у злочині; **(б)** чи визначалася діяльність цих осіб також поведінкою поліцейських **(с)** чи розглядали національні суди цих осіб як співучасників злочину.

⁷ Єдиним науковим джерелом з цього приводу, яке нам вдалось відшукати з цього приводу: Дроздов О.М. Непряма провокація вчинення кримінального правопорушення: кримінальний процесуальний аспект // Кримінальна юстиція в Україні: реалії та перспективи: матеріали круглого столу (м. Львів, 11 червня 2021 р.). Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ., 2021. С. 189-197.

Досить детально проаналізовано ситуацію в ухвалі Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 27.04.2021(справа № 758/5744/17) [4] у якій суд не встановив непрямої провокації навівши наступні мотиви: *«111.Незважаючи на те, що агент держави ОСОБА_4 у подальшому безпосередньо контактував з ОСОБА_1 , проте Суд має дослідити, чи становило попередньо здійснене ним підбурювання ОСОБА_2 непряму (опосередковану) провокацію ОСОБА_1 ще до першої зустрічі з ним зазначеного агента держави. Таку перевірку Суд здійснить за тестом, виробленим практикою ЄСПЛ.*

113.Обвинуваченого ОСОБА_1 сторона обвинувачення вважає співучасником злочину.

117.Враховуючи, що (1) спонукальною причиною продовжити вчинення кримінального правопорушення для ОСОБА_2 було переконування з боку ОСОБА_4 за допомогою відповідних аргументів, (2) ОСОБА_2 не передавав такі аргументи ОСОБА_4 ОСОБА_1 напряду (оскільки вони не були знайомі і не спілкувалися) чи опосередковано (оскільки ОСОБА_1 під час допиту не показував на такі обставини, а навпаки описав взаємовідносини з ОСОБА_4 щодо грошових коштів у розмірі 50 000 доларів США як взаємовідносини між адвокатом і клієнтом, а цю суму як гонорар), тобто ОСОБА_35 не чинив вплив на формування бажання ОСОБА_1 скоїти злочин, а (3) зі змісту зустрічі між ОСОБА_4 та ОСОБА_2 на АЗС 13.11.2016 вбачається, що рішучість продовжити зловживання впливом знизилася лише у ОСОБА_2 , а не у інших невстановлених осіб («керівництва» ОСОБА_2), то Суд доходить висновку, що діяльність ОСОБА_1 не визначалась у цьому контексті поведінкою агентів держави» (курсив мій, Ш.С.О.).

Подібні мотиви дослідження непрямої (опосередкованої) провокації, з посиланням на вищевказані рішення ЄСПЛ наведено в ухвалах Вінницького апеляційного суду від 12.11.2020 (справа № 140/2450/15-к) [5] та від 11.05.2021 (справа № 127/23654/17) [6].

Вважаємо, що установлення непрямої (опосередкованої) провокації є істотним порушенням прав та свобод людини і є підставою для застосування процесуальної санкції у вигляді недопустимості доказів (ст. 87 КПК).

Наведене свідчить що дослідження непрямої (опосередкованої) провокації має важливе практичне та теоретичне значення, а тому потребує поданого наукового дослідження. Такий вид провокації можливий лише за умови чинення кримінального правопорушення у співучасті та за умови, що один із співучасників не контактує безпосередньо з працівниками правоохоронного органу, або їх агентом (для зручності сприйняття виконавець № 2), а на її поведінку впливає інша особа, яка має контакт з працівниками правоохоронного органу (для зручності сприйняття виконавець № 1). Та обставини, що, особа, яка безпосередньо схиляється до вчинення злочину (виконавець № 1), буде контактувати з іншими особами для участі у злочині (виконавець № 2) повинна бути установлена на підставі будь-яких фактичних, що містяться у матеріалах провадження.

Питання про те, чи визначалася діяльність цих осіб також поведінкою поліцейських може впливати із кожної окремої ситуації та ґрунтуватись на ролі цих осіб у вчинюваному злочині, а також їх відповідних повноваженнях, які по суті, можуть бути використані для вчинення злочину (вплив підлеглого на керівника про призначення певної особи на посаду; вплив слідчого на прокурора з метою закриття кримінального провадження щодо підозрюваного. При цьому, як слушно відзначає О.М. Дроздов спокуса підбурення особи на вчинення злочину може виникати під час не тільки проведення такого виду НС(Р)Д як контроль за вчиненням злочину, а й під час проведення інших НС(Р)Д, зокрема, виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (272 КПК) [1, с. 192-2193].

Як уже зазначалось, непрямі провокація можлива виключно за умови вчинення злочину у співучасті. Дослідуючи цих осіб як співучасників злочину суди повинні з'ясувати форму співучасті, роль кожного із співучасників та їх вплив один на одного, який, на наш погляд є визначальним у цій ситуації.

Список використаних джерел:

1. Дроздов О.М. Непряма провокація вчинення кримінального правопорушення: кримінальний процесуальний аспект // Кримінальна юстиція в Україні: реалії та перспективи: матеріали круглого столу (м. Львів, 11 червня 2021 р.). Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ., 2021. С. 189-197.
2. Рішення Європейського суду з прав людини «Акбай та інші проти Німеччини» від 15.10.2020 (№ 40495/15). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-204996> (дата звернення 16.10.2021);
3. Рішення Європейського суду з прав людини «Лалас проти Литви» від 01.03.2011 (№ 13109/04) <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-172603> (дата звернення 16.10.2021);
4. Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 27.04.2021 (справа № 758/5744/17) URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96838261> (дата звернення 16.10.2021);
5. Ухвала Вінницького апеляційного суду від 12.11.2020 (справа № 140/2450/15-к) URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92913477> (дата звернення 19.10.2021);
6. Ухвала Вінницького апеляційного суду від від 11.05.2021 (справа № 127/23654/17) URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96887369> (дата звернення 19.10.2021).

Черняк Наталія Петрівна,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального процесу

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Пяничук Марія Сергіївна,

курсант 4-го курсу факультету підготовки фахівців для органів досудового

розслідування Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПРОЦЕСУ ДОКАЗУВАННЯ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ У ФОРМІ ДІЗНАННЯ

Кримінальний процесуальний кодекс (далі – КПК) України є чітко сформованим кодифікованим актом, в структурі якого законодавцем виділені загальні положення, досудове розслідування, судове провадження та ін. Загальну частину КПК можна назвати філософією кримінального-процесуального права, і дійсно, в цій частині кодексу сформульовано ряд загальних, фундаментальних положень кримінального процесу. До таких законодавцем віднесені і обставини, що підлягають доказуванню, перелік можливих доказів, особливості їх зберігання тощо. Тобто, можна з упевненістю говорити про те, що дані поняття відносяться до основ кримінального процесуального закону і підлягають застосуванню на всіх стадіях кримінального процесу.

1 липня 2020 року після прийняття закону, що передбачає запровадження такого інституту, як кримінальні проступки, вивчення та належне правове регулювання діяльності, спрямованої на збирання речових доказів, вивчення нових способів і методів доказування, що здійснюється органами дізнання – це наразі одне з важливих питань законодавчої та правозастосовної діяльності, яке потребує додаткових наукових розвідок та правового регулювання.

Вивчення досудової практики показує, що якість діяльності, спрямованої на збирання речових доказів, що здійснюється слідчими органами, не завжди відповідає вимогам принципу законності. Це відбувається не тільки через невиконання учасниками кримінального судочинства вимог кримінального

процесуального закону в цій частині, а й внаслідок прогалин у самому законодавстві і суперечливості окремих його положень. Тому ми вбачаємо доцільним зробити акцент на аналізі дискусійних питань збору доказів і процесу доказування органами дізнання на стадії досудового розслідування.

Тож, останні зміни у КПК України розширили низку процесуальних дій, що можуть бути проведені органами дізнання до внесення відомостей до ЄРДР. І так, відповідно до нової редакції частини 3 статті 214 КПК «Початок досудового розслідування» для з'ясування обставин вчинення кримінального проступку до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань може бути:

- 1) відібрано пояснення;
- 2) проведено медичне освідчування;
- 3) отримано висновок спеціаліста і знято показання технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису;
- 4) вилучено знаряддя і засоби вчинення кримінального проступку, речі і документи, що є безпосереднім предметом кримінального проступку, або які виявлені під час затримання особи, особистого огляду або огляду речей [1].

Відповідно КПК України виділяє і нові джерела доказів для підрозділів дізнання, що відображаються у положеннях ст. 298-1 КПК «Процесуальні джерела доказів у кримінальних провадженнях про кримінальні проступки», а саме: пояснення осіб, результати медичного освідчування, висновок спеціаліста, а також отримані за згодою показання технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису [1].

Пропонуємо розглянути основні аспекти деяких з вище зазначених джерел доказів та їх проблемні моменти. Так, говорячи про такий доказ, як висновок спеціаліста, необхідно провести паралель і порівняльний аналіз між експертом і спеціалістом, та, відповідно, між їх правами та обов'язками.

Згідно із ст.69 КПК України експерт – це особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» [2] на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань.

На відміну від експерта, що призначається для проведення експертизи, спеціаліст виступає як самостійний учасник кримінального провадження. Спеціалістом є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками і може надавати консультації та висновки під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок.

Також варто зазначити, що відповідно до ст.70 КПК України експерт не має права за власною ініціативою збирати матеріали для проведення експертизи [1].

До спеціаліста же, у свою чергу, такі заборони Кримінальним процесуальним кодексом не передбачені. Так, спеціаліст може, зверніть увагу саме на слово «може», тобто, якщо забажає, за його власною ініціативою, має можливість і повне право збирати матеріали для проведення експертизи.

Слід наголосити, що існує прогалина щодо підстав проведення спеціалістом своїх досліджень та взагалі порядок його залучення. Положення ст.ст. 242, 243 КПК України визначають суб'єктів проведення експертизи, підстави її проведення та порядок залучення експертів. Проте, чинний КПК України не містить жодної регламентації ні порядку залучення спеціаліста, ні підстав проведення ним дослідження.

Далі постає ще одне питання, щодо відмови у наданні висновку. Згідно із положення нової редакції ст.71 КПК України спеціаліст може (тобто, за власним бажання) надавати консультації та висновки, проте у КПК України так і не було проведено змін положення п.2 ч.5 ст. 71 щодо обов'язку спеціаліста виконувати вказівки сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду. Тож, ситуація залишається доволі неоднозначною.

Також слід звернути увагу і на проблему вилучення знарядь і засобів вчинення кримінального проступку, речей і документів, що є безпосереднім предметом кримінального проступку, або які виявлені під час затримання особи, особистого огляду або огляду речей.

Дане положення регулюється ст. 214 та ст. 298-3 КПК, в яких наголошується на можливості проведення таких процесуальних дій саме до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Проте виникає гостре питання: «Яким чином ми вилучимо предмети й речі до внесення відомостей до ЄРДР, якщо їх можна виявити тільки безпосередньо після проведення таких процесуальних дій як затримання особи, особистий огляд та огляд речей, які, відповідно, проводяться дізнавачем виключно після внесення відомостей до ЄРДР?». Тобто, можна зробити висновок, що дана норма є абсолютно незрозумілою і суперечить сама собі.

Також, після проведених, із вище зазначених, процесуальних дій, дізнавач складає певні документи по кожному із випадків, що буде процесуальним джерелом доказів відповідно до ст. 298-1 КПК України. Проте, КПК України не дає жодних роз'яснень, яке саме процесуальне рішення повинен приймати дізнавач, у випадку не встановлення складу кримінального проступку, але вже після проведення таких процесуальних дій.

Отже, чинне Кримінальне процесуальне законодавство України потребує більш детального і якісного врегулювання очевидних протиріч у сфері доказування під час досудового розслідування у формі дізнання.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. Дата оновлення: 28.04.2020 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення 17.09.2021).
2. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII Із змінами, внесеними згідно із Законом № 524-IX від 04.03.2020 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> (дата звернення 16.09.2021).

Кусайко Ілона Юріївна

курсант 4 курсу

факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Черняк Наталія Петрівна

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального процесу

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ДОСТАТНІСТЬ ЯК ОДНА З ОЗНАК ДОКАЗІВ

У кримінальному процесі доказування зазвичай розглядається як практична діяльність з встановлення обставин кримінального. У результаті даної діяльності формується система доказів, і як наслідок визначається предмет доказування. Так як в природі не існує готових доказів, то вони та їх процесуальні джерела утворюються під час кримінального провадження шляхом здійснення процесуальної діяльності.

Нині чинним Кримінальним процесуальним кодексом (далі - КПК) України на законодавчому рівні у сфері кримінального судочинства закріплено такі властивості доказів як належність, допустимість, достатність та достовірність. І якщо КПК 1960 року законодавчо вимагав від слідчого визнання достатності доказів лише для складання обвинувального висновку, то чинний закон зобов'язує слідчого, дізнавача та прокурора провести оцінку сукупності доказів щодо достатності під час прийняття всіх процесуальних рішень, а також окремих процесуальних рішень таких як повідомлення про підозру та складення обвинувального акту.

Варто зазначити, що якщо інші ознаки доказів у кримінальному процесі можна віднести до критеріїв оцінювання кожного доказу окремо, то саме критерій достатності застосовується до всієї сукупності доказів тієї чи іншої

обставини. Його досягнення є остаточним для того щоб певна обставина вважалася доведеною, а застосування є завершення оцінки доказів, тому що можна говорити про достатність належних, допустимих та достовірних доказів.

Науковці, зокрема, по різному трактують поняття «достатність доказів». Так, наприклад, М.В.Деєв розглядаючи дане питання на дисертаційному рівні визначив поняття достатності доказів як такої властивості сукупності доказів у справі, яка викликає у суб'єкта доказування внутрішню переконаність у вірогідному встановленні наявності або відсутності обставин предмету доказування, необхідних для встановлення об'єктивної істини та прийняття правильного рішення у справі [1, с.7]. В той же час С.В.Васильєв зазначає, що достатність доказу надає можливість дійти висновку про існування факту для підтвердження якого вони збиралися з самого початку. При дослідженні проблеми оцінки слідчим достатності доказів під час прийняттях основних процесуальних рішень, науковці звертають увагу що чітко не встановлено, яка сукупність доказів повинна бути достатньою, проте зазначають, що дана ситуація це не упущення на законодавчому рівні, а скоріше неспроможність передбачити різні ситуації, що виникають на практиці.

Оцінка достатності доказів має певні особливості. Як вже зазначалося лише сукупність доказів підлягає оцінюванню, проте слід акцентувати увагу, що питання достатності доказів слід вирішувати при взаємодії з питанням про значущість кожного доказу, як окремо, так і в сукупності. Також Ю.М. Грошевий наголошує про якісний, а не кількісний підхід до визначення достатності доказів [2, с.128]. Важливо пам'ятати, що кількісна характеристика не буде виконувати вирішальну роль у кримінальному провадженні. До прикладу в одному кримінальному провадженні буде достатньо і десяти доказів, а в іншому і на підставі тридцяти не можливо дійти до конкретного висновку. Тому наголошуємо, що головним є зміст доказів, який включає в себе не тільки не тільки такі властивості доказів як належність та достовірність, а зокрема основну властивість-значущість, що пряма пов'язана з визначення достатності доказів.

Той факт, що достатність є підсумковим елементом в оцінці доказів свідчить про його особливу важливість. Це підкреслює і М.Стоянов, який зазначає, що лише в останню чергу оцінюється достатність належних, допустимих і вірогідних доказів, встановлення обставин кримінальної справи та її вирішення по суті. Тому помилки при визначенні допустимості, належності та достовірності в результаті можуть призвести до визнання доказів недостатніми [3, с.478].

Таким чином, підсумовуючи вищевикладене встановлено, що достатність доказів, що наявні у кримінальному провадженні встановлюється у результаті оцінювання доказів. Неодноразово наголошено, що достатність оцінюється в останню чергу лише після належності, допустимості та достовірності. Слідчий, дізнавач, прокурор, провівши оцінку наявних доказів та спираючись на внутрішні переконання, повинні дійти висновку чи достатньо даних доказів для прийняття відповідного процесуального рішення, а також чи взаємодоповнюють докази один одного та відсутність між ними розбіжностей.

Список використаних джерел

1. Дєєв М.В. Достатність доказів у кримінальному процесі України : дис... канд. наук: 12.00.09. 2007. 218 с.
2. Грошевой Ю.М. Проблемы формирования судейского убеждения в уголовном судопроизводстве / Ю.М.Грошевой.- Харьков: Вища школа, 1975. 144 с.
3. Стоянов М. Зв'язок властивостей доказів у кримінальному судочинстві України. Сучасний вимір держави та права. Миколаїв : Іліон / за ред. В.І. Терентьєв та ін. 2008. С. 477–478.

Носенко Марія Артемівна

курсант IV курсу

факультету підготовки фахівців

для органів досудового розслідування

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Черняк Наталія Петрівна

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального процесу

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРОЦЕСУ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Одним із ключових елементів кримінального процесу є етап доказування. Законодавець розкрив поняття доказування у ч.2 ст. 91 Кримінальному процесуальному кодексі (далі – КПК) України тим самим зазначивши, що це діяльність, яка здійснюється у встановленому законом порядку та полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження [1]. Попри закріплення даного поняття та розкриття його значення у КПК України, теоретичні положення доказування й на сьогоднішній день досліджуються провідними науковцями для уникнення прогалин в процесі його проведення. Це зумовлено тим, що неправильне розуміння даного процесу та його застосування у практичній діяльності призводить до негативного впливу на повне, швидке та неупереджене розслідування, тим самим порушуючи одне із основних завдань кримінального провадження.

Досліджуючи процес доказування варто звернути увагу на розуміння його змісту. Так, наприклад, на думку Л.М. Лобойко, одним із варіантів його

розкриття є здійснювана в логічній і правовій формі частина кримінально-процесуальної діяльності органів досудового розслідування, суду і прокуратури, що виражається у висуванні версій, що стосуються системи юридично значущих обставин кримінального провадження, у збиранні, перевірці та оцінці доказів згідно відповідних версій, а також в обґрунтуванні достовірного висновку на досудовому слідстві про доведеність вини особи та його подальше обстоювання у судових стадіях процесу [2, с. 80].

Також С. Алексєєв вважає, що у широкому значенні доказування – це діяльність суб'єктів, що спрямована на встановлення за допомогою доказів істинності обставин справи. Автор даного поняття включає до нього збирання, перевірку й оцінювання доказів. А у вузькому розумінні науковець наголошує на тому, що це поняття варто розглядати як обґрунтування сформульованих доказів і заперечень, переконання в їхній істинності тих чи інших осіб [3, с. 247-248].

Необхідно зазначити, що закріплення змісту поняття доказування у КПК України дало змогу зрозуміти основні елементи даного процесу, що полягають у збиранні, оцінці та перевірці доказів. Першим етапом доказування є збирання доказів. Збирання доказів здійснюється сторонами кримінального провадження, потерпілим, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, згідно ст.93 КПК України [1]. На думку Л.Д. Удалової, збирання доказів - це діяльність, яка регулюється нормами КПК України, сторін кримінального провадження, потерпілих із виявлення, фіксації і пошуку відповідно до встановленого законом порядку, що мають значення для кримінального провадження, ідеальних та матеріальних слідів кримінального правопорушення або інших фактичних даних [4, с.105-106].

Сторона обвинувачення має низку способів збирання доказів та їх процесуальних джерел відповідно до ч.2 ст. 93 Кримінального процесуального кодексу України, а саме :

- 1) витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, організацій, установ та підприємств, фізичних та

службових осіб речей, документів, висновків експертів, відомостей, висновків ревізій та актів перевірок;

2) проведення негласних слідчих (розшукових) дій і слідчих (розшукових) дій ;

3) проведення інших процесуальних дій [1].

Також варто зауважити, що сторона захисту, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження містить перелік способів збирання доказів, які виражаються у ініціюванні проведення негласних слідчих (розшукових) дій, слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, отримання та витребування від органів місцевого самоврядування, органів державної влади, організацій, установ, підприємств, фізичних та службових осіб речей, відомостей, висновків експертів, копій документів, висновків ревізій, актів перевірок, а також здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання належних і допустимих доказів до суду [1].

Аналіз практичної діяльності, яка стосується етапу збирання доказів показав, що найбільш розповсюдженим способом збирання доказів є проведення слідчих (розшукових) дій. І також варто зазначити, що їх метою є не тільки збирання доказів, але й їх перевірка, яка відбувається під час процесу збирання необхідних доказів, що стосуються кримінального провадження.

Перевірка отриманих доказів є наступним елементом процесу доказування. Насамперед це діяльність прокурора, слідчого, дізнавача, суду, слідчого судді з ретельного, всебічного й об'єктивного визначення достовірності фактичних даних і доброякісності джерел їх отримання для правильного встановлення обставин кримінального провадження. Усі отримані докази підлягають шляхом зіставлення з іншими доказами та їх джерелами, аналізу, а також проведення нових або повторних слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій об'єктивній і всебічній перевірці. Варто зазначити на необхідності закріплення змісту даного елементу процесу доказування у чинному Кримінальному процесуальному кодексі України для уникнення

спірних питань щодо трактування елемента, що полягає у перевірці отриманих доказів.

Після зібрання та перевірки отриманих доказів слідчий, дізнавач, прокурор, слідчий суддя, суд проводить оцінку доказів, що полягає у їх розумово-логічній діяльності, а саме у тому, що вони, керуючись законом, а також за своїм внутрішнім ставленням, яке повинно ґрунтуватися на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, оцінюють кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів - з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення. Дане поняття законодавець закріпив у ч. 1 ст. 94 Кримінального процесуального кодексу України, що дало змогу визначити, що оцінка доказів націлена на з'ясування обставин таких, як відношення зібраних фактичних даних до предмету доказування, достатність зібраних доказів для достовірного висновку про обставини, що становлять предмет доказування, а також наявність достовірної і повної інформації про вчинене кримінальне правопорушення у зібраних доказах [1] Оцінка доказів містить в собі два процеси, що полягають у аналізі і синтезі зібраної інформації. Необхідно аналізувати джерела доказів для виявлення їх законності, повноти і об'єктивності та зміст доказів для встановлення узгодженості доказів між собою.

Підсумовуючи вище вказане, варто зауважити, що Кримінальний процесуальний кодекс України хоча і містить положення щодо проведення процесу доказування, але потребує його вдосконалення. Попри закріплення основних елементів доказування, що полягають у збиранні, перевірці та оцінці доказів необхідно нормативно закріпити певні положення, для уникнення суперечностей щодо їх трактування та застосування у практичній діяльності.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651%D0%B0-17> (дата звернення 25.09.2021)
2. Лобойко Л.М. Кримінально-процесуальне право. Курс лекцій: навчальний посібник. – К.: 2005. - 456 с.
3. Алексеев С.С. Проблемы теории права. Свердловск, 1973. Т. 2. 401 с.
4. Удалова Л.Д. Кримінальний процес України. Загальна частина: Підручник. – К.: 2005. – 152 с.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Басиста Ірина Володимирівна

*доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального
процесу та криміналістики Львівського державного університету внутрішніх
справ*

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ОСКАРЖЕННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ ЗА НАСЛІДКАМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЗА НОВОВІЯВЛЕНИМИ ОБСТАВИНАМИ

Оскарження судових рішень за наслідками кримінального провадження за нововиявленими обставинами вже було предметом розгляду науковців, але, звісно, що не всі аспекти цієї проблематики отримали своє висвітлення та вирішення. Прийнятною є практика, коли судді звертаються до науковців для отримання їхніх аргументів на користь тієї чи іншої позиції, що має місце й у ситуації із оскарженням судових рішень за наслідками кримінального провадження за нововиявленими обставинами⁸. Означене лише підкреслює актуальність задекларованої проблематики та практичну необхідність вироблення єдиних підходів до низки питань, на кшталт: чи передбачає КПК особливості перегляду оскаржуваних в провадженні рішень в апеляційному чи касаційному порядку? Що за цієї ситуації є предметом апеляційного (касаційного) перегляду? Які наслідки скасування виправдувального вироку у такому кримінальному провадженні для чинності обвинувального вироку місцевого суду?⁹

⁸ Звернення судді Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду у справі №145/1444/18 (провадження №51-6053км20) до членів НКР при Верховному Суді.

⁹ Звернення судді Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду у справі №145/1444/18 (провадження №51-6053км20) до членів НКР при Верховному Суді.

Варто констатувати, що чинний КПК України не містить поняття, що варто розуміти під нововиявленими обставинами (хоча і теоретичні й практичні підходи до вироблення такого поняття наявні, зокрема й у рішенні Верховного Суду по справі № 51-517ск18 від 12.05.2020 р.), а лише у трьох пунктах частини 2 статті 459 КПК України наведено *невичерпний* їх перелік. Варто погодитися із тими процесуалістами, які підкреслюють, що відсутність у КПК України вичерпного переліку нововиявлених обставин пояснюється різноманітністю та непередбачуваністю тих життєвих ситуацій, які можуть трапитися. Загалом такі обставини варто об'єднати у чотири групи, які доводять: неправильність засудження; вчинення засудженим менш тяжкого кримінального правопорушення; те, що особа вчинила більш тяжке кримінальне правопорушення; неправильність виправдання чи закриття кримінального провадження судом [1, с.519-520].

Науковці цілком виправдано та підставно до переліку пункту 4 частини 2 статті 459 КПК України, серед іншого, відносять й таку обставину, як «...виявлення нових свідків, показання яких викликають сумніви у правильності вироку» [2, с.642]. Повною мірою погоджуюся із таким правовим висновком Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, що «...положення частини 2 статті 464 КПК України про те, що «суддя... вирішує питання про відкриття кримінального провадження за нововиявленими або виключними обставинами», слід розуміти як такі, що *надають судді повноваження перевірити наявність підстав для відкриття провадження за нововиявленими обставинами та ухвалити рішення про відкриття такого провадження або відмову у його відкритті*»¹⁰. Лише посилення, без підтвердження належними доказами, на існування певної, на думку заявника «нововиявленої обставини» не може бути підставою для скасування вироку за нововиявленими обставинами,

¹⁰ Огляд судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 01.02.2020. (Рішення, внесені до ЄДРСР за січень 2020 року). <https://ips.ligazakon.net/document/VSS00408>; постанова Верховного Суду від 3 лютого 2020 року у справі N 522/14170/17 (провадження N 51-1836кмо19). <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87424124>).

оскільки не є достатнім для сумнівів у законності остаточного й обов'язкового до виконання судового рішення¹¹. Саме тому судді надано повноваження на перевірку не лише наявності, а й якісної характеристики тих підстав, якими оперує заявник, ставлячи перед судом питання про відкриття провадження за нововиявленими обставинами. Слідуючи такій логіці речей, серед іншого, частиною 1 статті 466 КПК України передбачено й таку особливість, як те, що заява про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами розглядається судом протягом двох місяців з дня її надходження. При цьому, варто також підтримати таку позицію, що мова йде про *екстраординарну процедуру перегляду судових рішень у виняткових випадках*, коли «...розгляд цих обставин у звичайному порядку кримінального провадження став недоступним через прийняття остаточних судових рішень (*res judicata*)»¹².

На шпальтах юридичних оглядів міститься й така позиція, що «...суд не розглядає обвинувачення по суті, а лише надає оцінку доводам учасників судового провадження щодо наявності у кримінальному провадженні обставин, що не були відомі суду на час судового розгляду при ухваленні судового рішення, а також щодо можливості впливу цих обставин на правильність судового рішення, яке належить переглянути. За змістом наведених норм процесуального закону, роль суду при перегляді судового рішення за нововиявленими обставинами зводиться лише до встановлення наявності таких обставин, оцінки їх з точки зору істотності для даної конкретної справи, їх дослідження та прийняття відповідного рішення (справа № 51-517ск18 від 12.05.2020 р. Верховний Суд)» [3]. Згідно з положеннями частини 4 статті 466 КПК України «...суд має право не досліджувати докази щодо обставин, що встановлені в судовому рішенні, яке переглядається за

¹¹ Огляд судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 01.02.2020. (Рішення, внесені до ЄДРСР за січень 2020 року). <https://ips.ligazakon.net/document/VSS00408>; Постанова Верховного Суду від 23 січня 2020 року у справі N 315/793/16-к (провадження N 51-3062км19). <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87243236>

¹² Огляд судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 01.02.2020. (Рішення, внесені до ЄДРСР за січень 2020 року). <https://ips.ligazakon.net/document/VSS00408>; постанова Верховного Суду від 3 лютого 2020 року у справі N 522/14170/17 (провадження N 51-1836км019). <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87424124>

нововиявленими або виключними обставинами, якщо вони не оспорюються» [4]. Якщо ж докази щодо обставин, що встановлені в судовому рішенні оспорюються, що трапляється нерідко в цій «екстраординарній» стадії кримінального процесу, то суд повинен такі докази дослідити, виявити ті порушення прав людини, які з великою долею ймовірності могли бути допущені.

Оскарження рішень суду за наслідками провадження за нововиявленими обставинами може бути реалізоване в порядку, передбаченому КПК України для оскарження рішень суду відповідної інстанції (частина 2 статті 467 КПК України) [4].

Отож, серед особливостей початкового етапу та перебігу такої стадії кримінального процесу, як провадження за нововиявленими обставинами варто виділити такі, як: 1) судді надано повноваження на перевірку не лише наявності, а й якісної характеристики тих підстав, якими оперує заявник, ставлячи перед судом питання про відкриття провадження за нововиявленими обставинами; 2) заява про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами розглядається судом протягом двох місяців з дня її надходження; 3) екстраординарність цієї процедури провадження, серед іншого, виявляється у її винятковості, яка пов'язана із недоступністю звичайного порядку перегляду (у апеляції чи/та касації) через прийняття остаточних судових рішень¹³; 4) суд звільняється від обов'язку дослідження доказів щодо обставин, що встановлені в судовому рішенні, яке переглядається за нововиявленими обставинами, якщо вони не оспорюються [4].

Як вже зазначалося, судді надано повноваження на перевірку не лише факту наявності підстав, а й «якісної характеристики» тих підстав, якими оперує заявник у своїй заяві, ставлячи перед судом питання про відкриття провадження за нововиявленими обставинами. Тобто суддя нижчої інстанції не пізніше наступного дня після надходження заяви до суду перевіряє її відповідність не

¹³ Огляд судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 01.02.2020. (Рішення, внесені до ЄДРСР за січень 2020 року). <https://ips.ligazakon.net/document/VSS00408>; постанова Верховного Суду від 3 лютого 2020 року у справі N 522/14170/17 (провадження N 51-1836кмо19). <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87424124>

лише формальним вимогам статті 462 КПК України, а й відслідковує «якісну сторону» наведених заявником підстав, і вирішує питання про відкриття провадження за нововиявленими обставинами. Іншими словами, на підставі такої перевірки визначається «прийнятність» заяви для перегляду судового рішення за нововиявленими обставинами або ж застосовуються правила частини третьої статті 429 КПК України. Копія ухвали невідкладно надсилається особі, яка її подала, разом із заявою про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами й усіма доданими до неї матеріалами (частина 3 статті 464 КПК України) [4].

Так як після прийняття суддею рішення про «прийнятність заяви» він відкриває та здійснює судове провадження за нововиявленими обставинами і впродовж цього провадження, серед іншого, якщо докази щодо обставин, що встановлені в судовому рішенні оспорується, досліджує їх, то логічне, що частиною першою статті 467 КПК України серед повноважень суду за наслідками кримінального провадження за нововиявленими обставинами передбачено й право суду скасувати вирок чи ухвалу і ухвалити новий вирок чи постановити ухвалу або залишити заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами без задоволення [4]. Також логічне, що частиною другою статті 467 КПК України передбачено можливість оскарження «...судового рішення за наслідками кримінального провадження за нововиявленими або виключними обставинами», а не лише заяви про перегляд рішення за нововиявленими обставинами, яка вже була визнана прийнятною для перегляду судового рішення судом нижчої інстанції.

Висновки. Підставою для виникнення та перебігу такої стадії кримінального процесу, як апеляційний розгляд, є подача у встановлені КПК України строки скарги *на вирок або ухвалу суду* першої інстанції, яка відповідає вимогам статті 396 КПК України. Певні особливості перегляду оскаржуваних в провадженні рішень в апеляційному та/чи касаційному порядку можуть слідувати із положень статей 394, 424 КПК України лише в тій частині, що

співвідноситься із кримінальною процесуальною можливістю оскарження розглядуваних рішень.

Предметом апеляційного (касаційного) перегляду є *судове рішення в цілому, ухвалене (постановлене) внаслідок розгляду заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами з точки зору його законності та обґрунтованості в межах апеляційної (касаційної) скарги, а не лише заява про перегляд рішення за нововиявленими обставинами, яка вже була визнана прийнятною для перегляду судового рішення судом нижчої інстанції.*

За результатами апеляційного розгляду *за скаргою* на вирок або ухвалу суду першої інстанції суд апеляційної інстанції має повноваження лише на прийняття тих *кінцевих для даної стадії* процесуальних рішень, які унормовані у статті 407 КПК України.

За умов існуючого правового поля, варто констатувати, що «...з набранням законної сили новим судовим рішенням втрачають законну силу судові рішення інших судів у цьому кримінальному провадженні» (частина 2 статті 467 КПК України). Виходячи із наведеного законодавцем формулювання другого речення частини 2 статті 467 КПК України, варто вважати, що скасування другого вироку не відновлює чинність першого вироку, який також залишається скасованим. Очевидно, що новий розгляд має проводитися з підготовчого судового засідання з огляду на втрату чинності при цьому й першим вироком (рішенням суду першої інстанції)¹⁴.

Список використаних джерел:

1. Бобечко Н.Р. Нововиявлені та виключні обставини / *Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т.* Харків: Право, 2016.: том 19: Крим. процес, судоустр., прокур. та адвокат. / редкол. В.Т. Нор (голова) та

¹⁴ Щодо застосування норм, передбачених частиною 2 статті 467 КПК України: науковий висновок члена НКР при Верховному Суді д.ю.н., професора Ірини Басистої від 26.05.2021. (на виконання звернення від судді Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду у справі №145/1444/18). 10 с.

ін. Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держ. і права ім. В.М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2020. С. 519-520.

2. Тертишник В.М. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. Вид. 13-те, допов. і перероб. К.: Правова Єдність, 2017. 824 с.

3. Ірина Смірнова Деякі аспекти перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами в кримінальному процесі. 26.02.2020. Вища школа адвокатури НААУ. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/deyaki-aspekty-pereglyadu-sudovyh-rishen-za-novovyyavlenymy-obstavynamy-v-kryminalnomu-protsesi/>

4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012. у редакції від 4.10.2021. База даних «Законодавство України»/ ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/page8>

Гуртієва Людмила Миколаївна

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності Національного університету "Одеська юридична академія"

ЗАКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В СТАДІЇ ПІДГОТОВЧОГО ПРОВАДЖЕННЯ (ЗА ДЕЯКИМИ ПІДСТАВАМИ)

Одним із підсумкових рішень стадії підготовчого провадження є ухвала про закриття кримінального провадження. За приписами п. 2 ч. 3 ст. 314 КПК [1] суд постановляє таку ухвалу у випадку встановлення підстав, передбачених пунктами 4-8, 10 ч. 1 або ч. 2 ст. 284 КПК.

Підстави для закриття кримінального провадження (та провадження щодо юридичної особи) визначені ст. 284 КПК. В цій статті, крім того, названі суб'єкти, які вповноважені приймати відповідне рішення як на стадії досудового розслідування, так і в судовому провадженні. І хоч розглядувана стаття міститься у Розділі III КПК "Досудове розслідування", в ній цілком слушно визначено, за

наявності яких умов та підстав рішення про закриття кримінального провадження приймає слідчий, дізнавач (абз. 2 ч. 4), прокурор (абз. 3 ч. 4), слідчий суддя (ч. 9) або тільки суд, адже підстави для закриття провадження судом можуть бути встановлені і на досудовому розслідуванні, а для закриття провадження слід звертатися саме до суду.

Розглянемо деякі підстави закриття кримінального провадження, які можуть бути встановлені під час досудового розслідування, але потребують скерування провадження до суду для ухвалення відповідного рішення, та окремі умови його ухвалення в підготовчому провадженні.

Як передбачено п. 1 ч. 2 ст. 284 КПК кримінальне провадження закривається судом у зв'язку зі звільненням особи від кримінальної відповідальності. Порядок досудового розслідування (точніше – заключний етап розслідування) в разі встановлення наявності підстав для звільнення підозрюваного від кримінальної відповідальності, розгляд відповідного клопотання судом, а також відновлення провадження при відмові від поручительства регламентовано ст.ст. 285-289 КПК. В разі встановлення на досудовому розслідуванні підстав для звільнення підозрюваного від кримінальної відповідальності (та отримавши згоду підозрюваного на таке звільнення), прокурор складає клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності. Зміст даного клопотання визначено ст. 287 КПК, зокрема, на відміну від інших підсумкових рішень досудового розслідування, у ньому передбачена необхідність посилення на докази (п. 6 ч. 1 ст. 287 КПК). Таке клопотання розглядається в стадії підготовчого провадження, порядок розгляду визначений ст. 288 КПК, а ст. 314 КПК передбачений порядок проведення підготовчого судового засідання, а також перелічено рішення, які суд може ухвалити в такому засіданні. В регулюванні цього питання ми вбачаємо певні прогалини, які полягають в наступному.

По-перше, у п. 3 ч. 3 ст. 314 КПК передбачена можливість прийняття судом рішення (ухвали) про повернення прокурору обвинувального акту, клопотань про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, якщо вони не відповідають вимогам КПК, (!) а про повернення прокурору клопотання

про звільнення особи від кримінальної відповідальності не йдеться. Проте необхідність винесення такого рішення може виникнути в разі, коли, наприклад, зміст клопотання не відповідає вимогам закону (ст. 287 КПК), або складено не прокурором, а слідчим. *По-друге*, в підготовчому провадженні не передбачена і можливість прийняття судом рішення (подання) про направлення клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності до відповідного суду для визначення підсудності у випадку встановлення непідсудності кримінального провадження, як це передбачено відносно обвинувального акту, клопотань про застосування примусових заходів виховного або медичного характеру (п. 4 ч. 3 ст. 314 КПК). На наше переконання, розгляд клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності повинен здійснюватись із дотриманням правил про підсудність, тобто подання про визначення підсудності може бути винесено (та направлено до відповідного суду) і щодо клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності [2, с. 900-902].

Підстави звільнення від кримінальної відповідальності визначені у кримінальному законодавстві України. Одна з таких підстав передбачена ч. 1 ст. 97 КК [3] і стосується неповнолітніх осіб, які підозрюються у вчиненні вперше кримінального проступку чи необережного нетяжкого злочину, якщо виправлення такої особи можливе без застосування покарання. Здавалось би, що в разі встановлення на стадії досудового розслідування такої підстави для звільнення неповнолітнього підозрюваного від кримінальної відповідальності, прокурор повинен скласти клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності, як це передбачено ст.ст. 286-287 КПК, таке клопотання розглядається у підготовчому провадженні (ст. 288 КПК). Але ст. 497 КПК передбачено, що в розглядуваній ситуації прокурор складає клопотання про застосування до неповнолітнього (який вчинив кримінальне правопорушення) примусових заходів виховного характеру. Нелогічність такого регулювання вже було розглянуто у співавторстві з Т.В. Лукашкіною [4, с. 135-137]. На наш погляд, встановивши умови та підстави для звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності, передбачені ч. 1 ст. 97 КК, прокурор повинен

скласти клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності (із застосуванням примусових заходів виховного характеру) та направити його до суду. Якщо суд не вбачатиме підстав для звільнення неповнолітнього підозрюваного від кримінальної відповідальності, він своєю ухвалою повертає клопотання прокурору для здійснення досудового розслідування в повному обсязі в загальному порядку.

В ч. 4 ст. 286 КПК передбачена можливість розгляду судом питання про звільнення особи (обвинуваченого) від кримінальної відповідальності і у провадженні, яке надійшло до суду з обвинувальним актом, якщо сторона звернеться з відповідним клопотанням. У разі відмови у задоволенні клопотання про звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності, суд постановляє ухвалу про призначення судового розгляду (за відсутності перешкод). Якщо ж суд встановлює наявність умов та підстав для звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності, то своєю ухвалою закриває провадження із звільненням особи від кримінальної відповідальності.

Ще одна підстава для закриття кримінального провадження судом передбачена п. 3-1 ч. 1 ст. 284 КПК: не встановлено особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, у разі закінчення строків давності притягнення до кримінальної відповідальності, крім випадків вчинення особливо тяжкого злочину проти життя чи здоров'я особи або злочину, за який згідно із законом може бути призначено покарання у виді довічного позбавлення волі. Перш за все, зазначимо, що таке регулювання не можна визнати досконалим. Строки давності передбачені чинним кримінальним законодавством (ст. ст. 49, 106 КК). Відповідно до ч. 5 ст. 49 КК давність не застосовується у разі вчинення злочинів проти основ національної безпеки України, передбачених у ст.ст. 109-114-1, проти миру та безпеки людства, передбачених у ст.ст. 437-439 і ч. 1 ст. 442 КК. Отже, у разі вчинення особливо тяжких злочинів проти життя чи здоров'я особи (крім тих, за які передбачене покарання у вигляді довічного позбавлення волі) необхідно застосовувати норми інституту давності, тобто закривати провадження. І не можна закрити провадження, яке здійснювалось щодо

злочинів проти основ національної безпеки України, незважаючи на те, що серед зазначених злочинів є і нетяжкі (ч. 1 ст. 109, ч. 1 ст. 110 КК).

Як передбачено ч. 4 ст. 49 КК питання про застосування давності до особи, що вчинила особливо тяжкий злочин, за який може бути призначено довічне позбавлення волі, вирішується судом. Якщо суд не визнає за можливе застосувати давність, довічне позбавлення волі не може бути призначено і замінюється позбавленням волі на певний строк. Таким чином, особа може бути звільнена від кримінальної відповідальності і в разі, коли така особа підозрюється чи обвинувачується у вчиненні злочину, за який передбачене покарання в вигляді довічного позбавлення волі, якщо суд знайде підстави для ухвалення такого рішення. Інститут давності - це інститут кримінального права, а одним із завдань кримінального процесуального права – врегулювати порядок застосування норм матеріального права, порядок, який забезпечуватиме правильне та ефективне застосування матеріально-правових норм. Тому норми кримінального процесуального права в розглядуваній частині необхідно привести у відповідність з нормами матеріального права.

На жаль, ще один істотний недолік кримінального процесуального законодавства полягає в тому, що не врегульований порядок направлення до суду і розгляду в суді питання про закриття кримінального провадження за підставою, передбаченою п. 3-1 ч. 1 ст. 284 КПК. На нашу думку, доцільно було б застосувати за аналогією норми, які регулюють порядок завершення досудового розслідування та направлення до суду клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності. Встановивши підстави для закриття кримінального провадження за п. 3-1 ч. 1 ст. 284 КПК, прокурор повинен скласти клопотання про закриття кримінального провадження, зміст клопотання повинен відповідати положенням ст. 287 КПК, крім, звичайно ж, визначення особи, яка підозрюється у вчиненні певного кримінального правопорушення. У клопотанні необхідно з посиланням на докази обґрунтувати факт вчинення певного правопорушення та його кваліфікацію, зазначити, яких було вжито заходів для встановлення особи, що вчинила таке правопорушення. Розгляд такого

клопотання повинен відбуватися у стадії підготовчого провадження за правилами, які регулюють порядок розгляду клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності. Якщо у провадженні є потерпілий, прокурор повинен буде з'ясувати його думку щодо закриття провадження. Суд також повинен буде викликати в підготовче судове засідання та вислухати його. І тут може виникнути ситуація, яку необхідно буде врегулювати, наприклад, така. Прокурор звернувся з клопотанням про закриття провадження, в якому не встановлено особу, яка заподіяла потерпілому середньої тяжкості тілесні ушкодження (ч. 1 ст. 122 КК), з моменту вчинення цього нетяжкого злочину минуло 5 років (п. 3 ч. 1 ст. 49 КК). Потерпілий заперечує проти закриття провадження, не погоджується із запропонованою кваліфікацією злочину, наполягає на тому, що було вчинено замах на умисне вбивство, а враховуючи санкцію ст. 115 КК, строк давності (15 років) ще не закінчився. Як визначено ч. 3 ст. 286 КПК, прокурор перед направленням клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності до суду зобов'язаний ознайомити з ним потерпілого та з'ясувати його думку щодо можливості звільнення підозрюваного від кримінальної відповідальності. Яким чином думка потерпілого впливатиме на рішення про звільнення особи від кримінальної відповідальності, КПК не визначає. Вважаємо, що таке питання повинно бути вирішене в законодавстві або в судовій практиці.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
2. Гуртієва Л.М. Види судових рішень суду першої інстанції в кримінальному провадженні України. Кримінальний процесуальний кодекс 2012 року: ідеологія та практика правозастосування: колективна монографія / За заг. ред. Ю.П. Аленіна; відпов. за вип. І.В. Гловюк. Одеса: Видавничий дім "Гельветика", 2018. С. 888-914. (1148с.)). URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/156903191.pdf>

3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

4. Лукашкіна Т.В., Гуртієва Л.М. Деякі проблемні питання законодавчого регулювання кримінального провадження щодо неповнолітніх (у світлі дії принципу правової визначеності). Науковий вісник МГУ. Серія "Юриспруденція". № 37. 2019. С.134-138.

Тищенко Ольга Ігорівна

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального процесу
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

ПРАВО ОСОБИ, ЯКА СТРАЖДАЄ НА ПСИХІЧНІ РОЗЛАДИ, НА ОСОБИСТУ УЧАСТЬ У СУДОВОМУ РОЗГЛЯДІ: КЛЮЧОВІ ПОЗИЦІЇ ЄСПЛ

Процесуальні гарантії та форми реалізації особами, які страждають на психічні розлади, права на особисту участь у судовому розгляді передбачено на рівні міжнародних стандартів. Так, у ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. (далі – КЗПЛ) закріплено право на справедливий судовий розгляд, необхідним елементом якого є гарантована законом можливість особистої участі обвинуваченого у судовому процесі. У Резолюції Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй «Принципи захисту осіб з психічними захворюваннями та поліпшення психіатричної допомоги» від 18.02.1992 р. № 46/119 вказано, що пацієнт, особистий представник та адвокат пацієнта повинні отримати право бути присутнім, брати участь та бути вислуханим особисто при будь-якому розгляді (п. 5 принципу 18).

Прецедентна практика ЄСПЛ сформувала наступні підходи на користь особистої участі особи, яка страждає на психічні розлади, у судовому розгляді:

1) безпосередня участь у судовому розгляді є одним з ключових компонентів права на справедливий суд (ст. 6 КЗПЛ). При цьому ЄСПЛ

неодноразово наголошував на тому, що із сутності права на справедливий суд впливає загальний принцип щодо права особи, яка обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення, бути присутньою та ефективно брати участь у судовому провадженні (§ 100 рішення ЄСПЛ у справі «Прошкін проти Росії» [1], § 106 рішення ЄСПЛ у справі «Романов проти Росії» [2]. Щодо осіб, які страждають на психічні розлади, у позиціях ЄСПЛ простежується наявність пріоритету забезпечення їхньої особистої участі у судовому розгляді [3, с. 2738], яку особливо яскраво ЄСПЛ підкреслив у рішенні у справі «Прошкін проти Росії» [1, § 102];

2) хоча однією з форм реалізації права на особисту участь є залучення до провадження захисника, за певних обставин представництво не дозволяє ефективно компенсувати відсутність особи і неможливість висловити свої аргументи (§ 104 рішення ЄСПЛ у справі «Прошкін проти Росії» [1], що, у свою чергу, перешкоджає прямій оцінці доказів судом (§ 112 рішення ЄСПЛ у справі «Романов проти Росії» [2]);

3) особа, яка страждає на психічний розлад, відіграє у провадженні подвійну роль: вона є зацікавленою стороною і водночас головним предметом судового дослідження, а тому: а) безпосередня чи опосередкована участь такої особи є невіддільною від «справедливої і законної процедури» (§ 62 рішення ЄСПЛ у справі «Загідуліна проти Росії» [4]; б) безпосередня участь особи дозволяє судді на підставі короткого візуального контакту та, у разі можливості, допиту сформулювати власну думку щодо її психічного стану (§ 72, 73 рішення ЄСПЛ у справі «Штукатуров проти Росії» [5]. Тобто, термінологією національного законодавства, прослідковується наявність зв'язку між особистою участю та реалізацією низки принципів (безпосередності дослідження доказів, доступу до правосуддя і забезпеченням права на захист).

Разом із тим, доцільність обмеження права особи, яка страждає на психічні розлади, на безпосередню участь у судовому засіданні впливає із:

1) можливості реалізації такого права не лише особисто, але і посередництвом представництва. Відповідно до усталеної практики ЄСПЛ

особа, щодо якої вирішується питання про лікування, повинна мати доступ до суду особисто або через певну форму представництва (§ 65 рішення ЄСПЛ у справі «Vaudelle v. France» [6], § 39 рішення ЄСПЛ у справі «Горшков проти України» [7], §§ 60, 61 рішення ЄСПЛ у справі «Winterwerp v. the Netherlands» [8]);

2) визнання ЄСПЛ правомірним обмеження такого права для забезпечення належного відправлення правосуддя, захисту здоров'я відповідної особи тощо (§ 68 рішення ЄСПЛ у справі «Штукатуров проти Росії») [5], а також кола обставин, які враховуються під час оцінки правомірності такого обмеження. Так, у справі «Романов проти Росії» порушенням права на справедливий суд було визнано незалучення заявника до участі у судовому розгляді з урахуванням того, що особа не демонструвала неврівноважену поведінку та були відсутні такі прояви її фізичного чи психічного стану, які б перешкодили з'явитися до суду (§ 109) [2]. Аналогічний підхід було використано у справі «Анатолій Руденко проти України», де ЄСПЛ звернув увагу на відсутність «жодної належної причини для недопущення заявника до участі у провадженні», а також недоведеність підстав вважати психічний стан заявника «таким, що не дозволяє йому ефективно брати участь у судових засіданнях» (§ 114) [9]. Окрім фактичних обставин, під час оцінки необхідності проведення судового розгляду за відсутності особи ЄСПЛ враховує також процесуальні: природа і складність питань, що розглядаються національним судом, їхня важливість для заявника, наявність загрози для нього чи інших осіб у разі особистої участі тощо (§ 68 рішення ЄСПЛ у справі «Штукатуров проти Росії») [5];

3) запровадження можливості обмеження такого права у кримінальному процесуальному законодавстві низки європейських держав – аналогічний підхід використали нормотворці, зокрема, Російської Федерації, Казахстану, Молдови, Естонії, Узбекистану, Федеративної Республіки Німеччина [3, с. 2739].

Отже, аналіз наведених позицій ЄСПЛ дозволяє дійти висновків про те, що ЄСПЛ визнає формами реалізації конвенційного права на справедливий суд як

особисту участь у судовому розгляді особи, яка страждає на психічні розлади, так і альтернативну участь її представників.

Список використаних джерел:

1. Case of Proshkin v. Russia (Application no. 28869/03) Judgment of 7 February 2012. Available from: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-108961>
2. Case of Romanov v. Russia (Application no. 63993/00) Judgment of 20 October 2005. Available from: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-70685>
3. Tatsiy, V. Y., Tyshchenko, O. I., Titko, I. A. Mental health of a person as a criterion of personal participation in the trial during criminal proceedings. *Wiadomości Lekarskie*. 2020; 73 (12 p. II), p. 2737-2742.
4. Case of Zagidulina v. Russia (Application no. 11737/06) Judgment of 2 May 2013. Available from: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-119043>
5. Case of Shtukaturv v. Russia (Application no. 4400905) Judgment of 27 March 2008. Available from: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-85611>
6. Case of Vaudelle v. France (Application no. 35683/97) Judgment of 30 January 2001. Available from: <https://www.legal-tools.org/doc/8a5ca1/pdf>
7. Case of Gorshkov v. Ukraine (Application no. 67531/01) Judgment of 8 November 2005. Available from: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-70855>
8. Case of Winterwerp v. the Netherlands (Application no. 6301/73) Judgment of 24 October 1979. Available from: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57597>
9. Case of Anatoliy Rudenko v. Ukraine (Application no. 50264/08) Judgment of 17 April 2014. Available from: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-171853>

Бабак Максим Андрійович

*аспірант кафедри конституційного, адміністративного та трудового права
Національного університету «Запорізька політехніка»*

ПРОБЛЕМАТИКА АПЕЛЯЦІЙНОГО ОСКАРЖЕННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ ПРО ПРОДОВЖЕННЯ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ ПІД ЧАС СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ НА ПРАКТИЦІ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ

У Основному Законі України визначено, що Україна є демократична, правова держава (стаття 1); людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю; права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави; держава відповідає перед людиною за свою діяльність; утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (стаття 3).

Одним з фундаментальних конституційних прав людини є право на свободу та особисту недоторканність; ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом (стаття 29 Конституції України).

Право кожного на свободу та особисту недоторканність закріплено також у Загальній декларації прав людини 1948 року (стаття 3), Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (пункт 1 статті 5), Міжнародному пакті про громадянські і політичні права 1966 року (перше речення пункту 1 статті 9).

Відповідно до приписів статті 1, другого речення частини третьої статті 8, частини першої статті 55 Основного Закону України полягає, у гарантуванні кожному судового захисту прав і свобод, а також у запровадженні ефективного механізму такого захисту. Судовий захист вважається найбільш дієвою гарантією відновлення порушених прав і свобод людини і громадянина [1].

З метою досягнення завдань кримінального провадження та для належного здійснення правосуддя у справах про вчинення кримінального правопорушення у КПК України передбачено заходи забезпечення кримінального провадження, до яких належить, зокрема, тримання підозрюваного, обвинуваченого під вартою. Запобіжний захід у вигляді тримання під вартою є найбільш суворим запобіжним заходом, пов'язаним з обмеженням конституційного права особи на свободу, який полягає в примусовій ізоляції підозрюваного, обвинуваченого шляхом поміщення його в установу тримання під вартою на певний строк із підпорядкуванням режиму цієї установи.

Відповідно до рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Глуценка Віктора Миколайовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 392 Кримінального процесуального кодексу України від 13.06.2019 року визнано неконституційними положення щодо неможливості окремого апеляційного оскарження ухвал суду першої інстанції про продовження строку тримання під вартою під час судового провадження [2].

Таким чином, ми можемо зазначити, що з 2019 року рішення судів про продовження строку дії запобіжних заходів під час судового провадження підлягають апеляційному перегляду, оскільки вони стосуються найважливіших конституційних прав і свобод особи, які обмежуються для забезпечення завдань кримінального процесу, а тому апеляційне оскарження вказаної категорії справ повинно бути ефективним за рахунок максимального швидкого і повного перегляду справ.

Нажаль, через різні причини існує практика судів апеляційної інстанції коли справи про перегляд рішень про продовження тримання під вартою розглядаються поза межами дії або наприкінці, вищевказане положення за таких умов можуть залишаються декларативними або неефективними.

Аналізуючи Єдиний державний реєстр судових рішень (<https://reyestr.court.gov.ua>) за напрямком ст. 183 КПК України, тобто справи про

перегляд судових рішень про застосування або продовження запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою під час судового провадження, за територіальною підсудністю - Запорізька область, встановлено, що станом на 16.10.2021 року в реєстрі містяться 2003 судових рішень суду апеляційної інстанції про перегляд ухвал про продовження тримання під вартою під час судового розгляду.

Так, відповідно до переглянутих із 100 довільних судових рішень апеляційної інстанції по Запорізькій області в реєстрі, ми можемо встановити, що 24 справ про застосування або продовження виняткового запобіжного заходу – тримання під вартою під час судового провадження було розглянуто апеляційною інстанцією поза межами дії судового рішення, що в свою чергу виключає ефективний судовий контроль за вказаною категорією справ.

Крім того, можливо спостерігати, що деякі судові рішення апеляційної інстанції корелюються в межах кінця дії судового рішення суду першої інстанції, тобто справа розглядається за декілька днів до кінця дії попередньої ухвали, що також негативно впливає, як на ефективний судовий захист, так і на розумні межі судового розгляду.

Наведеною статистикою змушує висунути гіпотезу, що в окремих випадках суди розглядаючи вказані справи поза межами їх дії нівелює значення такого апеляційного перегляд і належним чином не забезпечує належний ефективний судовий контроль.

Враховуючи ситуацію, яка склалася в судах, ми можемо припустити, що такий розгляд справ спричинений переважно проблематикою адміністрування судової влади, адже в суді апеляційної інстанції Запорізької області з липня 2021 року працює лише чотири судді, що на нашу думку впливає на якісний, швидкий і ефективний судовий розгляд справ.

Також, припускаємо, що через відсутність необхідної кількості суддів, існує практика недобросовісної поведінки учасників процесу, які можуть затягувати такий розгляд справи.

Окремо, слід зупинитися на проблематиці законодавства, яке на нашу думку не дозволяє розглянути вказані справи всебічно з дотриманням всіх вимог КПК України.

Так, ст.422-1 КПК України зазначено, що суддя-доповідач у разі необхідності перевірки обставин, які підтверджують наявність ризиків, що стали підставою для обрання запобіжного заходу у виді тримання під вартою, зміни іншого запобіжного заходу на запобіжний захід у виді тримання під вартою або для продовження строку тримання під вартою, невідкладно витребує з суду першої інстанції: ухвалу про обрання запобіжного заходу у виді тримання під вартою, про зміну іншого запобіжного заходу на запобіжний захід у виді тримання під вартою або про продовження строку тримання під вартою; клопотання про обрання запобіжного заходу у виді тримання під вартою, про зміну іншого запобіжного заходу на запобіжний захід у виді тримання під вартою або про продовження строку тримання під вартою, подане під час судового провадження в суді першої інстанції до ухвалення судового рішення по суті [3].

Ми вважаємо, що вказана норма законодавця залишила поза увагою вимоги ст. 178 та ст. 177 КПК України, якими вказано, що суддя окрім ризиків в кримінальному провадженні, повинен оцінити також й особу обвинуваченого до якого застосовуються такі заходи.

З аналізу структури ст.422-1 КПК України слідує те, що колегія суддів апеляційного суду лише формально перевіряє правомірність продовження строку дії такого заходу, без ретельного дослідження обставин та особи обвинуваченого.

Таким чином, при аналізі вказаної тематики, можливо виокремити основні проблемні моменти, які впливають на розумність строків розгляду вказаний справ апеляційною інстанцією, а саме: адміністрування судової системи (не призначення справи до розгляду максимально швидко), недостатність людських ресурсів (недостатність кількості суддів), зловживання учасниками процесу своїх прав (безпідставна неучасть сторони обвинувачення або адвокатів,

намагання перенесення справи на іншу дату), інші підстави (відсутність матеріалів провадження щодо обставин і особи обвинуваченого).

Для вирішення вказаних проблем, пропонуємо у першу чергу на законодавчому рівні внести зміни до ст.422-1 КПК України положеннями щодо надання матеріалів про особу обвинуваченого, по-друге, вирішити питання про забезпечення кадрів апеляційних судів.

Список використаної літератури

1. Зміст конституційного права людини і громадянина на судовий захист: [Веб-сайт]. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_8158 (дата звернення: 16.10.2021).

2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Глуценка Віктора Миколайовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 392 Кримінального процесуального кодексу України: [Веб-сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-19#Text> (дата звернення: 16.10.2021).

3. Кримінальний процесуальний кодекс України: [Веб-сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 16.10.2021).

Мар'янова Світлана Сергіївна

аспірантка кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності Національного університету «Одеська юридична академія»

ПОСТАНОВЛЕННЯ СУДОМ АПЕЛЯЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЇ ОКРЕМОЇ УХВАЛИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПРАВАЗАСТОСУВАННЯ

У правовій доктрині під окремою ухвалою традиційно розуміється такий вид судового рішення, яким суд реагує на виявлені під час розгляду справи порушення закону і причини та умови, що сприяли вчиненню порушення [1]. І хоча порядок постановлення окремих ухвал у кримінальному провадженні у КПК України 2012 року сформульовано надто лапідарно, практика реалізації норм КПК України та, зокрема, прецедентна практика Касаційного кримінального Суду у складі Верховного Суду (далі – ККС ВС) актуалізували питання про обов'язок суду апеляційної інстанції постановити окрему ухвалу за результатами перегляду судового рішення суду першої інстанції.

Так, ККС ВС у постанові від 14 червня 2021 року (судова справа №686/9636/18) підтвердив наявність у суду апеляційної інстанції процесуальних повноважень для постановлення ухвал, які звертають увагу на факти порушення закону. У зв'язку із цим, суд касаційної інстанції залишив без змін ухвалу Хмельницького апеляційного суду від 15 жовтня 2019 року, якою суд постановив «довести до відома голови та керівника апарату Хмельницького міськрайонного суду про вказані порушення Закону з метою їх недопущення в майбутньому та вжиття з цього приводу відповідних заходів», а також «довести до відома Вищої Ради Правосуддя про вказані порушення вимог Закону суддею Хмельницького міськрайонного суду Даньковою Світлою Олександрівною з метою вирішення питання про притягнення її до встановленої законом відповідальності» [2]. Указані порушення, полягали, зокрема, у наявності у матеріалах кримінального

провадження двох різних за змістом вироків, відсутності у повному обсязі технічних засобів фіксування кримінального провадження, а також вказівці на різних осіб, що брали участі в якості секретаря судового засідання в журналі судового засідання та у вирoku.

Про обов'язок суду постановити окрему ухвалу у чинному КПК України згадується лише один раз, у ст. 378 і його реалізація пов'язується із двома випадками: 1) необхідністю порушення окремою ухвалою перед службою в справах дітей або відповідним органом опіки та піклування, органом соціального захисту населення питання про влаштування неповнолітніх, непрацездатних або встановлення опіки чи піклування у разі наявності в обвинуваченого неповнолітніх дітей, які залишилися без нагляду, непрацездатних батьків, баби, діда, прабаби, прадіда, які потребують матеріальної допомоги і залишилися без нагляду (ч.1 ст. 378 КПК України); 2) необхідність вжиття заходів щодо збереження майна обвинуваченого (ч.2 ст. 378 КПК України).

У Кримінально-процесуальному кодексі України 1960 року (далі – КПК України 1960 року) питанням постановлення судами окремих ухвал у кримінальному судочинстві було присвячено чотири статті: ст. 23² (Окрема ухвала (постанова) суду), ст. 340 (Окрема ухвала суду першої інстанції), ст. 380 (Окрема ухвала апеляційного суду), ст. 400² (Ухвала касаційного суду) КПК України 1960 року. У ст. 23² КПК України 1960 року встановлювалися загальні підстави постановлення судами окремих ухвал: 1) виявлення судом порушень прав громадян та інших порушень закону, допущених при провадженні дізнання, досудового слідства або при розгляді справи нижчестоящим судом; 2) необхідність доведення до відома відповідного підприємства, установи або організації про виявлення громадянином високої свідомості, мужності при виконанні громадського обов'язку, які сприяли причиненню чи розкриттю злочину; 3) наявність у засудженого до позбавлення волі неповнолітніх дітей, які залишилися без нагляду і потребують влаштування або встановлення над ними опіки чи піклування; 4) інші випадки, коли суд за матеріалами судового

розгляду визнає це необхідним. Положення інших вищезгаданих статей КПК України 1960 року містили відсильні норми до положень ст. 23² КПК України.

Доволі широкий перелік підстав постановлення судом окремих ухвал містять чинні Цивільний процесуальний кодекс України (ст. 262), Кодекс адміністративного судочинства України (ст. 249) та Господарський процесуальний кодекс України (ст. 246).

На думку Н.Р. Бобечка, розробники КПК України 2012 р. невинуватилися від цього процесуального інституту, адже жодних даних, які б свідчили про неефективність окремих ухвал наведено не було. У результаті цього, склалася ситуація, за якої вища судова інстанція у своїх вироках або ухвалах, винесених за наслідками перевірки правосудності рішень судів нижчого рівня, змушена «закривати очі» на порушення, що не впливають на ухвалення правосудного судового рішення. Фактично, суд вищого рівня не реагує на такого роду порушення, що неприпустимо [3, с. 381].

Незважаючи на те, що ст. 378 КПК України структурно розташована у главі 29 КПК України, яка регламентує судові рішення суду першої інстанції, суди апеляційної інстанції застосовують її норми та постановляють окремі ухвали з визначених нею підстав субсидіарно, коли суд першої інстанції відповідні питання не вирішив. Щоправда, правозастосовна практика судів апеляційної інстанції, яка склалася на основі положень КПК України 2012 року знає випадки постановлення окремих ухвал і з інших підстав. Так, наприклад, Апеляційний суд Чернівецької області своєю ухвалою від 22 вересня 2017 року постановив «довести до відома кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури Львівської області про факт грубого порушення адвокатом ОСОБА_2 ст. 47 КПК України, ст. 43 «Правил адвокатської етики» для притягнення його до дисциплінарної відповідальності та вирішення питання про можливість надання ним в подальшому юридичної допомоги громадянам» [4].

На нашу думку, підстави постановлення судами окремих ухвал у кримінальному провадженні мають бути нормативно розширені. Норми ст. 378 КПК України, окрім вже визначених у ній підстав для постановлення окремої

ухвали повинні бути доповнені положеннями, які б встановлювали обов'язок суду постановити окрему ухвалу у випадку встановлення за результатами судового розгляду неналежного виконання слідчим, дізнавачем, прокурором, захисником, експертом, спеціалістом, перекладачем, представником персоналу органу пробації своїх процесуальних або професійних обов'язків, що потягло за собою порушення прав учасників кримінального провадження з метою вирішення питання про притягнення їх до відповідальності, встановленої законом. В свою чергу ст. 419 та 441 КПК України повинні бути доповнені відсильною нормою, яка б встановлювала аналогічний обов'язок суду апеляційної та касаційної інстанції (з доповненням в частині встановлення наявності таких порушень з боку суду першої або апеляційної інстанції відповідно).

Список використаних джерел:

1. Київський районний суд м. Одеси узагальнив практику постановлення окремих ухвал. URL: <https://kievskisud.od.ua/to-citizens/generalization/1408-kijivskij-rajonnij-sud-m-odesi-uzagalniv-praktiku-postanovlennya-okremikh-ukhval> (дата звернення: 01.11.2021 р.).
2. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 14 червня 2021 року, судова справа № 686/9636/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97771973> (дата звернення: 01.11.2021 р.).
3. Бобечко Н.Р. Апеляційне та касаційне провадження у кримінальному судочинстві України: дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Львівський нац. ун-т ім. І. Франка. Львів, 2016. 498 с.
4. Ухвала Апеляційного суду Чернівецької області від 22 вересня 2017 року, судова справа № 723/3021/16к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/69045802> (дата звернення: 01.11.2021 р.).

Скрипник Дар'я Олександрівна

аспірант кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності Національного університету «Одеська юридична академія», адвокат

ОКРЕМІ ПРАВОВІ ПОЗИЦІЇ ВЕРХОВНОГО СУДУ ЩОДО ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Очевидним є те, що неможливо законодавчо розв'язати всі питання, пов'язані з правозастосуванням в ході здійснення правосуддя. Саме завдяки правовим позиціям щодо застосування норм права, які формуються Верховним Судом (далі – ВС) за результатами розгляду касаційних скарг, можливим є заповнення законодавчих прогалин, тлумачення норм права тощо, що встановлює орієнтир в ході правозастосування судами інших інстанцій.

Проте досить часто на практиці виникають як неузгодженості між такими правовими позиціями, так і проблеми з їх пошуком. Більш того, час від часу наявною є й необізнаність про існування відповідних позицій.

20 липня 2021 року відбулась презентація пошукової Базы правових позицій ВС (далі – База). Наразі База правових позицій функціонує, однак, з огляду на величезний об'єм сформованих позицій, відступ від них та ін., вбачаємо певні недоліки в їх пошуку (наприклад, відсутність окремих правових позицій у Базі, хоч постанови, в яких вони сформовані, оприлюднено в Єдиному державному реєстрі судових рішень).

Викладене свідчить про те, що в процесі пошуку відповідної судової практики (в даному випадку – правових позицій ВС) необхідним є користування і Єдиним державним реєстром судових рішень, і Базою, а також іншими пошуковими системами, що впливає на швидкість та якість такого пошуку.

З огляду на вищезазначене, вважаємо, що незважаючи на прогресивність у формуванні механізму забезпечення єдності судової практики, він потребує певного вдосконалення.

Наразі ж пропонуємо ознайомитись з результатами аналізу правових позицій ВС щодо застосування норм кримінального процесуального права, що регламентують ту частину судового розгляду, яка починається після закінчення з'ясування обставин справи та перевірки їх доказами, оскільки встановлено наявність окремих правових позицій, які не достатньо висвітлені й досліджені науковцями.

1. Судові дебати (ст. 364 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України)).

Відповідно до ч. 1 ст. 364 КПК України, в судових дебатах виступають прокурор, потерпілий, його представник та законний представник, цивільний позивач, його представник та законний представник, цивільний відповідач, його представник, обвинувачений, його законний представник, захисник, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження [1].

Буквальне тлумачення даної норми щодо участі в судових дебатах та всієї статті 364 КПК України демонструє, що не встановлено підстав для обмеження учасників судового провадження у користуванні таким правом. Проте ВС, посилаючись на ст. 325 КПК України (Наслідки неприбуття потерпілого), зазначає, що так як представник потерпілого був належним чином повідомлений про дату, час і місце судового засідання, а причина неявки не визнана поважною, адже потерпілому, його представнику неодноразово надавалася можливість брати участь у провадженні, виступити в судових дебатах (для цього за ініціативи представника потерпілого суд оголошував перерви, надавав можливість подати додаткові документи, однак потерпілий або ж його представник їх не подали), не встановлюється у такому разі порушення їх прав [2]. Водночас відсутність належного судового виклику потерпілого свідчить про порушення його права на виступ у судових дебатах [3]. Також звертаємо увагу на те, що ВС сформував правову позицію щодо участі в судових дебатах прокурора, який не брав раніше участі в даному судовому провадженні, та йому необхідний час для ознайомлення з матеріалами провадження і підготовки до виступу в дебатах, однак, судом першої інстанції було відмовлено в наданні

такого часу. Викладене визнано порушенням принципу рівності й змагальності сторін [4].

Необхідно також виокремити питання щодо надання учаснику судового провадження часу для підготовки до дебатів, яке є досить розповсюдженим. Як зазначає ВС, учасники судового розгляду мають право заявити суду клопотання про оголошення перерви в судовому засіданні для підготовки до дебатів. Тривалість цієї перерви має визначатись судом із урахуванням наступних критеріїв: складність, обсяг кримінального провадження (до складних слід відносити багатоепізодні провадження, провадження щодо кримінальних правопорушень, вчинених злочинними групами чи злочинними організаціями тощо) [5].

Згідно з ч. 7 ст. 364 КПК України, після закінчення промов учасники судових дебатів мають право обмінятися репліками. Право останньої репліки належить обвинуваченому або його захиснику. Проте ВС виклав, на наш погляд, спірну правову позицію щодо реалізації права на обмін репліками в частині позбавлення обвинуваченого такого права. Найвищий суд у системі судоустрою наголошує на тому, що учасники провадження не повинні розраховувати на репліку як на можливість доповнити основний виступ. Залишення будь-якого питання без висвітлення в основній промові з розрахунком на репліку є неправильним, тому що репліки може й не бути. Скористатися реплікою - право, а не обов'язок учасника судових дебатів. Також ВС вказує на те, що саме право на останнє слово є важливою процесуальною гарантією реалізації обвинуваченим свого права на захист, а не право на репліку [6]. Вважаємо, що дана правова позиція суперечить положенням частини 7 статті 364 КПК України. Так, дійсно, обмін репліками є правом учасників судових дебатів, тому незрозуміло, виходячи з яких підстав суд може не забезпечити реалізацію такого права.

2. Вихід суду для ухвалення вироку (ст. 366 КПК України).

Досить актуальним є питання відносно того, чи може суд поновити судовий розгляд після виходу з нарадчої кімнати, адже це не врегульовано КПК

України. Стосовно викладеного ВС стверджує, що таке поновлення не суперечить загальним засадам кримінального провадження, оскільки оцінка доказів здійснюється саме в нарадчій кімнаті, а за наявності об'єктивних суперечностей, які впливають на вирішення питання щодо винуватості особи, усунути їх можливо лише в результаті відновлення судового розгляду [7]. На наше переконання, ВС, у даному випадку, виходячи з загальних засад кримінального провадження, фактично усунув прогалину в кримінальному процесуальному законодавстві.

3. Порухення таємниці нарадчої кімнати.

Суд вправі перервати раду лише для відпочинку з настанням нічного часу (ч. 2 ст. 367 КПК України) [2]. Та поширеною є практика порушення даної вимоги судом. ВС неодноразово встановлював порушення таємниці нарадчої кімнати, що виражалось у тому, що судді всупереч принципу безперервності судового процесу та порушуючи вимоги щодо таємниці нарадчої кімнати, ухвалювали судові рішення в іншому провадженні (як по суті, так і з процесуальних питань) під час перебування в нарадчій кімнаті, що є істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону, перешкоджає суду ухвалити законне та обґрунтоване рішення, а отже - підставою для скасування таких судових рішень [8, 9].

Об'єднана палата Касаційного кримінального суду також вказала на те, що вчинення процесуальних дій та ухвалення суддями (суддею) під час перебування в нарадчій кімнаті у кримінальному провадженні судових рішень в рамках інших проваджень, слід вважати порушенням таємниці наради суддів, яке може бути визнано істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону у разі, коли воно за своїм характером та з огляду на обставини конкретної справи перешкодило або могло перешкодити суду ухвалити законне, обґрунтоване судові рішення, тобто в тих випадках, коли вказане порушення обґрунтовано ставить під сумнів незалежність і неупередженість суддів (судді) при обговоренні та ухваленні відповідного судового рішення (таким випадком не являється, наприклад, факт внесення до Єдиного державного реєстру судових

рішень ухвали в рамках іншого провадження) [10]. Зазначена позиція по суті лише вдосконалила вищевикладені правові позиції ВС, яким наголошено на тому, що не будь-яке порушення таємниці наради суддів свідчить про істотне порушення вимог КПК України.

Насамкінець звертаємо увагу на те, що «інструмент», за допомогою якого стає можливим формування єдиної судової практики, все ще не є «зручним у використанні», адже складність і тривалість його пошуку, а саме – пошуку релевантних правових позицій ВС, унеможливорює посилення на них, по-перше, самими учасниками судового провадження. Наслідком цього є надмірна кількість касаційних скарг, скасування ВС судових рішень та призначення нових розглядів у судах першої чи апеляційної інстанцій, що знаходить своє відображення у великій кількості правових позицій ВС із зазначених в даних тезах питань.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
2. Постанова Касаційного кримінального суду ВС від 15.01.2020. (справа №359/3596/17). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87053524>.
3. Постанова Касаційного кримінального суду ВС від 09.10.2019. (справа №234/437/16-к). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84941676>.
4. Постанова Касаційного кримінального суду ВС від 03.12.2019. (справа №311/793/14-к). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86505791>.
5. Постанова Касаційного кримінального суду ВС від 17.06.2021. (справа №643/3561/17). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97926503>.
6. Постанова Касаційного кримінального суду ВС від 14.03.2019. (справа №545/321/17). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80521820>.
7. Постанова Касаційного кримінального суду ВС від 28.01.2021. (справа №182/523/16-к). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94553286>.
8. Постанова Касаційного кримінального суду ВС від 10.04.2019. (справа №127/8831/14-к). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81329229>.

9. Постанова Касаційного кримінального суду ВС від 30.05.2019. (справа №726/776/17). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82217934>.

10. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду ВС від 24.02.2020.(справа №128/2455/15к). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87902046>.

КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ТА ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Аркуша Лариса Ігорівна

*доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального процесу,
детективної та оперативно-розшукової діяльності
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ЗНАЧЕННЯ МЕТОДУ СПОСТЕРЕЖЕННЯ У ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

В умовах різноманітних викликів з боку злочинного світу, проявами яких стає посилення злочинного впливу на різні сферах суспільної діяльності (від фінансово-кредитної та банківської сфери до зовнішньоекономічної сфери та сфери телекомунікацій), виникає необхідність у злагодженій системі методів, заходів та негласних слідчих (розшукових) дій, серед яких метод спостереження стає найбільш дієвим та результативним.

Спираючись на досягнення психології, вчені-криміналісти розробили науково обґрунтовані прийоми та методи спостереження, які за сферою застосування розмежовуються на власне методи спостереження і особливості використання його результатів у досудовому слідстві.

Зберігає своє значення запропонований І. М. Лузгіним розподіл умов, у яких слідчий застосовує метод спостереження, залежно від чинників, які обумовлюють процес і результати спостереження, зміст і цілі слідчих (розшукових) дій, на сприятливі і несприятливі [2, с. 372]. До несприятливих умов спостереження відносять: бракування часу, наявність об'єктів і обстановки на місці проведення слідчої (розшукової) дії, які викликають негативні емоції; протидія осіб, не зацікавлених у встановленні істини, і інші обставини, що викликають у слідчого стан підвищеної психічної напруженості і в наслідок цього негативно впливають на ефективність його діяльності. Понизити рівень їх

негативної дії допомагає самоспостереження з боку слідчого, за допомогою якого він примушує себе не реагувати емоційно на перешкоди, а, помітивши у собі стан втоми, тривоги, сильного хвилювання, роздратування, вчасно нейтралізує їх, намагаючись не показувати їх оточенню.

Результати застосування методу спостереження мають як орієнтуюче, так і доказове значення. Якщо в результаті застосування методу спостереження при проведенні вербальних слідчих (розшукових) дій, слідчий отримує інформацію про особу і поведінку їх учасників, яку використовує для забезпечення індивідуального підходу до них, для визначення тактики проведення подальших слідчих (розшукових) дій з їх участю і лінії своєї поведінки, то результатом спостереження слідчого в ході невербальної слідчої (розшукової) дії є отримання, головним чином, візуальної характеристики об'єктів, які мають значення для досудового слідства.

Цілеспрямоване спостереження слідчого, оперативного працівника, судді, носить аналітико-синтетичний характер. Ці суб'єкти не просто спостерігають предмети і явища, вони аналізують факти, концентруючи увагу на істотних для розслідування фактах, виділяючи їх з множини інших, подумки пояснюючи можливі зв'язки між ними, шукаючи підтвердження або спростування своїх припущень.

Аналітико-синтетичний характер спостереження як методу пізнання в розслідуванні пояснюється діалектикою процесу пізнання.

Маючи специфічні риси, спостереження в криміналістиці в той же час підпорядковано єдиним законам діалектики, які мають загальний характер. Воно здійснюється за допомогою аналітичного розгляду фактів, що характеризують кримінальне правопорушення; виявлення ознак, що характеризують кримінальне правопорушення і дозволяють розкрити зовнішні і внутрішні зв'язки між предметами і явищами, правильно кваліфікувати дії винного і вирішити інші спеціальні завдання. Тільки таким шляхом слідчий і інші суб'єкти в змозі скласти на цій підставі цілісне уявлення про подію.

Подібно до того, як для з'ясування тексту недостатньо розуміти значення окремих слів, знаків, а іноді цілих пропозицій, необхідно встановлювати взаємозв'язок між окремими елементами тексту і їх значення в певному поєднанні, так і для цілеспрямованого спостереження недостатньо сприйняття окремих предметів, що утворюють, наприклад обстановку на місці події, а потрібне з'ясування їх взаємного зв'язку, походження, відношення до події кримінального правопорушення.

Аналітико-синтетичне спостереження повинне відрізнятися зосередженістю, внутрішньою організованістю, безперервним самоконтролем.

Зосередженість при спостереженні тактично забезпечується правильним визначенням кола об'єктів спостереження, отриманням необхідної інформації про характер об'єкту, хоч би про його загальні властивості, і відповідно чітким з'ясуванням завдань спостереження.

Внутрішня організованість спостереження досягається планомірністю дій, системою спостереження від загального до окремого і від окремих ознак до загальної характеристики об'єкту, виділенням етапів спостереження, повторністю актів спостереження, умінням відключатися від зовнішніх несприятливих чинників, розумним чергуванням напруги і відпочинку, наполегливістю в досягненні мети, емоційною стриманістю, самодисципліною.

Безперервний самоконтроль забезпечується здатністю суб'єкта спостереження критично оцінювати результати спостереження, постійно ставити перед собою питання і шукати на них відповіді, виходячи з властивостей предметів і явищ.

З урахуванням вищевикладеного, під спостереженням як методом збирання, дослідження і оцінки доказів, можливо розуміти, умісне, цілеспрямоване, планомірне, систематичне сприйняття за допомогою чуттєвих відчуттів (зорових, слухових, дотикових, нюхових), а в деяких випадках і із застосуванням необхідних техніко-криміналістичних засобів, людей і їх дій, стаціонарних і мобільних об'єктів, подій і обставин, пов'язаних з ними, що носить за своєю суттю аналітико-синтетичний характер, забезпечує збирання,

дослідження і оцінку доказової інформації, необхідної для вирішення завдань кримінального судочинства.

Особливістю цілеспрямованого спостереження є фіксація його результатів в порядку, передбаченому кримінально-процесуальним законом, і відповідно до рекомендованих криміналістикою правил. Слідчий або інший суб'єкт спостерігає предмети і явища, так чи інакше пов'язані з кримінальним правопорушенням, передусім для того, щоб зібрати докази. Тому результати цілеспрямованого спостереження, здійснюваного у рамках слідчих (розшукових) дій, отримують словесне вираження. Вони можуть бути виражені і у виді схем, графіків, замальовок і ін., але лише так, щоб їх значення могло бути осмислене в мовній формі, трансформоване в певних поняттях. У зв'язку з цим безперечно перевагу має фотографування і відеозапис, які досить повно і безпосередньо передають зміст і форму предмета або явища для різних суб'єктів спостереження і кримінального процесу, і які за можливістю повинні максимально використовуватися при проведенні тих або інших слідчих (розшукових) і оперативно-розшукових заходів.

Оскільки спостереження в процесі розслідування пов'язане з пошуком і дослідженням доказів, його результати використовуються і для удосконалення тактики виявлення та розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень. Фіксація результатів спостереження при проведенні окремих слідчих (розшукових) дій має вибірковий характер. Слідчий (або інша особа) фіксує лише те, що безперечно має або імовірно може мати доказове значення. Багато спостережуваних ним обставин не відображаються в процесуальних документах, якщо не мають доказового значення, але активно використовуються для ухвалення тактичних рішень, побудови версій, збагачують досвід і знання слідчого та працівника оперативного підрозділу.

Від професійності суб'єкта спостереження і умілого використання отриманої шляхом спостереження інформації, часом залежить не лише успіх допиту, іншої дії або заходу, але і перспектива виявлення і розкриття кримінального правопорушення.

Універсальність, порівняльна простота, доступність, економічність і інші переваги методу спостереження очевидні. Також очевидно і значення результатів його застосування при вирішенні найрізноманітніших завдань.

Жодна з процесуальних і непроцесуальних дій зі збирання і використання інформації не обходиться без цього методу.

Будь-який метод пізнання пред'являє деякі вимоги до дослідження, які можуть бути виражені в системі правил. Так і метод спостереження застосовується за певною процедурою, висвітленою в спеціальній психологічній і соціологічній літературі [1, С. 227-229; 5, с. 111-112; 3, с. 12-31]. Спираючись на рекомендації, які містяться в ній, з урахуванням виділеної раніше специфіки методу спостереження, стає можливим сформулювати методику спостереження, визначену П.П. Царенко як найбільш доцільне поєднання загальних принципів, умов, рекомендацій, пов'язаних з використанням спостереження як методу збирання, дослідження і оцінки доказів, який складається з послідовних етапів його підготовки, організації і проведення [4, с. 23-24]:

а) до початку слідчої (розшукової) дії організувати спостереження: визначити завдання, уточнити об'єкти спостереження, вибрати центральну точку спостереження;

б) намітити для себе план і програму (чи схему) спостереження, хоч би подумки;

в) у ході слідчої (розшукової) дії безпосередньо здійснити програму спостереження за розрахованою схемою відповідно до поставлених завдань і з урахуванням слідчої ситуації;

г) зафіксувати результати спостереження в процесі проведення слідчої (розшукової) дії або після її завершення в протоколі слідчої (розшукової) дії, за допомогою техніко-криміналістичних засобів фіксації, у чорнових супутніх записах або у пам'яті;

д) дати оцінку отриманим даним, інтерпретувати результати спостереження для використання їх при подальшому розслідуванні.

Стосовно кожної слідчої (розшукової) дії методика спостереження індивідуалізується у вигляді відповідного алгоритму спостереження.

Обізнаність населення та сучасне інформаційне забезпечення стосовно гласних та негласних методів слідчої і оперативно-розшукової діяльності, зростання рівня професіоналізму злочинців, використання ними сучасних технічних засобів, наявність у них власних можливості застосування означеного методу, ускладнюють умови застосування методу спостереження у протидії проявам злочинної діяльності, що зумовлює необхідність удосконалення нормативно-правових актів з урахуванням наявного досвіду.

Список використаних джерел:

1. Климов Е. А. Общая психология. Общетеоретический курс. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 1999. С. 227-229.
2. Лузгин И. М. Расследование как процесс познания : дис. ... канд. юрид. наук : 12. 00. 09. М.: Высшая школа МООП СССР, 1968. Том второй. С. 372.
3. Пригунов П.Я., Грінін С.В., Тронько О.В. Візуальне виявлення можливого спостереження співробітниками правоохоронних органів у процесі професійної діяльності: навч.-практ. посіб. Київ: Алерта, 2022. 326 с.
4. Царенко П. П. Наблюдение как метод собирания, исследования и оценки доказательств: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. Саратов: СГАП, 2002. С. 23-24.
5. Ядов В. А. Социологическое исследование: методология, программа, методы. М.: Наука, 1987. С. 111-112.

Тищенко Валерий Владимирович

*доктор юридических наук, профессор, член-корреспондент
НАПрНУ, заведующий кафедрой криминалистики Национального
университета «Одесская юридическая академия»*

ЧАСТНЫЕ КРИМИНАЛИСТИЧЕСКИЕ ТЕОРИИ В МЕТОДИКЕ РАССЛЕДОВАНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЙ

На основе формирования общей теории криминалистики расширяется и углубляется научная разработка частных криминалистических теорий и учений, выделяются новые категории и понятия, что является закономерным процессом развития криминалистической науки. Внимание к данной проблеме можно наблюдать в работах ряда отечественных и зарубежных криминалистов: Р.С. Белкина, В.А. Образцова, А.Н. Колесниченко, В.Е. Корноухова, И.М. Лузгина, М.В. Салтевского, Г.А. Зорина, И.А. Возгина, Г.А. Матусовского, А.Н. Волобуева, В.А. Журавля, В.Ю. Шепитько, В.Я. Колдина, Н.П. Яблокова и других.

Большинство частных теорий криминалистики получают свою интерпретацию в криминалистической методике расследования преступлений. Ведь именно в ней интегрируются теоретические положения криминалистики, получают свою конкретизацию, приобретают специфические черты и практическую направленность в зависимости от решаемых задач по расследованию отдельных категорий преступлений, характера и форм преступной деятельности. Это относится к теориям и учениям о криминалистической идентификации, диагностике, прогнозированию, моделированию, систематике, информатике, гносеологии и другим.

Вместе с тем, в теоретических положениях методики расследования рождаются новые понятия, категории и конструкции, исследование которых нередко приобретает общекриминалистическое значение и может рассматриваться на уровне частной теории, учения. Таковыми являются понятия криминалистической классификации преступлений,

криминалистической характеристики преступлений, следственной ситуации, технологии расследования, периодизация расследования, технология расследования и многие другие.

При этом важно, чтобы новые понятия и категории получали глубокое теоретическое обоснование, а также приобретало качество практической целесообразности, оптимизировало деятельность по расследованию и раскрытию преступлений.

Таким методологически и практически значимым понятием стал «очаг преступлений», введенный в категориально-понятийный аппарат криминалистической методики расследования преступлений Ю.П. Алениным в начале 90-х годов прошлого века. В своих статьях, монографии «Выявление и расследование очагов преступлений: теория и практика» (Одесса, 1996) и докторской диссертации «Теоретические и практические основы раскрытия и расследования очагов преступлений», защищенной в Национальной юридической академии Украины им. Ярослава Мудрого (г. Харьков) в 1997 году он сформулировал понятие очага преступлений, охарактеризовав его как совокупность преимущественно однородных преступлений, со сходными пространственно-временными характеристиками, способом совершения и сокрытия преступных деяний и их следов, признаков внешности виновных и типов потерпевших (Автореферат докт. дисс., с.14-150). Ю.П. Аленин дал классификацию очагов преступлений, указал на их признаки, позволяющие своевременно распознать такие очаги преступлений и эффективно провести их раскрытие и расследование. Предварительное распознавание очагов преступлений таким образом рассматривается им как метод раскрытия серии сходных неочевидных преступлений и основание для разработки алгоритма их расследования.

На данном примере наблюдается тесная взаимосвязь разрабатываемых теоретических положений криминалистики, применения их на практике, а также их связь с принципами построения и методик расследования различных форм и видов преступной деятельности .

Бондар Володимир Сергійович

декан факультету № 2 підготовки фахівців для підрозділів досудового розслідування Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка

**ЮРІЙ ПАВЛОВИЧ АЛЕНІН – ФУНДАТОР МЕТОДУ
КРИМІНАЛІСТИЧНОГО АНАЛІЗУ В УКРАЇНІ**

Сьогодні не можна визнати ефективним інформаційно-аналітичне забезпечення виявлення та розслідування кримінальних правопорушень, котрі системно вчинюються одними й тими ж особами протягом тривалого періоду та відрізняються від одиничних кримінально-протиправних посягань більш високим ступенем суспільної небезпеки, набувають серійного* характеру та ознак кримінально-протиправної діяльності. Встановлення та затримання осіб, які вчинили кримінальні правопорушення відбувається не в результаті якісного аналізу, а випадково, за спрощеною схемою: «Особа – кримінальне правопорушення – серія кримінальних правопорушень».

Завдання суттєво ускладнюється, якщо розслідування здійснюється в умовах мегаполісу, в якому діють складні та маловивчені міграційні процеси, коли щоденно до міста й в зворотному напрямку переміщуються тисячі людей. За вказаних обставин аналітична робота обмежується оперативною перевіркою відібраних за допомогою геоінформаційних систем, реалізованих у складі Інтегрованого банку даних (ІБнД), раніше судимих, які мешкають у мікрорайоні виявленого кримінального правопорушення та наступним допитам даних осіб. Відсутність конкретних версій робить цю роботу безсистемною, нецілеспрямованою, формальною, а тисячі кримінальних проваджень лишаються нерозкритими.

* поняття «серійності» є робочим криміналістичним терміном, котрий в кримінально-правовому розумінні розглядається як повторність, неодноразовість, систематичність чи рецидивність вчинення кримінально-протиправних посягань.

Один з найбільш перспективних напрямів у розкритті серійних кримінальних правопорушень – об’єднання матеріалів досудових розслідувань в одному провадженні (ч. 1 ст. 217 КПК України), що призведе до збільшення доказової та розшукової інформації. В окремих кримінальних провадженнях її може бути недостатньо, але при об’єднанні їх матеріалів обсяг інформації зростає. Цілком вірно вказується на можливість вивчення архівних кримінальних проваджень, де також може міститися важлива інформація, котрі, до речі, є також інформаційними системами – документальними. Але цілком зрозуміло й інше: читати всі кримінальні провадження неможливо, це шлях трудомісткий та нерациональний.

Принципово іншим напрямом підвищення якості інформаційно-аналітичного забезпечення виявлення та розслідування кримінальних правопорушень є оптимізація аналітичної діяльності з моніторингу кримінальних проваджень.

Отримання та оцінка інформації про те, що кілька кримінальних правопорушень є епізодами кримінально-протиправної серії, завжди створює значну складність і потребує застосування кількох систем діючих обліків/баз даних/інформаційних систем одночасно в об’єктивно існуючих умовах. Це тривалий процес накопичення й аналізу даних, які дозволяють виявити певні закономірності в скоєнні злочинів з подібними обставинами, а також встановлення таких кримінальних правопорушень, їх цілеспрямований відбір з наступним об’єднанням матеріалів кримінальних проваджень про них в одному провадженні (ч. 1 ст. 217 КПК).

Пізнання даних ознак, складність виконання комплексу завдань й об’єкту інформаційного пошуку потребує комплексного підходу до його вирішення, який у концептуальному сенсі передбачає органічне поєднання наукового потенціалу декількох наук кримінально-правового циклу: кримінального процесу, криміналістики, теорії оперативно-розшукової діяльності та ін.

Водночас, вітчизняна криміналістика має потужний науковий доробок у цій галузі, а фундатором методу криміналістичного аналізу є член-кореспондент

НАПрНУ Юрій Павлович Алєнін, присвятивши свою монографію [3] та цикл подальших розробок [1, с. 32-39; 2; 4] комплексному дослідженню теоретичних та практичних проблем, пов'язаних з виявленням, розкриттям та розслідуванням осередків злочинів, й визначивши основне цільове призначення даного методу:

- а) діагностування осередку у виявленому зосередженні подібних злочинів;
- б) визначення ймовірного місця та часу вчинення нового подібного злочину з метою найбільш раціонального використання сил та засобів для затримання злочинця;
- в) визначення ймовірного місця помешкання злочинця або вихідної точки вчинення злочинів.

Концептуально важливою виглядає система загальних криміналістичних сигнікативних ознак, використовуваних при діагностуванні, розкритті та розслідуванні осередків злочинів, котра має такий вигляд:

- а) ознаки, які вказують на використання подібних або однакових способів учинення злочинів. Головним джерелом інформації про способи злочинів є однотипні сліди, котрі утворюються злочинцями подібними способами на різних місцях подій;
- б) ознаки, які вказують на однотипність обстановки вчинення серії злочинів;
- в) подібні ознаки, які відносяться до характеристики об'єктів та предметів кримінально-протиправного посягання;
- г) аналогічні ознаки, які відносяться до особи потерпілих;
- д) подібні ознаки, які мають відношення до особи злочинця (злочинців), котрі вчиняють серію аналогічних за характером злочинних діянь.

Відомості про сигнікативні ознаки систематизовані в наступні групи:

1. Ідентифікація або установлення подібного характеру виявлених слідів, залишених на різних місцях учинення злочинів. Кінцевий висновок про це залежить, як правило, від результатів досліджень експертів але, завдяки оперативному дослідженню слідів на місці події вже в рамках першого періоду розвитку осередку можна зробити висновок про його наявність.

2. Взаємозв'язки між злочинами по часу і по місцю вчинення:

а) часова подібність полягає в збігу конкретного часу дня і ночі, або певних днів тижня;

б) територіальна подібність полягає в тому, що злочини вчинені, наприклад, на одній і тій самій вулиці, міському районі, житловому масиві тощо.

3. Подібні часові інтервали між злочинами, інакше кажучи певний ритм злочинів.

4. Специфічні цілі (задоволення аморальних, сексуальних схильностей, намагання викликати у населення страх тощо).

5. Однорідність об'єктів, які піддалися посяганню, наприклад, квартири, магазини, ресторани, школи, державні установи, дачі, пошти тощо.

6. Подібність у виборі предметів посягання, наприклад, готівка, цінні промислові товари, твори мистецтва та інші.

7. Спеціальний тип жертви.

8. Однакові або подібні способи вчинення злочинів або збіг найбільш суттєвих елементів підготовки, здійснення або приховання злочину (в тому числі способи проникнення з використанням певних навичок або умов, використанням допоміжних засобів: транспорту, інструментів, джерел світла, сумок та інших ємностей для перенесення викраденого тощо).

9. Однаковий або подібний опис ознак зовнішності та одягу можливих злочинців [3, с. 74].

Зазначене створює наукові перспективи подальшого пошуку.

Будь-яке поняття відповідно до правил, сформульованих логікою, характеризується змістом та обсягом. Водночас зміст поняття визначається сукупністю його істотних, необхідних і достатніх ознак. Відповідно, встановити зміст поняття інформаційно-аналітичного забезпечення криміналістичної діяльності означає з'ясувати, які ознаки є істотними, необхідними й достатніми [6, с. 226-240].

Бачиться також доцільним визначити в понятті три основних компоненти, які обумовлюють будь-яку окрему криміналістичну теорію як таку:

- предмет теорії (вчення), сутність якого складають певні закономірності об'єктивної дійсності, що виділяються криміналістикою в цілому;

- об'єкти окремої теорії, які являють собою явища, речі, процеси, зв'язки та відношення, тобто ту частину предметної області, у якій мають прояв об'єктивні закономірності, що вивчаються теорією (вченням);

- метод окремої теорії (вчення), який є системою пізнавальних прийомів, що використовується як для формування самої теорії (вчення), так і для застосування теорії в практиці пізнання її предметної сфери.

На нашу думку, інформаційно-аналітичне забезпечення криміналістичної діяльності – елемент криміналістичного обліку та аналізу, який містить:

- дані та первинну інформацію, отриману шляхом перетворення даних в інформаційній системі певного рівня;

- дані та отриману з них інформацію, які є відсутніми в інформаційній системі певного рівня, де під іншими джерелами криміналістично значущої інформації є (і/або) самостійний пошук інформації, що недостає;

- похідну (вторинну) інформацію, одержану в процесі переробки первинної інформації (з інформаційної системи та з інших джерел), яка використовується для цілей стратегічного, тактичного й оперативного аналізу;

- методи аналізу як технічний інструментарій для виконання аналітичних процедур, котрі реалізуються на базі доступних програмних пакетів, у тому числі ті, що дозволяють проводити аналіз в умовах невизначеності та наявності неструктурованої й неповної інформації. До вказаних методів можна віднести, наприклад, контурний, кластерний, кореляційний аналіз, які використовуються в різних видах криміналістичної діяльності – слідчий, судово-експертній та інших;

- методики аналізу об'єктів дослідження, кожна з яких являє собою сукупність певних методів проведення дослідження, аналітичних процедур, у процесі застосування яких досягається поставлена мета аналізу, а результати аналізу використовуються при розробці та прийнятті процесуальних рішень.

Серед інструментів аналізу, які застосовуються для опрацювання інформації, можна назвати такі:

- Ms Excel, дозволяє задіяти автоматичні методи, використовуючи Visual Basic для мови програмування додатків або останні розробки, як-от: Power Query, Power Pivot та Power Map (усі є складовою частиною пакету Office 2016);
- спеціалізоване програмне забезпечення (наприклад, Analyst Toolbox (IALEIA), Anasara (Anasara Sciences Inc, США), i2 (IBM, США), RICAS (ХОГА, Україна, пакет прикладних програм Matlab R2008b із використанням модуля Image Processing Toolbox)). На підставі аналізу інформації аналітик систематизує та упорядковує відомості про відносини людей, організації, ділянки місцевості, телефонні контакти тощо. Візуалізація інформації виконується шляхом складання матриць та діаграм зв'язків. Подібна робота відбувається з використанням зазначеного програмного забезпечення;
- GIS. Поліція застосовує Geomedia Professional та ArcGis як інструменти для аналізу географічних даних.

Прикладом використання аналітичних інструментів у судово-експертній діяльності є комбінований алгоритм зіставлення ознак, який включає порівняння об'єктів методом потенційних функцій та методом контурного аналізу. Зіставлення здійснюється за дескрипторами, які не залежить від орієнтації зображень.

Комплекс інформаційно-аналітичного забезпечення криміналістичної діяльності повинен забезпечувати:

- вибір системи ключових об'єктів аналізу з метою формування складної багаторівневої характеристики тієї чи іншої події, яка враховує всі взаємозв'язки, що виникають у процесі її розвитку;
- погодження стратегічних й тактичних задач розслідування з прийнятою системою об'єктів аналізу (час, місце, спосіб, обстановку події, слід-відображення тощо). Серед типових тактичних задач можна назвати встановлення події злочину; встановлення особи, яка вчинила злочин за залишеними нею слідами: IP-адресою, MAC-адресою, адресою електронної

пошти, ідентифікатором соціальної мережі, номером банківської карти, номером телефону, інформацією про з'єднання абонента, проведенням транзакції тощо; встановлення шкоди та забезпечення її відшкодування; встановлення обставин вчинення злочину; доведення винності особи у вчиненні злочину тощо. Метою інформаційного аналізу у випадках, наприклад, розшуку особи, безвісти зниклої, у цілому та виборі категорій зокрема, повинен стати збір максимально повного набору ідентифікаційних даних, які мають відношення до такої особи. У якості таких даних можуть виступати а) номери мобільних телефонів, номери IMEI та IMSI; б) MAC-адреси персональних комп'ютерів, планшетів, смартфонів; г) аккаунти та паролі в соціальних мережах; г) логіни та паролі доступу в Інтернет (у тому числі WiFi тощо), інформація про використаних особою предметах з RFID-позначками, гаджетах, які мають вихід до Інтернету, інші цифрові мережі передачі даних (пульсометри, крокоміри тощо); д) аккаунти та паролі в електронній пошті, системах комп'ютерної комунікації, мережових комп'ютерних іграх; е) номери та реквізити банківських карток, електронних платіжних систем, якими послуговувалася людина, що безвісти зникла, тощо; є) проїзні документи, які використовувалися особою останнім часом; ж) позначення місць розташування (геотеги) у створених останнім часом файлах фотографій (у телефонах, планшетах, фотоапаратах, комп'ютерах), маршрутах в GPS-навігаторах;

- перетворення обраних об'єктів у форму, необхідну для їх обробки та аналізу комплексом інформаційно-аналітичного забезпечення криміналістичної діяльності;

- складання схем мережі зв'язків на кожного фігуранта;
- аналіз зв'язків об'єктів обліку – елементів інформаційної системи, отримання знань із використанням методик аналізу;

- аналітичну перевірку (прогнозування) наслідків запланованих процесуальних рішень під час досудового розслідування на предмет їх відповідності системі цільових критеріїв;

- підготовку аналітичних документів.

У випадках розшуку безвісти зниклих за рахунок застосування різноманітних методів аналітичної обробки можливо досягнути таких результатів:

- здійснити позиціонування абонентів мобільного зв'язку на місцевості в конкретні моменти часу, що дозволить побудувати типові маршрути їхнього руху та виявити можливі аномалії поведінки (наприклад, перед моментом зникнення);
- визначити коло потенційних свідків подій, які відбувалися в певні моменти часу;
- виявити коло спілкування особи, яка зникла (друзі, соціальні мережі).

Криміналістично значущу інформацію містять й інші інтернет-сервіси, котрі дозволяють вирішувати пошуково-пізнавальне завдання, що виникають у процесі досудового розслідування:

1) інформація про трафік та контент, що міститься у відкритих базах даних та ресурсах (наприклад, Телеграм-боти: @info_baza_bot; @HowToFind_RU_bot; @vkfindface_bot; Опендатабот; @getfb_bot; пошукові системи людей в мережі Інтернет за ім'ям, «нікнеймом», школою, адресою, електронною адресою, телефонному номеру та іншим параметрам: peekyou.com; pipl.com; webmii.com; ussearch.com; spokeo.com; infobel.com; zabasearch.com; paginebianche.it; yasni.de). Необхідну інформацію також можливо отримати в результаті пошуку на облікових записах у соціальних мережах: насамперед, слід зазначити, що існують сайти, котрі здійснюють пошук імен та прізвищ відразу за всіма або декількома соціальними мережами, що істотно полегшує завдання пошуку: а) сервіс Social-Searcher.com – пошук профілів у мережах за прізвищем, ім'ям у реальному часі, допомагає знайти останні повідомлення певного користувача в соціальних мережах; сервіс Sounds здійснює аналіз та розпізнавання звуків або їх поєднань в аудіопотоці, розпізнає голоси та перетворює в текст; сервіс whois дозволяє встановити інтернет-провайдера, який надав відповідну IP-

адресу, також дізнатися про домен; сервіс <https://archive.org/web/> дозволяє здійснювати пошук та перегляд видалених web-сторінок; б) yandex.ru/people – пошук людей у мережах від Яндекс; в) uvtx.com – пошук Google за окремими соціальними мережами; г) poisksocial.ru – пошук у соціальних мережах.

Звичайно, дані сервіси за соціальними мережами не охоплюють абсолютно всі соціальні мережі, тому в окремих випадках більш раціонально здійснювати пошук напряму шляхом переходу на сайти соціальних мереж: Xing; Linked in; Twitter та ін.¹⁵;

2) інформація, що міститься в мережі Інтернет, окрім «видимої», включає також «невидиму» (англ.: darknet) частину та інших сегментах глибокого Інтернету (англ.: deep web, hidden web), які не індексуються пошуковими системами та не є доступними через стандартні браузері, важливо звернути увагу на те, що, у разі необхідності збирання інформації в «невидимому» сегменті мережі, необхідно використовувати спеціалізоване програмне забезпечення (за допомогою спеціальних веб-браузерів)¹⁶.

¹⁵ Додаткову інформацію про пошук у відкритих джерелах надано в таких публікаціях:
 - Investigation, Prosecution and Adjudication of Foreign Terrorist Fighters Cases for South-East Asia, UNODC 2018.
 - Foreign Terrorist Fighters, Manual for Judicial Training Institutes South-Eastern Europe, UNODC, 2017, chapter 4.2, On-Line Investigations Open Source Investigations.
 - Electronic Evidence Guide – A Basic Guide for Police Officers, Prosecutors and Judges, Council of Europe, 2014.

¹⁶ При комплексній науково-дослідній роботі побудованої на загальних принципах аналізу екосистеми механізмів кримінально-протиправної діяльності з використанням цифрових активів та сервісів, що надаються при роботі з останніми в рамках форуму «WayAway», який працює на платформі закритого інтернет-браузеру «Даркнету». «DarkNet» або «Dark Web» (також відомий як «Прихована мережа», «Темна мережа», «Тіньова мережа», «Темний веб») – це закрита мережа, куди не заходять роботи пошукових систем, тому сайти ніяк не індексуються. Встановлюються тільки між довіреними пірамі, з використанням нестандартних протоколів і портів. Анонімна мережа не пов'язаних між собою віртуальних тунелів, яка надає дані в зашифрованому вигляді. Певний внесок у розвиток тіньового Інтернету внесла наукова лабораторія US Naval Research Lab, котра розробила спеціальне програмне забезпечення проксі-серверів, що дозволяють здійснювати анонімні дії в інтернет-мережі — The Onion Router, в перекладі – «луковичний маршрутизатор», більш відоме як TOR. Поряд із TORом вийти в даркнет можна за допомогою ПЗ — Freenet, що функціонує на тих самих принципах.

Водночас, після того як органи правопорядку почали активно закривати найпопулярніші майданчики даркнету з продажу наркотичних речовин, наркобізнес запровадив нові способи реалізації заборонених речовин через програми (додатки) для обміну повідомленнями та дзвінками, такі як: Telegram, Instagram, Viber, WhatsApp тощо. Порівняно із даркнетом, доступ до таких месенджерів мають набагато більше користувачів, отже, цей спосіб може стати масовим у розповсюдженні наркотичних засобів.

Слід зазначити, що в теперішній час розроблені та застосовуються спеціалізовані програмні комплекси, які дозволяють здійснювати пошук та систематизацію інформації з загальнодоступним онлайн джерел (включаючи й соціальні мережі, форуми, блоги тощо) з використанням семантичних фільтрів, що дозволяють чітко систематизувати інформацію та позбавити її від «інформаційного шуму»¹⁷.

Сьогодні існує ціла низка спеціалізованих інструментів веб-аналітики, які дозволяють отримувати корисні для використання в досудовому розслідуванні аналітичні дані з відкритих джерел мережі Інтернет. Такі програми (деякі з них безкоштовні) направлені на отримання певної інформації у великому масиві даних, у тому числі корисної для розслідування:

- про конкретну особу та її соціально-психологічний портрет, психологічні особливості, включаючи емоційні, комунікативні, мотиваційні та ціннісно-моральні якості (наприклад, за профілями в соціальних мережах;
- про декілька сторінок однієї і тієї ж особи в різних соціальних мережах, у тому числі зареєстрованих під вигаданими даними, для її ідентифікації в якості їх єдиного користувача;
- про IP-ідентифікаторі пристрою, який використовувався для виходу в мережу Інтернет в конкретних випадках;
- про деякі дії певної особи за її активністю в мережі Інтернет (наприклад, за використаним нею номером телефону – для реєстрації в соціальних мережах та електронних платіжних системах, при розміщенні оголошень тощо).

Такий підхід розкриває нові можливості отримання повного спектру інформації про вилучені раніше у громадян і службових осіб предметів і речей, заборонених або обмежених в обігу (наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів). У результаті чого, слідчий (дознавач) має унікальну

¹⁷ Прикладом подібних програмних комплексів є «Доктор Ватсон», «Крібрум», «Демон Лапласа» та ін.

можливість використати єдиний інформаційний простір із застосуванням сучасних інформаційних технологій.

Іншими словами, можливості використання інформаційних технологій та аналітичних методів обробки великих обсягів різномірної цифрової інформації під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із безвісним зникненням осіб, потенційно фактично необмежені. Сьогодні не існує перешкод для розробки конкретних алгоритмів розв'язання криміналістичних задач на базі аналізу великих обсягів інформації.

Відмінною особливістю задач інформаційно-аналітичного забезпечення криміналістичної діяльності, на думку автора, є його націленість на підкріплене аналізом процесуальне рішення, у той час як завданням інформаційного забезпечення є постачання інформації суб'єкту розслідування.

Під час формування та впровадження інформаційно-аналітичного забезпечення криміналістичної діяльності аналітик постійно оперує показниками, адже найбільш ефективним способом опису об'єкта аналізу є його подання шляхом показників. Аналітичне забезпечення, тобто методики та методи аналізу, направлені на вимірювання показників, аналіз динаміки та прогнозування значень показників, а також контроль над досягненням їх цільових значень. Таким чином, одиницею інформаційно-аналітичного забезпечення криміналістичної діяльності є показник.

Показники, отримані шляхом обробки даних у контексті цілей та задач, наприклад, досудового розслідування серійних убивств, є важливою частиною інформації.

Дослідження обставин учинення серійних убивств дозволяє виділити такі основні види інформації, що піддається логіко-структурному аналізу, яка містить ознаки їх вчинення одними й тими ж особами та сприяє віднесенню конкретних серій убивств до тієї або іншої класифікаційної групи.

1. *Судово-медична* – причина та час настання смерті; характер та локалізація тілесних ушкоджень на трупах потерпілих; ознаки завдання тілесних ушкоджень після оголення тіла жертви; розсічення, повна або часткова

ампутація зовнішніх та внутрішніх статевих органів; використання однотипних знарядь убивства; ознаки знущання над трупом у вигляді посмертних тілесних ушкоджень; наявність на трупі нетипових пошкоджень (ампутація пальця, носа; розсічення серця; перерізання ший та інші).

2. *Медико-криміналістична* – сліди зубів на тілах потерпілих, які утворилися при укусах; характерні сліди знарядь убивств на тілах потерпілих та знарядь розчленування на кістках та хрящах трупів та їх фрагментів.

3. *Трасологічна* – сліди рук на предметах обстановки та на знаряддях убивств; сліди взуття на місцях убивств; сліди зубів на недопалках; сліди транспортних засобів навколо місць виявлення трупів; сліди рублячих та ріжучих знарядь на гілках, якими маскуються трупи. У випадках, коли злочинці зв'язують руки або заклеюють рота людям, які піддалися нападам та тортурам, липкою стрічкою, сліди рук нападників можуть залишитись на такій стрічці; сліди-нашарування мікрочасток у вигляді волокон, які відрізняються від інших у складі тканини одягу потерпілих та мають однакове походження з мікрочастками, виявленими за іншими епізодами вбивств; мікрочастки на деталях обстановки місця події; у змісті піднігтьових лож трупів потерпілих.

4. *Балістична* – стріляні з одного й того ж екземпляра нарізної вогнепальної зброї: а) кулі, вилучені з тіл потерпілих, а також виявлені на місцях подій за різними епізодами вбивств; б) стріляні гільзи; в) патрони зі слідами перебування в казенній частині одного й того ж екземпляра зброї, знайдені на різних місцях убивств; г) подібність складу гомогенного металу для куль та ознаки використання однієї й тієї ж зброї для виготовлення пижів і прокладок до патронів для гладкоствольної зброї.

5. *Біологічна* – кров на одязі потерпілих та в змісті піднігтьових лож їхніх рук; слина на недопалках сигарет, випалених злочинцями (вони можуть знаходитися як на місці вбивства, так і на тому містині, звідки злочинець виглядав жертву); потожирова речовина на контактних поверхнях головних уборів, рукавичок, предметів одягу злочинця, на знаряддях убивств; носовий слиз на носових хустинках, які не належать потерпілим; сперма на предметах

одягу, білизни та на тілах потерпілих, на тампонах з мазками з їхніх трупів; волосся на місцях подій, на тілі, у пальцях рук трупів, на їхньому одязі; частини епітеліальної тканини в піднігтьовому змісті потерпілих; кров у слідах, які утворилися в результаті травмування злочинця на місцях подій.

6. *Запахова* – проби повітря з місць подій; на знаряддях убивств та інших об'єктах, які не належать потерпілим; на одязі потерпілих, який контактував із одягом, руками, тілом злочинця; у слідах крові, виділень та у волоссі злочинця.

7. *Технічна (конструкторсько-технологічна)* – конструктивні особливості будови та технології виготовлення знарядь убивств (наприклад, атипової вогнепальної зброї шляхом розсвердлювання стволів газових пістолетів та виготовлення вкладок під них, що забезпечують стрільбу штатними патронами); пристроїв до вогнепальної зброї (саморобних глушників та пістолетів та пістолетів-кулеметів); сліди обладнання та інструментів, які використовувалися для виготовлення зазначених об'єктів.

8. *Інша криміналістична* – розташування в укритих місцях, які дозволяють попередньо спостерігати за жертвою, а потім непомітно та раптово нападати на неї; знаходження місць подій поблизу зупинок транспорту; характерні ознаки місць приховання трупів жертв, які дають підставу передбачати добре знання злочинців цієї місцевості та інші; наявність групи суб'єктивних портретів, подібних один одному; обличчя ймовірних злочинців, складених художниками-криміналістами методом суб'єктивного рисованого портрету або створення «фотороботу» за показаннями потерпілих, які залишилися в живих, або свідків; збіг часу вбивств; учинення злочинів в одні й ті самі дні тижня тощо [5, с. 137-141; 6, с. 226-240].

На підставі інформаційної сутності процесу досудового розслідування запропоновано визначення інформаційно-аналітичного забезпечення криміналістичної діяльності, яка містить таке:

- дані та первинну інформацію, отриману шляхом перетворення даних в інформаційній системі певного рівня;

- дані та отриману з них інформацію, які є відсутніми в інформаційній системі певного рівня, де під іншими джерелами криміналістично значущої інформації є (і/або) самостійний пошук інформації, що недостає;

- похідну (вторинну) інформацію, одержану в процесі переробки первинної інформації, що надійшла з інформаційної системи та з інших джерел, яка використовується для цілей стратегічного, тактичного й оперативного аналізу;

- методи аналізу як технічний інструментарій для виконання аналітичних процедур, котрі реалізуються на базі доступних програмних пакетів, у тому числі такі, що дозволяють проводити аналіз в умовах невизначеності та за наявності неструктурованої та неповної інформації;

- методики аналізу об'єктів дослідження, кожна з яких являє собою сукупність певних методів проведення дослідження, аналітичних процедур, у процесі застосування яких досягається поставлена мета аналізу, а результати аналізу використовуються при розробці та прийнятті процесуальних рішень.

Обґрунтовано, що комплекс інформаційно-аналітичного забезпечення криміналістичної діяльності повинен забезпечувати:

- вибір системи ключових об'єктів аналізу;
- погодження стратегічних й тактичних задач розслідування з прийнятою системою об'єктів аналізу (час, місце, спосіб, обстановку події, слід-відображення тощо);
- перетворення обраних об'єктів у форму, необхідну для їх обробки та аналізу комплексом інформаційно-аналітичного забезпечення криміналістичної діяльності;
- складання схем мережі зв'язків на кожного фігуранта;
- аналіз зв'язків об'єктів обліку – елементів інформаційної системи, отримання знань із використанням методик аналізу;
- аналітичну перевірку (прогнозування) наслідків запланованих процесуальних рішень під час досудового розслідування на предмет їх відповідності системі цільових критеріїв;
- підготовку аналітичних документів.

Визначені основні види інформації, що піддається логіко-структурному аналізу, яка містить ознаки їх вчинення одними й тими ж особами, а також сприяє віднесенню конкретних серій убивств до тієї або іншої класифікаційної групи. Подальші дослідження доцільно спрямувати на розробку криміналістичної характеристики злочинів як інструменту аналізу.

Отож, науковий внесок Юрія Павловича Аленіна в розвиток методу криміналістичного аналізу можна з впевненістю визнати найбільш перспективним науковим напрямом, затребуваним як теорією, так і практикою.

Список використаних джерел:

1. Аленин Ю.П. Очаги краж из квартир как самостоятельный объект частной методики расследования. *Организация раскрытия и расследования краж из жилых помещений*: Сб. науч. тр. / Редкол.: Туленков П.М. (отв. редактор) и др. Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1991. С. 32-39.
2. Аленин Ю.П. Расследование тяжких преступлений: Научно-практическое пособие / Ю.П. Аленин, В.В. Тищенко, Л.И. Аркуша. Х.: Одиссей, 2006. 256 с.
3. Аленин Ю.П. Выявление и расследование очагов преступлений: теория и практика: монография. Одесса: юридический институт ОГУ, 1996. 267 с.
4. Аленин Ю. П. Теоретичні та практичні основи розкриття і розслідування осередків злочинів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 1997. 48 с.
5. Бондар В. С. Інформаційно-аналітичне забезпечення криміналістичної діяльності в процесі досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з тероризмом. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2015. Вип. 33 (2). С. 137-141.
6. Бондар В.С. Концептуальні засади інформаційно-аналітичного забезпечення криміналістичної діяльності. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*, 2019. № 4(88). С. 226-240.

Колодіна Анна Сергіївна

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри криміналістики
Національного університету «Одеська юридична академія»*

МЕТОДИКО-КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ З РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ

Постійне вдосконалення оперативно-розшукової, слідчої, експертної та судової діяльності шляхом розширення можливостей використання науково-технічних засобів, розробок методики розслідування, відповідно, знайшли своє відображення в криміналістичному забезпеченні, якому на сьогодні приділяється недостатня увага і стосовно якого виникає значна кількість неузгоджених, дискусійних питань.

Ефективному й результативному здійсненню практичної діяльності правоохоронних органів повинні сприяти науково-правові дослідження. Із вищевикладеного випливає, що одним із завдань криміналістичної науки є розроблення найбільш ефективних прийомів, методів, засобів, які забезпечуватимуть слідчу діяльність. У цьому, зокрема, вбачається криміналістичний аспект дослідження слідчої діяльності.

Питанню криміналістичного забезпечення приділили увагу чимало науковців, а саме: Ю.П. Аленін, В.П. Бахін, Р.С. Белкін, А.В. Іщенко, І.О. Ієрусалимов, Н.І. Клименко, І.І. Когутич, В.О. Коновалова, В.С. Кузьмічов, В.О. Образцов, М.В. Салтевський, В.В. Тіщенко, В.Ю. Шепітько та інші. Учені-криміналісти, які досліджували взаємозв'язок криміналістичної техніки, тактики та методики справедливо зазначають, що ці розділи науки криміналістики не можуть існувати ізольовано один від одного, вони органічно взаємопов'язані між собою.

Уперше визначення криміналістичного забезпечення було застосовано в 1979 р. В.Г. Коломацьким, який інтерпретував його як систему впровадження в практичну діяльність посадових осіб, підрозділів, служб та органів внутрішніх справ з охорони громадського порядку і боротьби зі злочинністю

криміналістичних знань, що втілені в умінні працівників використовувати наукові, методичні та тактичні криміналістичні рекомендації, техніко-криміналістичні засоби і технології їх застосування. До системи криміналістичного забезпечення автор відніс: криміналістичні знання, криміналістичну освіту та криміналістичну техніку [7, с. 62].

Такі автори, як А.В. Іщенко, І.П. Красюк та В.В. Матвієнко, зазначають, що засоби, методи, прийоми роботи з доказами розробляє криміналістика, тому є підстави говорити про забезпечення розслідування злочинів саме криміналістикою. Ідеться про комплексну діяльність, яка включає врахування багатьох чинників, обставин, пов'язаних з оптимальним наданням практиці відповідних засобів розкриття, розслідування та запобігання злочинам. І оскільки криміналістика розробляє загальні підходи, принципи, узагальнюючі схеми для методики розслідування злочинів та надає слідчим необхідний практичний інструментарій, таке забезпечення доцільно розглядати як криміналістичне [8, с. 13].

На наш погляд, позиція вчених є оптимальною, тому що охоплює теоретичний і практичний аспект криміналістичного забезпечення.

Важливу роль у діяльності з розслідування злочинів відіграє саме криміналістична методика розслідування, об'єктом вивчення якої є два протилежні явища – злочин (злочинна діяльність) та процес (діяльність із розслідування). У криміналістичній літературі прийнято розуміти під методикою розслідування злочинів систему наукових положень та розроблених на їх основі рекомендацій з організації та проведення розслідування, а також запобігання окремим видам злочинів [1, с. 290-298; 2, с. 440-449; 3, с. 369-373; 4, с. 220-222]. Призначенням криміналістичної методики є розроблення наукових положень різних видів злочинів та застосування в практичній діяльності для забезпечення ефективного розслідування. Криміналістичну методику прийнято розглядати в трьох аспектах: 1) як заключний розділ криміналістики; 2) як систему рекомендацій щодо методів і засобів певної категорії злочинів (окремі криміналістичні методики); 3) як адаптацію відповідної методики до

конкретного злочину (практичний аспект) [5, с. 270]. У практичній діяльності методика розслідування є своєрідним «акумулятором» знань криміналістичної техніки та тактики, стосовно розслідування різних видів злочину, містить рекомендації, які полегшують розслідування.

Методико-криміналістичне забезпечення слідчої діяльності відображається та впливає зі спеціальних завдань методики, а саме: а) вивчення з криміналістичної позиції злочину та злочинної діяльності; б) вивчення й узагальнення передового досвіду розкриття злочинів та запобігання їм; в) установлення загальних закономірностей організації та здійснення розслідування кримінально караних діянь; г) розроблення науково обґрунтованих методичних рекомендацій з організації та здійснення розслідування, а також запобігання злочинам [6, с. 176], а також із відомчих нормативно-правових актів, які регулюють роботу слідчих підрозділів Національної поліції України.

Тому під методико-криміналістичним забезпеченням слідчої діяльності розуміємо застосування суб'єктом розслідування системи науково-теоретичних положень та розроблених на їх основі практичних рекомендацій, їх адаптація в процесі виявлення та розслідування злочинних діянь.

На підставі вищевикладених суджень можемо стверджувати, що *об'єктом криміналістичного забезпечення* є специфічний вид діяльності, який направлений на розслідування злочинних посягань із використанням науково-технічних засобів, тактичних прийомів та методичних рекомендацій.

Суб'єктами криміналістичного забезпечення є працівники правоохоронних органів та наукові співробітники.

Завдання криміналістичного забезпечення полягають у розробленні цілеспрямованого алгоритму дій, який має криміналістичний характер, впливає зі своєї мети та функцій для забезпечення виконання поставлених завдань. У результаті чого можемо виділити такі завдання:

- надання практичній діяльності наукового здобутку, який розроблюється наукою криміналістикою на основі принципів, загальних підходів та фундаментальних положень;
- аналіз та дослідження потреб практичної діяльності з розслідування злочинів;
- розроблення рекомендацій із застосування криміналістичних прийомів, методів і засобів на основі аналізу та дослідження практики.

Якщо відштовхуватись від загальних завдань науки криміналістики (а це є сприяння правоохоронним органам у боротьбі зі злочинністю, повне і своєчасне криміналістичне забезпечення та швидке розкриття й ефективне розслідування злочинів), то можна зауважити, що вказані завдання реалізуються на основі всебічного використання досягнень сучасної науки, техніки, методик розслідування, які, у свою чергу, базуються на принципах криміналістичної науки.

Усе це безпосередньо стосується криміналістичного забезпечення слідчої діяльності, яке, на нашу думку, варто розглядати у двох значеннях: теоретичному (наукою криміналістикою створюються криміналістичні рекомендації для суб'єктів правозастосовної діяльності з метою ефективного розслідування злочинів) і практичному (застосування й реалізація практичними працівниками даних рекомендацій, засобів та методик у слідчій діяльності).

На наш погляд, на основі вищевказаного криміналістичне забезпечення не є самостійним процесом (явищем), воно повністю залежить від науки криміналістики та направлене на сприяння слідчій діяльності, що й зумовлює свою значущість.

Список використаних джерел:

1. И. С. Андреев, Г. И. Грамович, Н. И. Порубов; под ред. Н. И. Порубова. – Минск: Выш. школа, 2000. – 335 с.
2. Коломацкий В. Г. Криминалистическое Белкин Р. С. Курс криминалистики: в 3 т. /Р. С. Белкин. – Москва: Юристъ, 1997. – Т. 1: Общая теория криминалистики. – 408 с.

3. Криміналістика: учебник /под ред. А. Г. Филиппова. – 3-е изд., переаб. и доп. – Москва: Спарк, 2004. – 750 с.
4. Криміналістика: підручник /[Берназ В.Д. та ін.]; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва. – Харків: ХНУВС, 2011. – 665 с.
5. Баев О. Я. Основы криминалистики: курс лекций /О. Я. Баев. – М.: Экзамен, 2001. – 288 с.
6. Криміналістика: підручник /В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель [та ін.] /за ред. В. Ю. Шепітька. – 4-е вид., перероб. і доп. – Харків: Право, 2010. – 460 с.
7. Андреев И. Д. Курс криминалистики обеспечение деятельности органов внутренних дел по расследованию преступлений /В. Г. Коломацкий //Криминалистика: История, общая и частные теории: в 3 т. /под ред. Р. С. Белкина, В. Г. Коломацкого, И. М. Лузгина. – Москва: Академия МВД РФ, 1995. – Т. 1. – 232 с.
8. Іщенко А. В. Проблеми криміналістичного забезпечення розслідування злочинів: монографія /А. В. Іщенко, І. П. Красюк, В. В. Матвієнко. – Київ: Нац. акад. внутр. справ України, 2002. – 212 с.

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ

Дудоров Олександр Олексійович

доктор юридичних наук, професор,

завідувач науково-дослідної лабораторії з проблем попередження,

припинення та розслідування кримінальних правопорушень

територіальними органами Національної поліції України Луганського

державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка

ВІДБИТТЯ ПРОВОКАЦІЙНОЇ ПОВЕДІНКИ ТА ЇЇ НАСЛІДКІВ У ПОТЕНЦІЙНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНІ: ІСТОТНОГО ПРОГРЕСУ НЕ СПОСТЕРІГАЄТЬСЯ

У контексті опрацювання проєкту нового Кримінального кодексу України (далі – проєкт) актуалізується питання, чи потребує провокаційна поведінка спеціальної законодавчої регламентації, а якщо так, то яким має бути нормативне відбиття ознак такої поведінки і правових наслідків вчиненого як провокатором, так і спровокованою особою. Я вже аналізував відповідні положення проєкту, з'ясовуючи з-поміж іншого, наскільки його розробниками взяті до уваги здобутки кримінально-правової науки, правові позиції ЄСПЛ і законодавство України про НС(Р)Д та інші негласні заходи, а також чи сприятиме втілене у проєкті унормування зазначеної поведінки вирішенню правозастосовних проблем [1].

Ознайомлення з останньою на момент підготовки цих тез версією проєкту [2] показує, що визначені мною напрями, за якими доцільно продовжити роботу з удосконалення відповідних положень, загалом залишились поза увагою робочої групи. Ця обставина, розповсюдженість застосування методу провокації у сьогоднішній діяльності правоохоронців, а також очевидна невіддільність у практичній площині питань кримінального права і кримінального процесу (її яскравим свідченням може слугувати, наприклад, поширена у діяльності Вищого

антикорупційного суду і Касаційного кримінального суду Верховного Суду практика спростування заяв захисту про провокацію підкупу) спонукає знову звернутись до матерії потенційного кримінального закону у вказаній частині.

У ст. 2.5.3 проєкту, яка має назву «Провокація кримінального правопорушення», зазначається, що: не є співучастю провокація кримінального правопорушення (далі – к. пр.), тобто спонукання особи до вчинення к. пр. з метою подальшого викриття цієї особи перед органами правопорядку (ч. 1); не визнається провокацією к. пр. виявлення службовою особою органу правопорядку вже існуючого в особи наміру на вчинення певного к. пр. і надання їй можливості його вчинити під контролем органу правопорядку та в порядку, передбаченому КПК України (ч. 2); особа, яка спонукала іншу особу до вчинення к. пр., підлягає кримінальній відповідальності як підбурювач до нього (ч. 3); особа, яка вчинила к. пр. внаслідок провокації, підлягає кримінальній відповідальності на загальних підставах, крім випадків, передбачених п. (б) ч. 4 ст. 2.3.9 цього Кодексу (ч. 4). В останньому випадку зроблено відсилку до ст. 2.3.9 проєкту «Юридична помилка», згідно з якою засоби кримінальної відповідальності не застосовуються, зокрема, у випадку вчинення особою діяння, передбаченого Книгою 7 цього Кодексу, внаслідок провокації з боку службової особи органу правопорядку.

За різноманіття відповідних наукових підходів не дивує та обставина, що у проєкті знайшов втілення своєрідний компромісний концепт провокації. Звісно, за бажання робочій групі можна закидати невизначеність щодо правової природи провокації к. пр., а між ч. 1 і ч. 3 ст. 2.5.3 проєкту констатувати неузгодженість: з одного боку, провокація не визнається співучастю у к. пр.; з іншого, провокатор *de facto* називається підбурювачем, а визначення підбурювача (ч. 4 ст. 2.5.2 проєкту) охоплює і провокатора. Проте робоча група чітко фіксує свою позицію (небезспірну, але прийнятну, зокрема з практичної точки зору), використовуючи у цьому разі прийом юридичної фікції.

Щоправда, положення, наведені в ч. 1 і ч. 3 ст. 2.5.3 проєкту, не повною мірою враховують ту обставину, що при провокації к. пр. не виключається такий

вплив на особу, який не охоплюється кримінально-правовим поняттям підбурювання. Так, провокувати на вчинення к. пр. можна і шляхом впливу не безпосередньо на особу, а на об'єктивну дійсність, завідомо створюючи обстановку та умови, які викликають вчинення к. пр. (залишити гроші в кабінеті службової особи, підкинути наркотики або зброю тощо). Натомість притаманне підбурюванню схилення (спонукання) іншого до вчинення к. пр. полягає у впливі на психіку особи, в результаті чого та свідомо обирає певний варіант своєї поведінки. Відтак ст. 2.5.3 проєкту, напевно чи охоплюючи відмінну від підбурювання провокацію к. пр., може стати частково прогальною. Через це відповідна дефініція потребує вдосконалення; як варіант вона може бути доповнена альтернативною вказівкою на створення особою обстановки, що викликає вчинення іншою особою к. пр. Вдалішим, ніж відображений у проєкті, видається і варіант визначення провокації як умисного залучення особи до вчинення к. пр. з метою її подальшого викриття (К. Карелов).

Положення, наведене у ч. 3 ст. 2.5.3 проєкту: 1) термінологічно не узгоджується з п. «б» ч. 4 його ст. 2.3.9, бо, судячи з цієї норми, діяння спровокованої особи, передбачене Книгою 7, не є к. пр.; 2) не бере до уваги ту обставину, що поведінка провокатора може розцінюватись як дії не лише підбурювача, а й організатора. Наприклад, співробітники правоохоронних органів, які при вчиненні провокації підкупу використовують підбурювача, можуть розглядатись і як організатори спровокованого к. пр., оскільки вони керують підготовкою цього підбурювача, дають йому настанови, складають план відповідних заходів тощо.

Однією з ключових ознак кримінально-правового поняття провокації к. пр. є мета, яку ставить перед собою провокатор. Судячи з ч. 1 і ч. 3 ст. 2.5.3 проєкту, провокатором може бути і не правоохоронець. Ба більше: сформульоване робочою групою визначення провокації к. пр., яке вказує на мету «подальшого викриття цієї особи перед органами правопорядку», наводить на думку про те, що цим визначенням не охоплюється провокаційна діяльність співробітників органів правопорядку. Адже прагнути викрити суб'єкта перед такими органами

можуть лише ті особи, які самі не уособлюють органи правопорядку. Вдалішим (стосовно правоохоронців) видається позначення мети їхньої провокаційної поведінки як створення у подальшому вигляду викриття спровокованої особи (В. Борков). З урахуванням широкого суб'єктного складу провокації к. пр. її мету, на перший погляд, можна було б визначити альтернативно – як викриття спровокованої особи або створення штучних доказів вчинення нею злочину, однак такий варіант вважаю не зовсім вдалим: поняття викриття і створення штучних доказів обвинувачення частково перехреснюються. Найпростіший (щоб не сказати – примітивний) шлях розв'язання позначеної проблеми полягає у виключенні з ч. 1 ст. 2.5.3 проєкту слів «перед органами правопорядку». Не відкидаю і закріплення як мети провокації к. пр.: 1) (за прикладом ст. 145 КК Грузії) притягнення спровокованої особи до кримінальної відповідальності (тим більше, що у п. 14 ч. 1 ст. 3 КПК йдеться саме про притягнення до кримінальної відповідальності) або 2) (з урахуванням наскрізного використання у проєкті іншого терміну для позначення кримінально-правових наслідків вчиненого к. пр.) застосування до спровокованої особи кримінально-правових засобів.

Ч. 2 ст. 2.5.3 проєкту уособлює схвальне бажання робочої групи конкретизувати у кримінально-правовому сенсі ознаки правомірної поведінки правоохоронців, яка не є провокаційною. Щоправда, і без пропонованої спеціальної регламентації доктрина і практика, керуючись з-поміж іншого правовими позиціями ЄСПЛ, виробили підхід, відповідно до якого, якщо при провокації винний сам викликає в іншій особі намір вчинити к. пр. з метою її викриття, то при проведенні правомірних заходів під контроль беруться вже наявні процеси, пов'язані з посяганням на об'єкт кримінально-правової охорони. Вважається, що такі заходи не ініціюють кримінально протиправну поведінку особи, а втручаються в уже наявну реалізацію наміру вчинити к. пр., засвідчуючи при цьому події та факти. За великим рахунком, у ч. 2 ст. 2.5.3 проєкту якогось прирощування нової практично значимої інформації немає.

При доопрацюванні цієї норми проєкту вважаю за доцільне: 1) положення про надання особі можливості вчинити к. пр. під контролем службових осіб

органів правопорядку замінити узагальненим формулюванням, яке дозволить охопити активності, що становлять зміст різних форм контролю за вчиненням злочину як НС(Р)Д; 2) включити в цю норму проєкту згадування про оперативно-розшукові заходи, здійснювані до кримінального провадження і врегульовані не КПК, а оперативно-розшуковим законодавством. За сприйняття ж «альтернативної» пропозиції щодо закріплення контролю за вчиненням злочину як нової обставини, що виключає протиправність діяння (О. Сибаль), ч. 2 підлягатиме виключенню з ст. 2.5.3 проєкту.

Книга 7 проєкту, до якої відсилає п. «б» ч. 4 його ст. 2.3.9, має назву «Злочини та проступки проти держави». Поки що складно сказати, чи визнаватимуться посяганнями на державу, наприклад, корупційні к. пр. у приватній сфері, а так само корупційні к. пр. осіб, які здійснюють професійну діяльність з надання публічних послуг (чи будуть відповідні заборони розміщені у підрозділі 7.7 проєкту «Злочини та проступки проти публічної служби»), – при тому, що і зазначені корупційні делікти можуть бути спровоковані (і проваюються) правоохоронцями. Отже, постає питання, як бути з кримінально-правовим реагуванням на інші, відмінні від посягань на державу, однак так само спровоковані правоохоронцями діяння – проти життя і здоров'я особи, власності, у т. ч. інтелектуальної, пов'язані з обігом наркотичних засобів, комуністичної або нацистської символіки, тощо? Очевидно, що до уточнення кола посягань, вчинення яких внаслідок провокації з боку службових осіб органів правопорядку виключатиме застосування засобів кримінальної відповідальності, при доопрацюванні проєкту варто буде повернутись.

Пропоноване проєктом незастосування засобів кримінальної відповідальності до суб'єкта, який через провокацію з боку службової особи органу правопорядку порушив кримінально-правову заборону, присвячену посяганням на державу, немає підстав беззастережно пов'язувати з проблематикою помилки (і юридичної, і фактичної). Так, навряд чи вказану особу можна (щонайменше в усіх випадках) вважати тим, хто має неправильне уявлення про юридичні властивості і правові наслідки вчиненого нею діяння. У

певних ситуаціях можна вести мову про неправильну оцінку особою під час вчинення протиправного діяння фактичної обставини об'єктивного характеру, що має кримінально-правове значення, а отже, не про юридичну, а фактичну помилку. Наприклад, спровокована особа здатна помилятися щодо перебування її під впливом провокатора, бо той може діяти завуальовано (таємно). Однак і такий підхід не може вважатись універсальним, бо не є прийнятним для всіх випадків провокаційно-підбурювальної поведінки. Як варіант заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам у розглядуваній ситуації може бути визнане новою обставиною, яка виключає протиправність діяння.

Недоліком попередньої версії проєкту була відсутність у ньому положень про вплив на юридичну долю порушника кримінально-правової заборони тієї обставини, що к. пр. (включаючи к. пр. проти держави) спровоковано іншим суб'єктом, а не службовою особою органу правопорядку. Наразі у п. «і» ч. 1 ст. 3.2.2 проєкту фігурує така обставина, яка пом'якшує покарання, як вчинення к. пр., яким заподіяно шкоду потерпілому, внаслідок провокації. Нелогічним вважаю те, що провокація до вчинення к. пр., які не мають потерпілих, не визнаватиметься пом'якшувальною обставиною. У попередній версії проєкту у цьому разі йшлося про «вчинення злочину, яким заподіяно шкоду потерпілому, внаслідок провокації за сприяння або вплив працівника органу правопорядку». Як позитив варто було оцінити охоплення таким формулюванням так званої непрямої провокації з боку службової особи органу правопорядку. Вважаю, що вчинення к. пр. під впливом провокаційної поведінки могло б набути статусу обставини, яка знижує тяжкість к. пр. (а не просто пом'якшує покарання), що відповідало б втіленому у проєкті інноваційному підходу до класифікації к. пр.

Список використаних джерел:

1. Дудоров О.О. Про перспективи законодавчого унормування провокаційної поведінки та її правових наслідків. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2020. № 2. С. 14–56.

2. Кримінальний кодекс України (проект). Контрольний текст (станом на 2.10.2021).

URL:

<https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2021/10/05/kontrolnyj-tekst-proektu-kk-02-10-2021.pdf> (дата звернення: 7 жовтня 2021 р.).

Савінова Наталія Андріївна

*доктор юридичних наук, старший науковий співробітник,
директор навчально-наукового інституту морського права та менеджменту
Національного університету «Одеська морська академія»*

ПРО ЩО МОВЧИТЬ КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО: ПОСЯГАННЯ НА СВІДОМІСТЬ – ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ГІДНОСТІ

Дивним чином кримінальне право, захищаючи особу, її честь та гідність, життя та здоров'я, звужує спектр своєї уваги, переважно на її фізіологічні критерії життя, тілесне здоров'я, або, вкрай – психічне здоров'я (тобто, стан психіки, який зазнав через органічні зміни мозку). Водночас, і сама особистість, і її гідність, і розуміння такою особистістю власної честі безпосередньо залежить від безпеки її свідомості.

Але «безпека свідомості» - дуже хитка позиція і з точки зору права, і з точки зору педагогіки: дуже важко розуміти грань за якою виховання, навчання, а ще частіше – проте спілкування, виходять за межі безпечної комунікації і переходять в маніпуляції, що впливають на свідомість людини руйнівно.

Питання визначності феномену «безпеки спілкування» для права взагалі доволі нове, і вимагає надзусиль і пошуку вирішення реальних «меж дозволеного» у спілкуванні на території наук педагогіки та психології: на якому рівні закінчується «безпека спілкування» у вихованні, в школі, в армії? Які межі допустимого «безпечного спілкування» вдома, в офісі чи в соціальній мережі?

Хоча це «слизьке» питання кримінальному праву переважно і вдавалося оминати, загроза для людини впливом на її свідомість в кримінальному праві чітко зафіксована: визначеність передкримінальної віктимної поведінки жертви

як пом'яшуючої покарання обставини (ст. 66 КК) та кваліфікуючої ознаки привілейованих вбивства та заподіяння тяжких тілесних ушкоджень (ст.с. 116 та 123 КК), наявність складів злочинів «Доведення до самогубства» (ст. 120 КК) та «Шахрайство» (ст. 190 КК). Всі ці норми демонструють що розуміння деструкції впливів на свідомість на доктринальному рівні є і в КК закладена. І, більш того: вона може бути і доказаною і мати кримінально-правові наслідки, у т.ч. покарання.

Нещодавно в науковому дискурсі знову почало підійматися питання щодо злочинів проти гідності людини (В.К.Гришук, Н.А.Савінова). Це питання аналізується категорично не в аспекті революційних гасел, а щодо впливів а свідомість людини, оцінку її «Я» («Его»), її розуміння власної честі і, відповідно, її діяльності, котра спирається на ці явища. Професор В.К.Гришук аргументує необхідність повернення до КК складів злочинів «наклеп» та «образа». Цікаво, і дискурс триватиме.

Автор же цих тез намагається довести необхідності виділити в самостійний розділ Особливої частини майбутнього КК «Правопорушення і злочини проти гідності людини», включивши в ней: доведення до самогубства, домашнє насильство всіх видів (крім сексуального), дискримінацію та булінг, а також, проаналізувати і визначити й інші види харасменту, які потребують криміналізації в сучасному світі.

Якщо стосовно криміналізації наявних складів, ніби-то, питань не виникає, хіба лише стосовно коректного визначення об'єкту, питання коректного визначення аб'юзивних впливів на свідомість людини, все ж таки поки лишаються поза висвітленою частиною екрану матриці розбудови нового КК.

Як вже вказувалося, руйнівні впливи на свідомість досі лишаються невизначеними через їх граничність з багатьма методами, які зазвичай, в суспільстві відносять до «виховних», «педагогічних» методів, або «методів адміністрування».

Домашнє насильство до дітей. Фізичне покарання дитини, або емоційне: крик на неї, залякування, погрози, ізоляція або ігнорування дитини через її

провину – доволі звичні для нашого суспільства моделі поведінки, але з вихованням не мають насправді нічого спільного. Всі вказані приклади – типовий аб'юз, і впливають вони лише на деструкцію свідомості дитини через приниження її гідності. Найбільш страшне в домашньому насильстві до дітей полягає у тому, що діти перебувають у безпорадному стані відносно батьків або опікунів, з якими вони замкнені в одному помешканні, і батьки, які не здатні здійснювати нормальне виховання, просто гвалтують свідомість своїх дітей. Крім того, насильство в аб'юзивному середовищі завжди пов'язане з інтелектуалізацією такого насильства: дитини пояснюють, що це вона винна в тому, що на не кричать, б'ють, ігнорують, адже вчинили раніше якусь провину. І тому діти, переважно, переконані у тому, що у фізичному або емоційному насильстві полягає їхнє «справедливе покарання», і з такого розуміння формують ставлення до себе, оточуючого світу і свого місця в ньому.

Замовчування фактів домашнього насильства до дітей. Переважна прихованість таких явищ, зазвичай, притаманна нашому суспільству: навіть сусід домогосподарств, де відбувається насильство до дітей переважно умовчують ці факти, аби не псувати відносини з сусідами, внаслідок чого, навіть діти, відносно яких насильство можна було б припинити, фактично позбавляються людського захисту від свавілля батьків. Таким чином, ті, хто знають про факти насильства щодо дітей в домогосподарствах і замовчують цей факт, вчинюють діяння, що потурають продовженню знущанням з дітей.

Нехтуванням фактами або замовчування підліткового булінгу. Булінг та мовчазне сприяння булінгу в навчальних закладах з мотивацією «діти самі розберуться» - доволі поширений шлях замовчування проблеми, до кардинального вирішення якої наразі серйозно ставляться цивілізовані країни. Притаманний замкненим і мало захищеним колективам (раніше це була «дідовщина» в армії) буліг наразі перетворився на всеохоплююче явище в школах світу. Завдяки булінгу проблемні підлітки, переважно з психічними відхиленнями, отримують можливість підносити власну самооцінку, принижуючи інших. З розумінням цього відповідальність тут не може лежати на

неосудних підлітках і батьках, які їх довели до такого стану, а саме на адміністрації шкіл, які зобов'язані створювати умови недопустимості аб'юзу, висвітлювати такі випадки і делегувати розслідування правоохоронним органам із залученням органів опіки та піклування. Умовчування фактів булінгу – значно небезпечніше, ніж вчинення акту булінгу, адже воно приховує і самий факт, і причини, які породили, підгодовують булінг і ескалуватимуть його, якщо їх не виявити і не локалізувати.

Сексизм. Наразі, окремим питанням стоять всі впливи на свідомість, як посягання на гідність, пов'язані зі статтю. Тут жодним чином наукові стріми не можна зводити до суто фемінізму, натомість слід акцентувати увагу саме не гендерні обумовленості таких впливів. Незалежно від статі і віку кривдника, причиною таких впливів як цькування, психологічне та економічне насильство, гендерно обумовлене знущання можуть саме статева належність жертви. Сексизм, переважно, є прихованим і зустрічається в колективах та домогосподарствах, де превалюють, бо домінують особи однієї зі статей. Проблемою криміналізації тут виступає «точка визначення» суспільної шкоди, яка такими діями завдається. В парадигмі «суспільної небезпеки» такою точкою мало б бути наявність певних наслідків, але якщо виходити з сучасного бачення ознаки злочину як суспільної шкоди, звичайно, що закінченим таке кримінальне правопорушення повинне визначатися з моменту вчинення. Пояснення цьому мститься саме в тому, що умисне приниження гендерної приналежності прямо впливає на відчуття особистості, принижує її гідність. Сим раніше (в віковому сенсі) такі впливи на людину вчинюються, тим більше вони дискримінують її самооцінку, блокують реалізацію в усіх сферах, які обумовлені статтю і в цілому деструктивно впливають на її психіку.

Офісний булінг. Навряд чи на дорослу людину зі сформованою особистістю можуть вплинути погрози з боку керівництва і примусять її вчиняти дії, яких вона вчиняти не хоче. Але категорично не всі дорослі люди можуть визнаватися зрілою особистістю, і такі, під впливом емоційного, а інколи і загрозою економічного (звільнення, переведення, позбавлення доплат) або і

фізичного насильства, підкоряються аб'юзивному впливу керівництва, або, навіть, усвідомлено не підкоряючись, все ж діють в інтересах аб'юзера. Напевно, що тут має йтися про «офісний булінг», і розглядати питання оцінки таких дій як злочинних, а дії під тиском офісного булінгу розглядати як пом'якшуючу обставину. Напевно, що ознака «вчинення діянь пі впливом офісного булінгу» має впливати на пом'якшення покарання, наприклад, відносно бухгалтерів за ухилення від сплати податків.

Це – орієнтовний список и лише штрихи щодо діянь, які мають продемонструвати масштабність, деструктивну роль для суспільства таких впливів і необхідність бачення їх кримінально-правовою доктриною.

Зрозуміло, що наразі ефективна дія на убезпечення суспільства від подібних проявів перебуває під пильною увагою в світі та в українському суспільстві. Наразі, хочеться виразити сподівання на те, що наукова спільнота та група з реформ кримінального права під час роботи над проектом КК врахують вказані ідеї для удосконалення кримінально-правової протидії посяганням на гідність людини.

Попко В.В.

доктор юридичних наук, професор кафедри порівняльного і європейського права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка,

УЧАСТЬ УКРАЇНИ В ІМПЛЕМЕНТАЦІЙНОМУ МЕХАНІЗМІ КОНВЕНЦІЙНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ВІДНОСИН

Інтернаціоналізація кримінального права та кримінально-процесуальних систем, взаємодія та зближення кримінально-правових систем між собою, а також із міжнародним кримінальним правом, обумовили створення механізму конвенційного регулювання транснаціональних кримінальних відносин й

протидії міжнародній злочинності, її фінансуванню та корупції. Зазначені процеси впливають на кримінально-правову систему України, удосконалення якої вимагає ефективної правової діяльності, як напрямку співробітництва України у сфері протидії транснаціональній злочинності. Ця діяльність, окрім іншого, пов'язана із підписанням й ратифікацією універсальних та регіональних конвенцій та їхньою імплементацією до законодавства України. З цією метою до Кримінального кодексу [3] та Кримінального процесуального кодексу України [4] включено ряд нових новел й внесені зміни до існуючих згідно міжнародних антикримінальних конвенцій, щодо яких Україна має певні зобов'язання. Зміни передбачаються й в адміністративному, банківському, цивільному законодавстві та інших галузях.

Україною ратифіковані й визнаються частиною національного законодавства України: Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах (1959), Конвенція ООН з морського права (1982), Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки морського судноплавства (1988), Конвенція про охорону персоналу ООН та зв'язаного з нею персоналу (1994), Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності (2000), Конвенція ООН проти корупції (2003), Кримінальна конвенція Ради Європи про боротьбу з корупцією (1999), Конвенція про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом (1990), Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом та щодо фінансування тероризму (2005), Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми 2005) та інші.

Ключовим міжнародним документом, який пропонує співробітництво у рамках протидії організованій злочинності всім державам-членам ООН у цій сфері являється Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 р. [2] та три протоколи до неї. Україна ратифікувала Конвенцію із застереженнями і заявами Законом України № 1433-IV від 4 лютого 2004 р. [1] й тим самим взяла на себе зобов'язання вжити

ряд заходів, у тому числі: криміналізувати внутрішні злочини (участь в організованій злочинній групі, відмивання коштів, корупція), прийняти правила екстрадиції, підтримувати співробітництво у правоохоронній діяльності, сприяти підготовці кадрів і технічної допомоги у протидії транснаціональній злочинності тощо. Застереження й заяви щодо положень Конвенції ООН 2000 р. стосуються принципових питань внутрішньодержавного права, зокрема у Законі зазначено, що «Конвенція застосовуватиметься тільки за умови дотримання конституційних принципів і фундаментальних засад правової системи України» (п. 1). Також зроблено важливе застереження щодо звільнення від кримінальної відповідальності організатора або керівника злочинної організації. Згідно із законодавством України (ст. 255 ч. 2 КК України) зазначені особи несуть кримінальну відповідальність незалежно від умов, передбачених ст. 26 Конвенції, згідно п. 3 якої «Кожна Держава-учасниця розглядає питання про те, щоб передбачити, відповідно до основних принципів свого внутрішнього законодавства, можливість надання імунітету від кримінального переслідування особі, яка істотно співробітничала у розслідуванні або кримінальному переслідуванні у зв'язку зі злочином, що охоплюється цією Конвенцією».

Відмітимо, що законодавство України поступово адаптується до сучасних вимог правового забезпечення протидії транснаціональній злочинності. Особлива увага приділяється протидії *тероризму*, у зв'язку з чим ратифіковані: Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом 1977 р., Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму 1999 р., Міжнародна конвенція про боротьбу з актами ядерного тероризму 2005 р. й інші та внесені зміни до КК України та КПК України. У КК України [3] дається визначення поняття «терористичний акт» (ст. 228); регулюються рецидив терористичного злочину та вчинення злочину групою осіб, визначаються обтяжуючі обставини, пов'язані із смертю людей, а також пом'якшуючі обставини (ст. 258); згодом здійснена регламентація відповідальності за вчинення терористичних злочинів: ст. 258 була доповнена новими статтями щодо «втягнення у вчинення

терористичного акту», «публічні заклики до вчинення терористичного акту», «створення терористичної групи чи терористичної організації» та «сприяння вчиненню терористичного акту». Пізніше Кодекс доповнено статтею щодо фінансування тероризму й визначена санкція за цей злочин.

Використання Інтернету та інформаційних технологій відкриває перед людством безмежні можливості, але й створює нові серйозні загрози, адже світ стає відкритим й потребує формування «правил гри». Збереження кіберпростору відкритим, надійним та безпечним потребує комплексного та узгодженого підходу всіх держав у міжнародному співробітництві у цій сфері. В Україні розроблено *Стратегію кібербезпеки*, створено команди реагування на надзвичайні події у кіберпросторі й Законом України ратифіковано Конвенцію про кіберзлочинність 2001 р. та Додатковий протокол до неї, який стосується криміналізації дій расистського та ксенофобського характеру, вчинені через комп'ютерні системи, від 28 січня 2003 р.

Важливі напрямки міжнародного співробітництва України також становлять: протидія *економічній злочинності та фінансовим зловживанням; злочинам корупції*, зокрема у розробці сучасних антикорупційних стандартів, підготовці проектів європейських антикорупційних конвенцій та створенні спеціалізованого контрольного органу за дотриманням антикорупційних стандартів у державах-членах Ради Європи – Групи держав проти корупції (ГРЕКО); у сфері *охорони археологічної спадщини* у зв'язку з ратифікацією Європейської конвенції про охорону археологічної спадщини (переглянутої) 1992 р.; у сфері *видачі осіб (екстрадиція)*, яка відбувається на підставі внутрішнього законодавства запитуваної держави-учасниці або міжнародного договору про видачу відповідно до умов, що ними передбачаються, а також в інших сферах. Для успішної протидії транснаціональній злочинності особливої актуальності набуває забезпечення безпеки конфіденційних джерел інформації, свідків, потерпілих.

Деякі з конвенцій, наприклад, про боротьбу з тероризмом та комп'ютерними злочинами, не потребували встановлення нових кримінально-правових

заборон, тому що ці діяння вже були криміналізовані у законодавстві України про кримінальну відповідальність. Однак стосовно інших конвенцій часто давалася взнаки відсутність відповідного імплементаційного механізму до кримінального законодавства України. Наприклад, після ратифікації у 1997 р. Конвенції про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом (1990), відповідна норма була введена тільки після прийняття нового КК України 5 квітня 2001 р. До того часу відмивання доходів, здобутих злочинним шляхом, частково підпадало під склад злочину, передбаченого ст. 213 КК України в редакції 1960 р. «Придбання або збут майна, завідомо здобутого злочинним шляхом», що, звісно, не відображало всіх ознак вказаного злочину. Положення Конвенції ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин (1988), ратифікованої ще Постановою Верховної Ради УРСР 25 квітня 1991 р., були імplementовані до ст. 229-1-229-20 КК України в редакції 1960 р. тільки у 1995 р.

Найбільш широко імплементаційний механізм конвенційного регулювання транснаціональних кримінальних відносин передбачений у новелах чинного КПК України, що містяться у Розділі IX «Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження» [4], норми якого спрямовані на сферу кримінально-процесуальних відносин. Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження полягає у вжитті необхідних заходів з метою надання міжнародної правової допомоги шляхом вручення документів, виконання окремих процесуальних дій, видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, тимчасової передачі осіб, перейняття кримінального переслідування, передачі засуджених осіб та виконання вироків. Як зазначено у ст. 542 Кодексу, міжнародним договором України можуть бути передбачені інші, ніж у цьому Кодексі, форми співробітництва під час кримінального провадження. Однак за відсутності міжнародного договору України міжнародна правова допомога чи інше співробітництво може бути надано на підставі запиту іншої держави чи запитано на засадах взаємності (ст.

544).

Відзначимо, що нині в Україні існує правовий механізм щодо протидії організованій злочинності, її фінансуванню і корупції, що свідчить про якісно новий рівень розуміння і готовність протидіяти небезпечним видам транснаціональних злочинів, проте разом з тим звернемо увагу на необхідність удосконалення внутрішнього законодавства у цій сфері. По-перше, слід усунути значний часовий перебіг між імплементацією норм міжнародних конвенцій щодо протидії транснаціональним злочинам й ратифікацією цих конвенцій. По-друге, відображення елементів складів транснаціональних злочинів не завжди є повним у законодавстві України про кримінальну відповідальність. Створення дієвого механізму правових та організаційних засобів втілення напрацьованих міжнародною спільнотою норм у зазначеній сфері та побудови державної системи випереджувального реагування на ситуації, що можуть виникати внаслідок транснаціональної злочинної діяльності, являється необхідним.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності» та протоколів, що її доповнюють від 4 лютого 2004 р. № 1433-IV / URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1433-15>
2. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності, ухвалена Резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 р. / URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789
3. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. (редакція від 27 червня 2019 р.) / URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. Документ № 4651-VI / URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

Радковська Ірина Сергіївна

аспірантка кафедри кримінального права

Національного університету «Одеська юридична академія»

ДІЯ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ У ПРОСТОРІ (ЗА ПРОЄКТОМ НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ)

На даний момент активно триває робота над створенням проєкту нового Кримінального кодексу України (далі – КК України), відповідно до якого деякі поняття та інститути вітчизняного кримінального права зазнають докорінних трансформацій, а деякі залишаються практично незмінними.

Розгляд питання про дію нового КК України у просторі в контексті вивчення суб'єктів кримінальних правопорушень, пов'язаних із безпекою руху та експлуатацією водного транспорту, має принципове значення. Оскільки мореплавство має глобальний характер, багато українських моряків працюють на іноземних суднах, так само як і багато суден з іноземним екіпажем заходять у територіальні води та виключну (морську) економічну зону України. Таким чином, питання про дію КК України у просторі є особливо актуальним.

Відповідно до статті 1.4.4 проєкту нового КК України станом на 18 жовтня 2021 року, до особи, яка вчинила **діяння** на території України, застосовується цей Кодекс [1].

Оскільки згідно зі статтею 1.2.2 проєкту нового КК України одним з його принципів є юридична визначеність, відповідно до якого положення цього Кодексу мають відповідати вимогам достатньої чіткості, зрозумілості та передбачуваності, щоб давати особі можливість заздалегідь знати, які діяння є кримінальними правопорушеннями, які кримінально-правові засоби передбачені за їх вчинення та за яких підстав ці засоби застосовуються або не застосовуються, вважаємо, що більш логічно у статті 1.4.4 замість поняття «діяння», яке за своєю природою може бути як правомірним, так і неправомірним, використовувати формулювання «кримінальне правопорушення».

При цьому частина 1 статті 1.4.6 містить пояснення, що для цілей застосування статті 1.4.4 діяння визнається вчиненим на території України, якщо: а) його було почато, продовжено, закінчено або припинено на території України, або б) на території України вчинив дію чи бездіяльність хоча б один зі співучасників діяння.

Визначення території України міститься у Законі України «Про державний кордон України», відповідно до якого державним кордоном України є лінія і вертикальна поверхня, що проходить по цій лінії, які визначають межі території України – суші, вод, надр, повітряного простору. Державний кордон України, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України, встановлюється: 1) на суші – по характерних точках і лініях рельєфу або ясно видимих орієнтирах; 2) на морі – по зовнішній межі територіального моря України; 3) на судноплавних річках – по середині головного фарватеру або тальвегу річки; на несудноплавних річках (ручаях) – по їх середині або по середині головного рукава річки; на озерах та інших водоймах – по прямій лінії, що з'єднує виходи державного кордону України до берегів озера або іншої водойми. Державний кордон України, що проходить по річці (ручаю), озеру чи іншій водоймі, не переміщується як при зміні обрису їх берегів або рівня води, так і при відхиленні русла річки (ручаю) в той чи інший бік; 4) на водосховищах гідровузлів та інших штучних водоймах – відповідно до лінії державного кордону України, яка проходила на місцевості до їх заповнення; 5) на залізничних і автодорожніх мостах, греблях та інших спорудах, що проходять через прикордонні ділянки судноплавних і несудноплавних річок (ручаїв), – по середині цих споруд або по їх технологічній осі, незалежно від проходження державного кордону України на воді [2]. Таким чином, з огляду на викладене, пропонуємо у частині 2 статті 1.3.1, яка містить визначення основних термінів, зазначити, що поняття «територія України» вживається у значенні, наведеному у Законі України «Про державний кордон України».

Окрім того, частина 2 статті 1.4.6 містить наступне застереження: якщо інше не передбачено міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана

Верховною Радою України, цей Кодекс застосовується до особи, яка вчинила передбачене ним діяння на: а) території чи об'єкті дипломатичного або консульського представництва України закордоном, б) території військового підрозділу України, дислокованого закордоном, в) державному повітряному судні, військовому кораблі чи судні, судні прикордонної служби, служби цивільного захисту, органу Національної поліції чи органу доходів і зборів, г) іншому морському, річковому чи повітряному судні, що зареєстроване в Україні і знаходиться у відкритому морі чи відкритому повітряному просторі або територіальних водах чи повітряному просторі іншої держави, яка не встановила свою юрисдикцію щодо вчиненого діяння, або д) об'єкті, що належить Україні і знаходиться на території, що не належить до території жодної держави.

Більше того, частиною 3 статті 1.4.6 передбачається, що у випадках, передбачених міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, цей Кодекс застосовується до особи, яка вчинила передбачене ним діяння у виключній морській економічній зоні України чи на континентальному шельфі України.

Правовий режим виключної морської економічної зони України регулюється Законом України «Про виключну (морську) економічну зону України», прийнятим відповідно до Конвенції ООН з морського права 1982 року, згідно зі статтею 2 якого морські райони, зовні прилеглі до територіального моря України, включаючи райони навколо островів, що їй належать, становлять виключну (морську) економічну зону України. Ширина виключної (морської) економічної зони становить до 200 морських миль, відлічених від тих самих вихідних ліній, що і територіальне море України. Відповідно до статті 21 вказаного закону, громадяни України, іноземці та особи без громадянства за порушення законодавства про виключну (морську) економічну зону України несуть дисциплінарну, цивільно-правову, адміністративну або кримінальну відповідальність, встановлену законодавчими актами України [3].

Правовий режим континентального шельфу визначається Конвенцією про континентальний шельф, прийнятою на Женевській конференції з морського

права 1958 року, відповідно до якої континентальний шельф - поверхня і надра морського дна підводних районів, що примикають до узбережжя і розташовані поза зоною територіального моря до глибини 200 м, або, за цими межами, до такого місця, де глибина покривних вод дозволяє розробку природних багатств цих районів, а також поверхня і надра подібних підводних районів, що примикають до берегів островів [4]. Відповідно до Конвенції, прибережна держава здійснює над континентальним шельфом суверенні права з метою розвідки та розробки його природних багатств. При цьому права прибережної держави на континентальний шельф не зачіпають ані правовий статус покривних вод як відкритого моря, ані правовий статус повітряного простору над цими водами.

Варто зауважити, що положення частин 2 та 3 статті 1.4.6 проєкту КК України відсутні у чинному КК України, проте активно використовуються у науці кримінального права.

Таким чином, згідно з проєктом нового КК України, якщо громадянин України, іноземець чи особа без громадянства є членом екіпажу судна, яке перебуває на території України, виключної морської економічної зони або континентального шельфу, вчиняє діяння, яке має ознаки кримінального правопорушення, то, за загальним правилом, до нього застосовуватимуться положення КК України.

Відповідно до статті 1.4.5 проєкту нового КК України, цей Кодекс підлягає застосуванню до громадянина України або особи без громадянства, що постійно проживає в Україні, якщо вони вчинили **злочин** за межами території України. З огляду на те, що проєкт нового КК України зберігає поділ кримінальних правопорушень на злочини та кримінальні проступки, здається більш доцільним замість терміну «злочин» використовувати поняття «кримінальне правопорушення», адже у такому випадку неврегульованим залишається питання про застосування КК України до громадянина України або особи без громадянства, що постійно проживає в Україні, якщо вони вчинили проступок за межами території України.

Що стосується питання про кримінальну відповідальність іноземця та особи без громадянства, що постійно не проживає в Україні, то відповідно до частини 2 статті 1.4.5 проєкту нового КК України, він застосовуватиметься до вказаних осіб, якщо вони вчинили за межами території України діяння, що відповідно до статті 2.1.11 цього Кодексу визнається злочином: а) 6–10 ступенів, потерпілою особою від якого є громадянин України, б) 8–10 ступенів або корупційним злочином у співучасті з громадянином України, в) проти основ національної безпеки України, г) за який можливість притягнення до відповідальності в Україні передбачена міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.

Отже, з наведеного можна зробити наступні висновки. По-перше, в цілому, проєкт нового КК України зберігає принципи щодо дії у просторі, встановлені чинним КК України та вітчизняною доктриною. По-друге, проєкт нового КК України потребує перегляду певних термінологічних питань з метою забезпечення дотримання принципу юридичної визначеності. По-третє, питання про дію кримінального кодексу у часі потребує вивчення певного масиву як національних, так і міжнародних нормативно-правових актів.

Список використаних джерел:

1. Текст проєкту Кримінального кодексу України станом на 18.10.2021. *Реформування кримінального законодавства України*. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2021/03/30/kontrolnyj-proekt-kk-29-03-2021-1.pdf> (дата звернення: 19.10.2021).
2. Про державний кордон України: Закон України від 04.11.1991 № 1777-XII (у редакції від 05.08.2021). *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 2. Ст. 5.
3. Про виключну (морську) економічну зону України: Закон України від 16.05.1995 № 162/95-ВР (у редакції від 09.12.2012). *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 21. Ст. 152.
4. Про континентальний шельф: Конвенція Організації Об'єднаних Націй від 29.04.1958. *Офіційний веб-сайт Верховної Ради України*.

URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_179#Text

(дата звернення:

19.10.2021).

КРИМІНОЛОГІЯ ТА КРИМІНАЛЬНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО: ПРОБЛЕМИ І ВИКЛИКИ В УМОВАХ ДЕКРИМІНАЛІЗАЦІЇ

Сушко Вячеслав Вікторович

*кандидат медичних наук, доцент, доцент кафедри криміналістики
Національного університету «Одеська юридична академія»*

Сушко Віктор Васильович

*кандидат медичних наук, доцент, психіатр медичної частини „Академмарін”
Національного університету «Одеська морська академія»*

ВПЛИВ КАРАНТИННИХ ОБМЕЖЕНЬ ПОВ'ЯЗАНИХ З ПАНДЕМІЄЮ SARS-COVID-2 НА ХАРАКТЕРИСТИКУ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

Пандемія SARS-COVID-2 та карантинні обмеження пов'язані з нею змінили життя практично всіх людей не тільки в Україні, а й у цілому Світі. Зміна соціальної поведінки та використання технік контролю свідомості активно використовується для підвищення навіюваності особливо в тоталітарних сектах.

Основними методами по контролю свідомості, якими активно користуються організатори тоталітарних сект і які співпадають з карантинними обмеженнями є:

- контроль за часом людини (їй кажуть коли іти спати, їсти, гуляти чи сидіти вдома);
- створення стану безпорадності у людини (постійна інформація, що люди хворіють і помирають, нема ліків, нема кисневих апаратів, нема достатньої кількості ліжок в лікарнях, вакцинація не захищає від хвороби, вона тільки захищає від смерті в результаті захворювання SARS-COVID-2;
- забезпечення людини новими моделями поведінки які хочуть виробити (постійна вакцинація, постійне дотримування дистанції, постійне носіння масок;

- умови коли клітини головного мозку не отримують в достатній кількості кисень, що призводить до гіпоксії кори головного мозку і пов'язаних з цим змін (постійне носіння маски часто вже вологої, що пов'язано з дефіцитом масок);
- маніпуляція свідомістю шляхом винагород, покарань та практичних дій щоб змінити попередню соціальну поведінку людини (подарунки чи гроші за вакцинацію, адміністративні покарання за недотримання умов карантину (за не носіння масок));
- маніпулювання нагородами, покараннями та життєвим досвідом, щоб добитися потрібної поведінки;
- створення щільної контролюючої системи, у якій тих хто відступає від певних правил примушують себе відчувати винними (неможливість без сертифікату про вакцинацію переміщуватися між містами, ходити в ресторани, бари не продуктові ринки, магазини, театри, кінотеатри, працювати в закладах освіти та державних установах);
- утримання людини в стані необізнаності і нездатності в повній мірі усвідомлювати оточуючі події (багато суперечливої інформації що до лікування SARS-COVID-2, його наслідків, ефективності вакцинації, шляхів зараження SARS-COVID-2, кількості хворих та померлих від SARS-COVID-2);
- техніки контролю свідомості (контроль поведінки, ізоляція, неможливість перевірити і порівняти інформацію, що надають з реальністю, створення емоційної вразливості, шляхом явної загрози захворіти на SARS-COVID-2 та завуальованих загроз заразити оточуючих, близьких SARS-COVID-2, чергування покарань та нагород, неадекватне харчування, сенсорне перевантаження з обмеженою можливістю критичної перевірки, контроль поведінки, контроль інформації).

Ми провели дослідження 35 чоловіків з залежністю від алкоголю, які готувалися до психотерапевтичного лікування алкоголізму за допомогою гіпнозу та пройшли тест «Визначення навіюваності» перед карантином ще в березні 2020 року. Лікування алкоголізму перенесено на червень. через карантин. Коли

пацієнти повторно звернулися для лікування алкоголізму в червні, вони знову склали тест «Визначення сугестивності».

При проведенні першого тестування більшість пацієнтів досить точно відповіли на тестові завдання. Коли пацієнти знову проходили тест «Визначення навіюваності» після карантину, більшість пацієнтів відповідали на запитання та відтворювали той самий приклад, який був запропонований у тексті. Перший раз, коли пацієнти проходили тест, сугестивність склала $36 \pm 2,4$ - середня сугестивність. Після карантину коефіцієнт сугестивності склав $49 \pm 3,2$ – цифра, що відповідала підвищеній сугестивності.

Дослідження статистики злочинності в Україні показало, що після карантину викликаного пандемією SARS-COVID-2 суттєво зросла частка злочинів, пов'язаних із шахрайством, що можна пояснити підвищенням навіюваності людей після карантину викликаного пандемією SARS-COVID-2.

Федчун Наталія Олександрівна

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального процесу,
детективної та оперативно-розшукової діяльності Національного
університету «Одеська юридична академія»,*

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПРИРОДИ ІМПУЛЬСИВНИХ ЗЛОЧИНІВ

Основне призначення теоретико-прикладних досліджень щодо природи досліджуваного явища визначається адаптацією теоретичних знань у реальній дійсності, а саме оптимізації заходів контролю і протидії злочинності, зокрема імпульсивним злочинам.

Специфічність імпульсивних злочинів, визначають наступні кримінологічно значимі ознаки:

психофізіологічні стани особи – психічні розлади викликані станом наркотичного, алкогольного, токсикологічного сп'яніння або станом афекту чи психічними аномаліями;

імпульсивність злочинної поведінки – прискорена реакція на зовнішню ситуацію з урахуванням свідомого і несвідомого;

характер мотивації – у мотиві домінує динамічний момент – емоція. [1; с. 273].

При вивченні злочинної поведінки, зокрема імпульсивної, необхідно враховувати значення біологічних детермінант, оскільки від них теж залежить, що людина засвоїть від середовища, в якому вона перебуває і розвивається. Біологічні особливості людини мають значення для вибору нею лінії поведінки, вони можуть визначити її підвищену схильність до злочинної (антисупільної) реакції на конкретну обстановку і при подальшому закріпленні в цілому визначити стереотип особистості та постійну лінію поведінки. Разом з тим біологічні властивості можуть взагалі не проявитись протягом цілого життя людини, якщо вона не опиниться в конкретній життєвій ситуації, що послужить поштовхом до вчинення певних дій. Відтак, значення біологічних факторів у процесі виникнення девіантної поведінки особи не слід переоцінювати.

Отже, будь-яка соціальна реакція людини, весь лад її життя залежать від тих особливостей особи, які сформувалися на базі її психічних станів і процесів у ході власного соціального досвіду, тобто від системи її ставлення до дійсності. Експресія поведінки не означає його інстинктивності. Хоча бажання негайно реалізується в дію, воно є по-своєму логічним, оскільки відповідає фіксованій установці особистості.

Серед основних психологічних передумов імпульсивних злочинів виділяються стани відчуження й тривожності, психічні відхилення та аномалії. Такі психопатичні риси переважно набуваються внаслідок несприятливих умов формування особистості.

Відчуження, особливо в ранньому віці, ускладнює засвоєння людиною соціальних норм, регулюючих поведінку, призводить до дефектів соціалізації. Визначальним фактором таких дефектів є дисфункція сім'ї як соціального інституту.

Неналежне виконання сім'єю своєї основної соціальної функції – включення особистості в структуру суспільства – виступає підґрунтям для формування асоціальних установок особистості, формує негативне ставлення до соціуму та встановлених регуляторів суспільних відносин. Відчуження в сім'ї спонукає людину на пошук «однодумців», для ідентифікації своєї особистості, визнання та підтримки.

Часто референтними групами, з якими ідентифікує себе особа, стають неформальні групи з антисуспільною спрямованістю. При розриві соціальнокорисних зв'язків порушується соціальний контроль, що проявляється у протиставленні власних цінностей загальноновизнаним. Існування в асоціальній групі формує надмірну прихильність до цієї групи, ідентифікацію з нею, готовність до вчинення групових злочинів [2; с. 85]. Зазначений стан речей обумовлює специфічність мотиваційної сфери особистості, що проявляється у домінуванні таких мотивів поведінки як самоствердження, навіювання та наслідування та, як вже вказувалось вище, домінуванні динамічного моменту – емоції.

В основі перманентного стану тривожності лежать неусвідомлювані особистістю джерела загрози, пов'язані з депривацією потреби в безпеці. У ряді випадків тривожність здатна активно стимулювати злочинну поведінку, коли людина починає відчувати необхідність захисту від людей чи явищ, які вона суб'єктивно сприймає як загрозливі або деструктивні [2; с. 86]. Такі психічні особливості людини мають значення для вибору нею лінії поведінки, вони можуть визначити її підвищену схильність до неадекватної реакції на конкретну обстановку і при подальшому закріпленні визначити в цілому визначити стереотип особистості та постійну лінію поведінки. Домінування емоційного начала над інтелектуальним визначає психотичну природу психічного відхилення: нестабільні стани, зловживання алкоголем, наркотичними речовинами тощо.

Особи з такими розладами психічної діяльності являють собою особливий тип з характерною поведінкою і способом життя. Під впливом

несприятливих умов виховання і спілкування вони швидше криміналізуються і складніше піддаються виправленню та в цілому сприймаються соціумом як джерело небезпеки.

Однак, певна частина імпульсивних злочинців є повністю пристосованими до існування в соціумі, характеризуються підвищеним інтелектуальним потенціалом, наявністю артистичних здібностей та активною роллю та позитивним сприйняттям у суспільстві. Це явище було досліджено Херві Клеклі й отримало назву «маска нормальності». [3].

Для пояснення «маски нормальності» необхідно звернутися до основ психології. Фрейдистська модель психіки людини включає в себе три рівні: несвідоме (сукупність інстинктів і витіснених спогадів), підсвідоме («доступна» пам'ять, сукупність переживань, до якої можна отримати доступ вольовим зусиллям) та свідоме («реальна пам'ять», тобто переживання, усвідомлювані в даний момент, орієнтування на установки соціуму). Інстинкти, що знаходяться в несвідомому, блокуються на рівні підсвідомого через заборони, локалізовані в області свідомого [3]. Саме такі механізми захисту, тобто придушення несвідомих потягів сприйнятими особою нормами, обумовлюють соціально схвалювану поведінку.

Визначальним є те, що, для таких осіб в цілому не характерні малозначні конфлікти, що формує в суспільстві образ добропорядної людини (ідеального чоловіка, чудового батька, прекрасного сусіда і т.п.). Скидання енергії несвідомого відбувається безпосередньо в момент вчинення злочинів, а після вчинення злочину починається стадія емоційного спокою. Так, задовольнивши потреби (вчинення злочину) особа позбавляється «вантажу несвідомого», повертається до межі нормальності.

Безумовно, у зв'язку із специфічністю та унікальністю набору особистісних факторів, зокрема й психічних станів та процесів, що обумовлюють деформації ставлення людини до дійсності, не видається можливим існування універсальних механізмів впливу на відхилені форми поведінки.

Однак, основою соціального контролю залишається «оздоровлення» умов формування особистості, що визначають вектор її соціалізації, через дієвість первинних соціальних інститутів та суспільства в цілому.

Засобами ж «прицільного» впливу є своєчасне втручання у кризові ситуації, якісне надання психологічної допомоги, індивідуально-профілактична робота з особами, які знаходяться в «небезпечному» стані, пріоритетність превенції та ефективне реагування на вчинені злочини.

Безумовно, розглянуті питання не вичерпують всю повноту проблеми, а лише окреслюють коло подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел:

1. Антонян Ю.М., Ткаченко А.А., Шостакович Б.В. Криминальная сексология. М., 1999. 464 с.
2. Зелинский А.Ф. Криминальная психология. К.: Юринком Интер, 1999. 240 с.
3. Cleckley, Hervey (1988). The Mask of Sanity: An Attempt to Clarify Some Issues About the So Called Psychopathic Personality. 1988. 471 p.

Бойко-Джумеля Вікторія Ігорівна

аспірант кафедри криміналістики Національного університету «Одеська юридична академія»

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИ, ПРИЧЕТНОЇ ДО ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ІНВЕСТИВАННЯ БУДІВНИЦТВА

Будівництво – це спорудження нового об'єкта, реконструкція, розширення, добудова, реставрація і ремонт об'єктів, виконання монтажних робіт або нове будівництво, реконструкція, технічне переоснащення, реставрація та капітальний ремонт об'єктів будівництва [5, с. 18-19].

В.А. Ціленко виділяє достатньо широке коло суб'єктів будівельного ринку: 1) інвестори; замовники; підрядники; проектно-дослідні організації; науково-дослідні інститути; підприємства промисловості будівельних матеріалів, виробів, конструкцій; підприємства будівельного та дорожнього машинобудування; підприємства — виготовлювачі технологічного, енергетичного та іншого обладнання; 2) в контексті архітектурної діяльності - архітектори, інші особи, які беруть участь у підготовці і розробленні містобудівної документації, проектної документації для будівництва, реконструкції, реставрації, капітального ремонту будинків і споруд, благоустрою, ландшафтних та садово-паркових об'єктів, науково-дослідній і викладацькій роботі, замовники проектів та будівництва об'єктів архітектури, підрядники на виконання проектних і будівельних робіт, виробники будівельних матеріалів, виробів та конструкцій, власники і користувачі об'єктів архітектури, а також органи влади, що реалізують свої повноваження у сфері містобудування; 3) в контексті житлового будівництва - управитель, установник управління, забудовник і страховик; 4) спеціальними суб'єктами будівельної діяльності є: проектні організації та експертні організації [6, с. 233].

О.М. Вінник розділяє учасників правовідносин з капітального будівництва залежно від функцій, які вони можуть виконувати: 1) інвестор — це суб'єкт інвестиційної діяльності у сфері капітального будівництва, який приймає рішення про вкладення власних, позичкових або залучених коштів (інвестицій) в об'єкти інвестування, що належать до основних фондів; 2) замовник — це суб'єкт інвестиційної діяльності в галузі капітального будівництва, що замовляє у підрядника виконання проектно-вишукувальних, будівельних та пов'язаних з ними робіт. У ролі замовника може виступати сам інвестор або уповноважена ним особа, в тому числі консалтингова та/або інжинірингова організація, що спеціалізується на будівництві; 3) підрядник — організація чи індивідуальний підприємець, що на договірних засадах за плату підряджається виконувати на замовлення замовника проектно-вишукувальні, будівельні та пов'язані з ними роботи [1, с. 536].

Ст. 4 Закону України «Про інвестиційну діяльність» визначає, що інвестування та фінансування будівництва об'єктів житлового будівництва з використанням недержавних коштів, залучених від фізичних та юридичних осіб, у тому числі в управління, може здійснюватися виключно через фонди фінансування будівництва, фонди операцій з нерухомістю, інститути спільного інвестування, а також шляхом емісії цільових облігацій підприємств, виконання зобов'язань за якими здійснюється шляхом передачі об'єкта (частини об'єкта) житлового будівництва. Інші способи фінансування будівництва таких об'єктів визначаються виключно законами [3].

Коло суб'єктів, які можуть брати участь у сфері фінансування та інвестування будівництва визначений законодавчими актами. Так, Закон України «Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю» відносить до суб'єктів системи фінансово-кредитних механізмів при будівництві житла та операціях з нерухомістю належать довірители, управителі, забудовники, страхові компанії, емітенти сертифікатів Фонду операцій з нерухомістю та власники сертифікатів Фонду операцій з нерухомістю (ст. 2) [4]. Крім того Закон України «Про інвестиційну діяльність» визначає суб'єктів (інвесторів і учасників) інвестиційної діяльності, якими можуть бути громадяни і юридичні особи України та іноземних держав, а також держави. Недержавні пенсійні фонди, інститути спільного інвестування, страховики та фінансові установи - юридичні особи публічного права здійснюють інвестиційну діяльність відповідно до законодавства, що визначає особливості їх діяльності. Інвестори - суб'єкти інвестиційної діяльності, які приймають рішення про вкладення власних, позичкових і залучених майнових та інтелектуальних цінностей в об'єкти інвестування. Інвестори можуть виступати в ролі вкладників, кредиторів, покупців, а також виконувати функції будь-якого учасника інвестиційної діяльності. Учасниками інвестиційної діяльності можуть бути громадяни та юридичні особи України, інших держав, які забезпечують реалізацію інвестицій як виконавці замовлень або на підставі доручення інвестора [3].

Саме за участю суб'єктів інвестиційних правовідносин у сфері будівництва вчиняються різні види злочинів. Тобто учасники таких правовідносин можуть бути задіяні у механізмі вчинення злочинів у вказній сфері, а саме або вчиняти злочини у сфері будівництва або/та або отримувати відповідну шкоду від таких злочинів.

На основі аналізу наукових позицій з приводу криміналістичного вивчення особи злочинця та слідчої і судової практики щодо злочинів у сфері інвестування будівництва можемо стверджувати, що для при дослідженні особи злочинця доцільно виділяти загальні ознаки (соціально-демографічні, кримінально-правові, моральні та психологічні) та спеціальні (які стосуються їх як суб'єктів інвестиційної діяльності та статусу службової особи). Крім того, при дослідженні різни категорій суб'єктів вчинення злочинів у сфері інвестиційної діяльності повинні встановлюватися або обидві групи ознак, або можуть бути достатніми лише загальні ознаки. При цьому слід зазначити, що загальні ознаки притаманні для особи злочинця, яка не є суб'єктом інвестиційної діяльності і переважно використовує обман для вчинення злочину. Так, наприклад, Г.М. Чернишов, проводячи дослідження фінансових шахрайств у інвестиційно-будівельній сфері робить висновок, особам, які вчиняють вказані злочини притаманні типові риси «білокомірцевого» злочинця та не ідентифікують себе з криміналітетом. За соціально-демографічними ознаками переважають чоловіки (83,9 %) громадяни України (95,4 %) віком від 30 до 49 років, які мають вищу освіту (75,7 %) та офіційно працевлаштовані (90,8 %). Переважна більшість із них були керівниками суб'єктів господарювання (65,5 %), одружені та мали дітей. Особи, які вчиняють шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері, мають стійку корисливу мотивацію. Типовий психологічний та моральний портрет (особистісні риси) особи фінансового шахрая виглядає наступним чином: корисливість; підвищені матеріальні стандарти життя; життєва установка на збагачення; високий рівень освіти; як правило, наявність необхідних знань у галузі управління, підприємницької діяльності, фінансів, законодавства тощо;

комунікабельність; вміння спілкуватися та переконувати людей; хитрість; винахідливість [7, с. 11].

Такі особи хоч і на момент вчинення злочину у сфері інвестиційної діяльності (наприклад шахрайства) і не були службовими особами відповідних юридичних осіб, однак як показують результати вивчення матеріалів слідчої та судової практики переважна їх кількість (78 %) у минулому мали відношення до суб'єктів інвестиційної діяльності (були керівниками відповідних установ, підприємств чи організацій, працювали на них).

Однак переважна більшість злочинів у сфері інвестування будівництва (86%) вчиняються особами, які є суб'єктами інвестиційної діяльності (керівники підприємств, що здійснюють будівництво, уповноважені особи інвесторів, керівники або службові особи відрядників тощо).

Досліджуючи соціально-демографічні ознаки вказаних осіб необхідно включати до характеристики відомості про стать, вік, рівень освіти, сімейний стан, рід занять тощо. Ці характеристики особи не є криміногенними і не характеризують окрему особу як злочинну особистість. Але якщо вони беруться на рівні окремих видів злочинності, то вони дають необхідну наукову інформацію [2, с. 45].

Аналіз кримінальних проваджень показує, що у 85 % випадків злочини вчинялися чоловіками, середній вік яких складає 30-45 років, 74 % яких були уродженцями міст та 73% яких мали повну вищу освіту та необхідні спеціальні знання як інвестиційній та будівельній галузях так і в підприємстві або управлінні взагалі. За сімейним станом 68 % були одруженими. Жінки частіше за всього входять до складу організованих злочинних груп, які вчиняють злочини у сфері інвестування будівництва та можуть бути керівниками або службовими особами підприємств, установ та організацій, які задіяні у механізмі злочинної діяльності. Тому їм також властиві ознаки білокомірцевих злочинців.

Досліджуючи кримінально-правові ознаки злочинців у сфері інвестування будівництва можна стверджувати, що 14 % вказаних злочинів вчиняються у складі групи осіб, або організованої злочинної групи. Такі злочинні групи

можуть використовувати корупційні зв'язки у органах державної влади та місцевого самоврядування, а також в правоохоронних органах.

Список використаної літератури

1. Вінник О. М. Господарське право : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. 2-ге вид., змін. та допов. К. : Правова єдність, 2009. 766 с.
2. Кримінологія: питання та відповіді / О. О. Авдєєв, А. А. Васильєв та ін. ; за заг. ред. О. М. Литвинова.. Х. : Золота миля, 2015. 323 с.
3. Про інвестиційну діяльність : Закон України від 18.09.1991 № 1560-XII. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1991, № 47, ст.646. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12>
4. Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю : Закон України від 19.06.2003 № 978-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 52, ст.377. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/978-15>.
5. Смітюх А.В. Правові аспекти інвестування у будівництво житла: Практичний посібник. К.: Істина, 2012. 184 с.
6. Ціленко В. А. Правове регулювання будівельної діяльності: склад будівельних правовідносин. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. № 2 (17). 2014. С. 225-235.
7. Чернишов Г.М. Фінансове шахрайство в інвестиційно-будівельній сфері: кримінологічне дослідження : автореферат... канд. юрид. наук, спец.: 12.00.08. Одеса. 2016. 20 с.

Григорчак Діана Володимирівна

*аспірант кафедри кримінального процесу, детективної та
оперативно-розшукової діяльності Національного університету
«Одеська юридична академія»*

КРИМІНОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОСОБИ-ТОРГІВЦЯ ЛЮДЬМИ

Свобода людини є однією з найголовніших цінностей сучасного цивілізованого суспільства, а забезпечення недоторканості особи становить, у свою чергу, одну з найважливіших функцій нашої держави.

Торгівля людьми є однією з найнебезпечніших форм порушення прав людини у сучасних умовах, адже порушується комплекс основних прав та свобод особи, передбачених Конституцією України, а також міжнародними актами. Щороку тисячі людей у результаті обману, продажу, насильства, або іншого примусу потрапляють в експлуатацію, стають товаром транснаціональної організованої злочинності, що за оцінками експертів приносить від 7 до 31,6 млрд. доларів прибутку на рік. За даними дослідження, проведеного на замовлення Міжнародної організації з міграції (далі – МОМ), понад 260 000 українців постраждали від торгівлі людьми з 1991 року [1], що робить Україну однією з найбільших країн походження постраждалих від сучасного рабства в Європі.

В Україні на рівні кандидатських дисертацій проблему торгівлі людьми в різні роки досліджували В. О. Іващенко («Кримінологічні та кримінально-правові аспекти боротьби з торгівлею жінками та дітьми», 2000 р.), Я. Г. Лизогуб («Кримінальна відповідальність за торгівлю людьми та іншу незаконну угоду щодо передачі людини: порівняльно-правове дослідження», 2003 р.), О. О. Володина («Кримінальна відповідальність за викрадення людини (аналіз складу злочину)», 2003 р.), Т. І. Возна («Діяльність правоохоронних органів і неурядових організацій та їх взаємодія щодо запобігання та боротьби з торгівлею людьми», 2003 р.), В. М. Підгородинський («Відповідальність за торгівлю людьми згідно з кримінальним законодавством України», 2005 р.), Юрасюк О.

В. («Кримінологічні проблеми торгівлі людьми», 2007 р.), Негодченко Д. О. («Кримінальна відповідальність за торгівлю людьми в Україні та інших країнах: порівняльно-правовий аналіз», 2011 р.), Ю. В. Раковська («Соціально-правова природа та детермінація торгівлі людьми: кримінологічне дослідження», 2011 р.), Лукач Н. М. («Концептуальні засади та інституційні механізми протидії глобальній проблемі торгівлі людьми», 2016 р.), Жуковська Г. Г. («Взаємовідносини органів влади та громадськості у протидії торгівлі людьми», 2017 р.).

Визначення поняття «торгівля людьми» вітчизняний законодавець дає в Законі України «Про протидію торгівлі людьми», а саме в ст. 3: торгівля людьми – здійснення незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, у тому числі сексуальної, з використанням обману, шахрайства, шантажу, уразливого стану людини або із застосуванням чи погрозою застосування насильства, з використанням службового становища або матеріальної чи іншої залежності від іншої особи, що відповідно до Кримінального кодексу України визнаються злочином [2].

Питання особистості злочинця можна без перебільшення вважати одним із головних у кримінологічній науці, оскільки в них поєднуються досить важливі кримінологічні проблеми: природа злочинності, шляхи її попередження, форми та методи боротьби з нею [3, с. 120]. Дрьомін В. М. вважає, що під особистістю злочинця слід розуміти сукупність соціально-демографічних, психологічних та моральних характеристик, в тій чи іншій мірі типово властивих людям, винним у злочинній діяльності певного типу [4, с. 24].

Соціально-демографічні ознаки особи-торгівця людьми охоплюють стать, вік, освіту, місце народження та місце проживання, громадянство, рід занять, стаж роботи, сімейний стан та інші відомості демографічного характеру. Перелічені ознаки самі по собі не є криміногенними, проте взяті у великій сукупності на рівні злочинності взагалі або на рівні окремого виду злочинів і піддані статистичній обробці у порівнянні з даними офіційної демографічної

статистики, містять цінну кримінологічної інформацію про особу злочинців. При такому зіставленні встановлюються зв'язки особи злочинця з типовими характеристиками усього суспільства [5, с. 37-38].

Зіставляючи частку чоловічого та жіночого населення, втягнутого в злочинну діяльність, можна дійти висновку, що такий злочин, як торгівля людьми, вчиняють переважно чоловіки.

Більшість злочинців, що вчиняють злочин, передбачений ст. 149 КК України, є громадянами України (89%), тоді як відсоток іноземних громадян складає всього лише 11%.

Статистичні дані Державної судової адміністрації України [6] та Генеральної прокуратури України [7] містять відомості щодо віку осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, передбачене ст. 149 КК України, – торгівлю людьми. Співвідношення різних вікових груп у цій злочинності показує, що найбільша кримінальна активність притаманна особам віком 29–39 років.

Аналіз відомостей щодо освіти вказує на залежність злочинної поведінки осіб-торгівців людьми від рівня освіти та інтелектуального розвитку, що значно впливають на потреби та інтереси особи. Більшість злочинців (59%) мають повну загальну середню та базову загальну середню освіту.

Слід зазначити, що поширеність злочинності серед осіб, які мають сім'ю, нижча, ніж серед холостяків і розлучених. У більшості випадків, як показують спостереження, сім'я стимулює позитивну поведінку.

Кримінально-правові ознаки знаходять свій прояв у певних формах злочинної поведінки особи-торгівця людьми і найбільш повно виражені у вчиненому нею злочині.

За характером вчинених злочинів торгівець людьми відноситься до корисливо-насильницького типу злочинця, а залежно від ступеню глибини антисуспільної спрямованості особи – до особливо злісних злочинців (осіб, які вчиняють тяжкі та особливо тяжкі злочини; передусім ті, що вчиняють злочини у складі організованих груп і злочинних організацій).

В останні роки спостерігається професіоналізація торгівців людьми, що свідчить про підвищену суспільну небезпеку цього злочинного явища. Одні злочинці спеціалізуються на сексуальній експлуатації, другі – на трудовій, інші – на комерційному усиновленні.

Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок про те, що торгівля людьми – це явище, яке знаходиться в постійному розвитку не лише за рахунок збільшення масштабів вчинення цих злочинів, а й за рахунок набуття ними все нових і нових рис. Не в останню чергу такі зміни залежать від головного учасника протиправного бізнесу – торговця людьми, особистість якого в цьому зв'язку повинна бути ретельно вивченою. Саме в такому підході до зазначеної проблеми закладено успіху у протидії злочинних діянь, пов'язаних з торгівлею людьми.

Список використаних джерел:

1. Статистика Міжнародної організації з міграції щодо протидії торгівлі людьми станом на 2021 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://stoptrafficking.org/#statistics>
2. Про протидію торгівлі людьми: Закон України від 20.09.2011 р. № 3739-VI: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3739-17>
3. Кваша О. О. Організатор злочину. Кримінально-правове та кримінологічне дослідження: [монографія] / О. О. Кваша. – К.: Інститут держави та права ім. В. М. Корецького. – 2003. – 216 с.
4. Дрьомін В. М., Стрелковська Ю. О. Кримінологія: навчально-методичний посібник [для студентів факультету заочного та вечірнього навчання (заочної форми навчання)] / В. М. Дрьомін, Ю. О. Стрелковська – О.: ВМВ. – 2013. – 100 с.
5. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підручник / І. М. Даньшин, В. В. Голіна, М. Ю. Валуйська та ін.; за заг. ред. В. В. Голіни. – 2-ге вид. перероб. і доп. – Х.: Право. – 2009. – 288 с.

6. Статистичні дані Державної судової адміністрації України // Офіційний сайт судової влади України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/humantradestatistic

7. Статистичні дані Генеральної прокуратури України // Офіційний сайт Генеральної прокуратури України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113281&

Осадчий Богдан Валерійович

*аспірант кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності Національного університету
«Одеська юридична академія»*

ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ КРИМІНОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПРИВЛАСНЕННЯ, РОЗТРАТИ МАЙНА АБО ЗАВОЛОДІННЯ НИМ ШЛЯХОМ ЗЛОВЖИВАННЯ СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ

Сучасні зміни в українському суспільстві, відсутність системної роботи в правотворенні та правозастосуванні зумовлюють необхідність вирішення ряду питань щодо кримінологічного вивчення корупційної злочинності та вироблення на цій основі заходів її протидії, вдосконалення механізмів профілактики і посилення запобіжних заходів. Зараз корупційна злочинність є специфічним явищем злочинної діяльності, а проблеми протидії корупції набули значення ключових в провадженні державою реформ та побудови політики загалом. З цією метою проводяться систематичні реформування органів кримінальної юстиції. Однак без належного кримінологічного дослідження ефективності їх роботи неможливо визначити дієвість таких реформ. До того ж потребує наукового дослідження питання пов'язані з методикою оцінки не тільки роботи органів, а й

ефективності власне кримінального закону, тобто перехід від кількісних показників статистичної звітності до її якісного аналізу, що не може бути проведено без надбань кримінологічної науки. У цьому контексті важливим є проведення кримінологічної характеристики привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, як одного із найпоширеніших видів корупційних злочинів.

Безумовно держава вживає різного роду заходів для протидії корупційній злочинності. Так, як зазначає І. Мезенцева: «за останні роки Україна підписала низку міжнародних документів, а саме: Конвенцію ООН проти корупції, Кримінальну конвенцію Ради Європи про боротьбу з корупцією та Додатковий протокол до Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією, які зобов'язали до прийняття законів, спрямованих на удосконалення чинного кримінального антикорупційного законодавства. Бажання України наблизитись до стандартів міжнародного співтовариства у сфері протидії та запобігання корупції втілюється у систематичній роботі по реформуванню системи органів кримінальної юстиції та модернізації матеріального та процесуального законодавства. Однак, незважаючи на деякі зміни, рівень корупційних злочинів залишається високим»[1]. Багато в чому це пов'язано саме з інституціоналізацією корупційної злочинності.

Як зазначає Д.Г. Михайленко корупційні злочини в умовах інституціоналізованої корупції, до якої автор та проф. В.М. Дрьомін відносить корупцію в Україні: «становлять суспільну небезпеку не тільки у зв'язку зі значимістю і глибиною порушення правовідносин, що охороняються нормами про такі злочини, а й у зв'язку з тим, що вони тягнуть значні похідні суспільно небезпечні наслідки за межами означених правовідносин. Похідні суспільно небезпечні наслідки корупційного злочину спричиняються не окремим актом корупції, а тим, що такі акти, будучи перетвореними в інституціоналізовану масову практику та розповсюджені через утворені корупційні мережі, синергетично набувають нових небезпечних характеристик. За таких умов суспільна небезпека одиничного випадку корупції значно підвищується з

урахуванням його місця та ролі в системі корупційних практик і його здатності у зв'язку з іншими актами корупції відтворювати корупцію в подальшому. У такому випадку одиничний акт корупції варто розглядати як елемент стабільної системи корупційних діянь. Такий же одиничний акт корупції в країні, де вона не є інституціоналізованою, не характеризується означеними вище властивостями і становить суспільну небезпеку лише сам по собі без урахування його мережових взаємозв'язків з іншими актами корупції різних рівнів. Саме тому за зовні абсолютно однакових (за суб'єктивними й об'єктивними ознаками) корупційних діянь їх суспільна небезпека буде різною з урахуванням середовища, де вони були вчинені»[2].

У зв'язку з вищевикладеним зараз є надактуальним вивчення привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем саме в межах кримінологічної науки. Так, зараз є значний масив кримінально-правових робіт, які досліджують злочин передбачений ст. 191 КК України, а також криміналістичних в контексті методики розслідування цього злочину. Однак до цього часу відсутнє комплексне кримінологічне дослідження привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. Таке дослідження матиме теоретичне та практичне значення, адже, крім зазначеного, актуальність та необхідність його здійснення зумовлена й положеннями самого законодавства та реаліями дійсності.

Особлива увага буде зосереджена на питаннях які зараз не знайшли свого відображення у сучасній науці, а саме: кількісний та якісних показників, характеристики особи злочинця цього виду злочину, детермінацій в контексті теорії інституціоналізації цього виду кримінальної практики. Результати дослідження дадуть змогу визначити ключові напрями протидії привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем в межах різнорівневих заходів, що є надбанням сучасних практик протидії корупційної злочинності, як в Україні та в світі. У зв'язку з цим науково-теоретичним підґрунтям роботи стануть праці вітчизняних і зарубіжних учених

в галузі наук кримінального циклу, в тому числі кримінології, загальної теорії права, філософії, соціології тощо.

Список використаних джерел:

1. Мезенцева І. Кримінологічна характеристика корупційної злочинності. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. № 4. С. 106–113. URL: <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/chasopys/ua/pdf/4-2015/mezenceva.pdf>
2. Михайленко Д. Г. Протидія корупційним злочинам засобами кримінального права: концептуальні основи : монографія / Д. Г. Михайленко. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2017. 582 с.

ЗМІСТ

<i>Ківалов С.В.</i> Передмова.....	3
------------------------------------	---

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ

<i>Аленін Ю.П.</i> Аналіз ст. 214 КПК України в частині окремого виділення початку досудового розслідування.....	6
<i>Торбас О.О.</i> Специфіка лінгвістичних конструкцій окремих положень КПК України 2012 року.....	9
<i>Волошина В.К.</i> Окремі питання реалізації засади невтручання у приватне життя у кримінальному провадженні.....	13
<i>Підгородинська А.В., Широбокова Л.О.</i> Реалізація окремих загальновизнаних міжнародних стандартів кримінального процесу у галузі прав людини у провадженні з перейняття.....	18
<i>Самарин В.И.</i> Международная правовая помощь по уголовным делам, расследуемым в Беларуси, сквозь призму решений ЕСПЧ.....	23
<i>Лукашкіна Т.В.</i> Підстави та складові ухвалення процесуальних рішень у кримінальному судочинстві.....	27
<i>Нечаєва І.О., Топчій А.О.</i> Медіація в кримінальному провадженні: чеський досвід.....	34
<i>Бабій С.В.</i> Щодо питання віднесення реабілітації від неправомірних дій до галузевих засад кримінального провадження.....	37
<i>Тавакалян М.Б.</i> Забезпечення реалізації принципу права на захист в кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру.....	43
<i>Урбан В.А., Романюк В.В.</i> Кримінальне провадження щодо окремої групи осіб: проблематика та напрями розвитку.....	48

<i>Антропов Б.О.</i> Щодо проблеми здійснення судового контролю під час досудового розслідування.....	51
<i>Якових Є.В.</i> Актуальні питання передання майна на відповідальне зберігання під час кримінального провадження.....	55

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ НОРМАТИВНОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

<i>Смирнов М.І.</i> Вдосконалення порядку тимчасової передачі осіб, які тримаються під вартою або відбувають покарання на території іноземної держави.....	60
<i>Пашковський М.І.</i> До питання про диференціацію підстав початку досудового розслідування.....	65
<i>Пожар В.Г.</i> Дотримання правил підслідності як умова забезпечення правосуб'єктності органів досудового розслідування.....	73
<i>Завтур В.А.</i> Правовий статус речей і документів, вилучених за ухвалою про тимчасовий доступ до речей і документів: питання правової визначеності.....	78
<i>Кленка Д.І.</i> До питання якісної характеристики нормативної регламентації оскарження недотримання розумних строків під час досудового розслідування.....	83
<i>Бабчинська Т.В.</i> Деякі проблемні питання реалізації права на захист під час проведення обшуку.....	87
<i>Дідюх Б.М., Юхно О.О.</i> Дізнання як новела форми досудового розслідування в діяльності правоохоронних органів сучасності.....	92
<i>Нечаєва І.О., Оберніхін О.І.</i> Забезпечення прав людини на стадії досудового розслідування.....	97
<i>Герасимов А.Є., Гаркуша А.Г.</i> Порівняльна характеристика загальних правил проникнення до житла в Україні та Сполучених Штатах Америки.....	101

<i>Гаркуша А.Г., Грициєнко В.В.</i> Актуальні проблемні питання забезпечення прав та свобод особи під час проведення її освідчування.....	105
<i>Гаркуша А.Г., Ананійчук Б.О.</i> Деякі аспекти принципу презумпції невинуватості у кримінальному провадженні.....	108
<i>Лукащук К.Р.</i> Оскарження повідомлення про підозру слідчому судді: багатоаспектність поняття.....	111
<i>Сидорчук В.В.</i> Питання щодо наявних підходів до розуміння ефективності досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень.....	114
<i>Шишацька Ю.О.</i> Недоліки правового регулювання використання конфіденційного співробітництва у кримінальному процесі.....	118

ПРАВОВИЙ СТАТУС СУБ'ЄКТІВ КРИМІНАЛЬНОЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

<i>Гловюк І.В.</i> Деякі питання тлумачення конституційних функцій прокуратури та їх реалізації у кримінальному провадженні.....	122
<i>Ракіпова І.В.</i> Забезпечення права потерпілого на процесуальну комунікацію у зв'язку з проведенням допиту свідка, потерпілого під час досудового розслідування в судовому засіданні.....	126
<i>Мельник А.В.</i> Окремі зауваження щодо регламентації повноважень дізнавача в кримінальному провадженні.....	131
<i>Мерімеріна І.О.</i> Повноваження прокурора при відстороненні підозрюваного, обвинуваченого від посади.....	134
<i>Щиголь О.В.</i> Гарантії прав потерпілого на стадії досудового розслідування як запорука досягнення завдань кримінального провадження.....	138

ДОКАЗИ І ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ

<i>Аскеров К.А.</i> Использование доказательств, полученных при эксгумации в уголовном процессе Азербайджанской Республики.....	144
<i>Степаненко А.С.</i> Стандарт доказування «поза розумним сумнівом» у кримінальному провадженні Нової Зеландії.....	148
<i>Юрчишин В.Д.</i> Допустимість та недопустимість інформації/доказів у міжнародному кримінальному суді: основні положення.....	152
<i>Шилін Д.В.</i> Недопустимість доказів, отриманих в ході проведення контролю за вчиненням злочину.....	156
<i>Шульгін С.О.</i> Поняття та критерії непрямой (опосередкованої) провокації на вчинення злочину.....	161
<i>Черняк Н.П., Пяничук М.С.</i> Проблемні аспекти процесу доказування під час досудового розслідування у формі дізнання.....	167
<i>Кусайко І.Ю.</i> Достатність як одна з ознак доказів.....	171
<i>Носенко М.А.</i> Актуальні проблеми процесу доказування у кримінальному провадженні.....	174

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ

<i>Басиста І.В.</i> Окремі проблеми та особливості оскарження судових рішень за наслідками кримінального провадження за нововиявленими обставинами.....	179
<i>Гуртієва Л.М.</i> Закриття кримінального провадження в стадії підготовчого провадження (за деякими підставами).....	185
<i>Тищенко О.І.</i> Право особи, яка страждає на психічні розлади, на особисту участь у судовому розгляді: ключові позиції ЄСПЛ.....	191
<i>Бабак М.А.</i> Проблематика апеляційного оскарження судових рішень про продовження тримання під вартою під час судового провадження на практиці Запорізької області.....	195

<i>Мар'янова С.С.</i> Постановлення судом апеляційної інстанції окремої ухвали у кримінальному провадженні: деякі питання правозастосування.....	200
<i>Скрипник Д.О.</i> Окремі правові позиції Верховного Суду щодо проведення судового розгляду в кримінальному провадженні.....	204

КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ТА ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

<i>Аркуша Л.І.</i> Значення методу спостереження у протидії злочинності.....	210
<i>Тищенко В.В.</i> Частные криминалистические теории в методике расследования преступлений.....	216
<i>Бондар В.С.</i> Юрій Павлович Аленін – фундатор методу криміналістичного аналізу в Україні.....	218
<i>Колодіна А.С.</i> Методико-криміналістичне забезпечення діяльності з розслідування злочинів.....	233

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ

<i>Дудоров О.О.</i> Відбиття провокаційної поведінки та її наслідків у потенційному кримінальному законі: істотного прогресу не спостерігається.....	238
<i>Савінова Н.А.</i> Про що мовчить кримінальне право: посягання на свідомість – злочини проти гідності.....	244
<i>Попко В.В.</i> Участь України в імплементаційному механізмі конвенційного регулювання транснаціональних кримінальних відносин.....	248
<i>Радковська І.С.</i> Дія кримінального кодексу України у просторі (за проєктом нового кримінального кодексу України).....	254

КРИМІНОЛОГІЯ ТА КРИМІНАЛЬНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО: ПРОБЛЕМИ І ВИКЛИКИ В УМОВАХ ДЕКРИМІНАЛІЗАЦІЇ

<i>Сушко В.В., Сушко В.В.</i> Вплив карантинних обмежень пов'язаних з пандемією SARS-COVID-2 на характеристику злочинності в Україні.....	260
<i>Федчун Н.О.</i> Деякі питання природи імпульсивних злочинів.....	262
<i>Бойко-Джумеля В.І.</i> Загальна характеристика особи, причетної до вчинення злочинів у сфері інвестування будівництва.....	266
<i>Григорчак Д.В.</i> Кримінологічні особливості особи-торгівця людьми.....	272
<i>Осадчий Б.В.</i> Теоретичні питання кримінологічного дослідження привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.....	276

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

КРИМІНАЛЬНА ЮСТИЦІЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

**Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції,
присвяченої до 75-річчя доктора юридичних наук, професора, члена-
кореспондента Національної академії правових наук України Юрія
Павловича Аленіна**

*м. Одеса,
20 листопада 2021 року*

Електронне видання

**Відповідальні редактори:
Л.І. Аркуша, О.О. Торбас, В.А. Завтур**

Видано в ПП «Фенікс»
(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1044 від 17.09.02).
Україна, м. Одеса, 65009, вул. Зоопаркова, 25.
Тел. +38 050 7775901 +38 048 7959160
e-mail: fenix-izd@ukr.net
www.feniksbooks.com